

Pontoppidania

Pontoppidan Selskabets Tidsskrift

Januar 2023 – 1. årgang nr. 1

Tema: Jakobe

* med bidrag til temaet af
Søren Blak Hjortshøj, Lilian Munk Rösing
og Bent Blüdnikow

Artikler til dette nummer i øvrigt af
Nils Gunder Hansen, Laura Kolborg Sørensen
og Christian de Thurah

TIDSSKRIFTET PONTOPPIDANIANA

Pontoppidaniana har til formål at fremme en forsknings-, uddannelses- og formidlingsvirksomhed, der udgår fra eller er inspireret af Henrik Pontoppidan og hans forfatterskab.

Tidsskriftet henvender sig til alle interesserede læsere, men i særlig grad til forskere, studerende og professionelle brugere på universiteter og gymnasier.

Tidsskriftet indeholder såvel videnskabelige og fagfællebedømte artikler som artikler og andet indhold af formidlende karakter.

Pontoppidaniana udkommer digitalt på platformen Tidsskrift.dk, som drives af Det kongelige Bibliotek.

Alle interesserede læsere har gratis og fri adgang til at læse tidsskriftet (Open Access).

Udgivelsesfrekvensen er normalt 2 gange årligt.

Pontoppidaniana udgives af Pontoppidan Selskabet.

I samarbejde med Pontoppidan Centret, ved SDU, nedsættes et redaktionsudvalg (redaktionen), der træffer alle indholdsmæssige beslutninger vedr. udgivelse af Pontoppidaniana indenfor rammerne af en samarbejdsaftale.

Tidsskriftets adresse:

Tidsskriftet Pontoppidaniana
C/O Gunnar Jørgensen
Ordrupvej 54, 4. th
2920 Charlottenlund

E-post: guj@pontoppidanselskabet.dk

Redaktionsmedlemmer:

Nils Gunder Hansen, hovedredaktør
Søren Blak Hjortshøj
Christian de Thurah
Niels Christensen
Henrik Egede
Gunnar Jørgensen

Grafik:

Christensen Grafisk
Telefon: 35360144
E-post: jc@christensengrafisk.dk

Til forfattere:

Manuskripter bør kun undtagelsesvis overstige 15 sider á 2400 anslag. Debatartikler må maksimalt fylde 7-8 sider (af ca. 2400 anslag). Det anbefales altid at læse skrivevejledningen før første indlevering; den kan ses under Tidsskriftet Pontoppidaniana på www.tidsskrift.dk.

Videnskabelige artikler underkastes grundig og relevant fagfællebedømmelse.

Artikler skal indeholde et kortfattet engelsksproget abstract (sproggranskes i redaktionsprocessen). Dette gælder ikke anmeldelser, debatindlæg, mv.

Hvis artiklen findes egnet for tidsskriftet, aftales tilretninger og tidsfrister mellem hovedredaktøren og forfatterne.

Debatbidrag og boganmeldelser underkastes ikke fagfællebedømmelse, men justeres efter behov ved aftale med forfatterne.

Ophavsretlige forhold er oplyst under Tidsskriftet Pontoppidaniana på www.tidsskrift.dk.

Forfattere kan altid dele egne bidrag med oplysning om oprindeligt publiceringssted.

Statens
Kunstfond

Udgivelsen af Pontoppidaniana er i 2023 støttet af Statens Kunstfond.

Indhold

Velkommen til tidsskriftet Pontoppidania! 3

Forord 5

TEMA

SØREN BLAK HJØRTSHØJ

Lykke Per som Velfærdsroman 8

BENT BLÜDNIKOW

Hun var heltinden i “Lykke-Per” 34

LILIAN MUNK RÖSING

Den sande helt i Lykke-Per er Jakobe 39

ARTIKLER

NILS GUNDER HANSEN

Morgendug og #MeToo 45

BOGANMELDELSER OG OMTALER

CHRISTIAN DE THURAH

En Pontoppidan-ledsager til både begyndere og øvede.
Anmeldelse af Steen Beck, *Pontoppidans store romaner*,
151 sider, U Press 2022 56

CHRISTIAN DE THURAH

Omtale af “At have sin rod i egen jordbund”,
universitetsspeciale af Benjamin Lundberg, 2022 62

FAGDIDAKTIK

LAURA KOLBORG SØRENSEN

Pontoppidan(sk) på skoleskemaet 65

NYHEDER OG ORGANISATORISK STOF

Pontoppidan Selskabet 77

Velkommen til tidsskriftet Pontoppidaniana!

Tidligt i Pontoppidan Selskabets historie blev det besluttet at udgive en skriftserie, Pontoppidaniana, der skulle udbrede kendskabet til selskabet og dets enestående netsted www.henrikpontoppidan.dk til en bredere kreds. Den skulle trykkes på papir af hensyn til de interesserede, der ikke ikke var så meget for at læse alting på en skærm. Planen var en skriftserie i fire rækker, nemlig I. Tekster af Henrik Pontoppidan, II. Breve, III. Sekundærlitteratur og IV. Pædagogiske tekster. Det var en ambitiøs plan, og, skulle det vise sig, også *for* ambitiøs, ikke mindst af økonomiske grunde. Det blev kun til to udgivelser i seriens række III, nemlig “Undergangens angst. De Dødes Rige”, der kom i 2004 og indeholdt bidrag fra selskabets sommermøde i 2003, og “Der må ikke gå lyrik i mennesket”, der kom i 2019 og var en mindre sag af et lidt mere blandet indhold.

Planen om skriftserien Pontoppidaniana blev dog aldrig stedt helt til hvile, og nu forsøger vi os igen, denne gang med et digitalt nummer, der bliver Pontoppidaniana nr.1/2023.

Det digitale Pontoppidaniana er tænkt som et bredtfaavnende tidsskrift, der bringer både videnskabelige (dvs. fagfællebedømte) artikler og andet stof, som essays, anmeldelser og debatindlæg samt omtale af, hvad der rører sig i universitetsverdenen og på bogmarkedet med relation til Henrik Pontoppidan og hans forfatterskab.

Tidsskriftet Pontoppidaniana skal efter planen udkomme to gange om året på Det kongelige Biblioteks platform www.tidsskrift.dk.

Vi vil bestræbe os på, at hvert nummer indeholder et tema, som vil blive belyst fra forskellige vinkler. I dette nummer er temaet Jakobe Salomon, en af de mest elskede og fascinerende kvindeskikkelser fra Henrik Pontoppidans forfatterskab.

Udgivelsen af det digitale tidsskrift Pontoppidaniana er i startfasen støttet økonomisk af Sports-Goodsfonden, som vi takker for dette afgørende bidrag til, at vi kunne komme i gang med et tidsskrift som afløser for idéen om en skriftserie.

Driften af tidsskriftet er i 2023 støttet af Statens Kunstfond, Tidsskrift-støtten.

Velkommen – og god læselyst.

Michael Keldsen
Formand for Pontoppidan Selskabet
Januar 2023

Forord

Kære læser!

I Pontoppidaniens redaktion bestræber vi os på os på, at hvert nummer indeholder et tema, som vil blive belyst fra forskellige vinkler. I dette nummer er temaet Jakobe Salomon, en af de mest elskede og fascinerende kvindeskikkelser fra Henrik Pontoppidans forfatterskab.

Den videnskabelige hovedartikel i dette første nummer er skrevet af postdoc ved SDU, Søren Blak Hjortshøj, og hedder “Lykke-Per som velfærdsroman: Jakobe Salomons asyl som forventningshorisont for den nordiske velfærdsstat”. Her undersøges, hvordan der i romanen – som i meget anden litteratur fra tiden omkring 1900 – føres en diskussion om de store samfundsmæssige forandringer, der er i gang i denne periode, ikke mindst mellem de forskellige opfattelser af begrebet “velfærd”. Bogens to hovedpersoner, Per og Jakobe, ses som eksponenter for to forskellige måder at forholde sig til, hvad velfærd eller – om man vil – lykke er. Pers indadvendte, asketiske optagethed af at finde sin egen identitet, der på flere punkter ligner den pietisme, han er opdraget ud fra, men samtidig reagerer mod, står over for Jakobes jødiske, men sekulære, demokratiske og rationelle sociale engagement. Romancen mellem de to ses i lyset af Reading for Democracy-forskningen, der tolker tidens realistiske romaner som udtryk for forventninger om og ideer til samfundets fremtidige demokratiske indretning. Søren Blak Hjortshøj tolker tankerne bag det asyl for fattige børn, som Jakobe indretter i romanens slutning som en tidlig manifestation af velfærdsidéer, der først blev til virkelighed langt senere.

Nye generationer af læsere har vænnet sig til at betragte Jakobe-figuren som et lykkeligt resultat af det, ældre litteraturforskere kaldte forfatterens “skikkelsesdannende evne”, og man har ikke tænkt over, om der kunne være levende modeller for Jakobe. I en kronik i Berlingske Tidende i december 2021 bragte historiker og anmelder Bent Blüdnikow en af de mulige levende modeller for Jakobe i erindring. Hun hed Hannah Adler og kom ud af det jødiske borgerskab i København ligesom Jakobe; hun blev som hende aldrig gift eller fik børn, men til gengæld stiftede hun en skole, hvis idealer på mange måder kan minde om Jakobes asyl i *Lykke-Per*. Der er ikke tale om lighed 1:1 mellem Jakobes og

Hannah Adlers personligheder og livsbaner, og Pontoppidan interesserede sig i sin romankunst måske også mere for mulige mennesker end for faktiske mennesker, selv om mange gennem tiderne har ledt efter Holger Drachmann og mange flere i hans værker. Alligevel er parallelterne slående, og Pontoppidaniana har derfor med venlig tilladelse fra Bent Blüdnikow og Berlingske Tidende genoptrykt kronikken, hvor man kan læse hele den fascinerende historie, som kulminerer med, at Jakobe – undskyld Hannah Adler! – under den tyske besættelse af Danmark bliver interneret i Horserød og kun med nød og næppe undgår at blive deporteret til Theresienstadt.

Lilian Munk Rösing, der er lektor i litteraturvidenskab ved Københavns Universitet og kritiker ved Politiken, har ved flere lejligheder skrevet om sin betagelse af Jakobe-figuren. I artiklen “Den sande helt i *Lykke-Per* er Jakobe” har hun sammenskrevet og kondenseret sine tidligere bidrag i den definitive udlægning af det forhold, at romanen leverer et rent ud forelsket portræt af Jakobe, der siden har fået mangan en læser til også at forelske sig i hende.

Uden for tema skriver Nils Gunder Hansen, professor ved Syddansk Universitet og leder af Pontoppidan Centret sammesteds, i artiklen “Morgendug og #MeToo” om en af Pontoppidans mindre kendte krøniker, “*Morgendug*”. Udgangspunktet for artiklen er den uro og det ubehag, han følte ved en bestemt scene, da han første gang læste denne tekst på toppen af en af “MeToo”-debattens første bølger. I krønikerne, som Paul V. Rubow kaldte “ironiske eventyr”, afsøger Pontoppidan, til forskel fra de korte tekster med socialt og politisk indhold, esoteriske eller metafysiske emner, måske dog kun for at punktere dem. Forfatterens berømte tvesyn viser sig også i “*Morgendug*”, hvor det kan være svært at afgøre, om teksten satiriserer over romantiske motiver og tilværelsestilgange, der besmykker virkelighedens konfliktfyldte karakter af bl.a. klasse-mæssig karakter, eller om han er drevet af en mere genuin metafysisk interesse.

Hvert nummer i tidsskriftet vil indeholde en sektion med anmeldelser. Her vil vi grundigt rapportere om de bøger, der måtte være udkommet om Henrik Pontoppidan og hans forfatterskab siden sidst. Det kan også være bøger, der i mere indirekte forstand relaterer til forfatterskabet, dets problematikker og historiske periode, og som derfor må formodes at have interesse for tidsskriftets læsere. I dette nummer anmelder Christian de Thurah bogen *Pontoppidans store romaner*, skrevet af Steen Beck, som er lektor i uddannelsesvidenskab ved Syddansk Universitet. Anmeldelsen anfører blandt andet, at det er første forsøg siden F.J. Billeskov Jansens bog *Henrik Pontoppidan – ledetråd for læsere* fra 1977 på at tilvejebringe en lettilgængelig og fagligt velfunderet indføring i et forfatterskab, der i de senere år har været genstand for en fornyet almen interesse.

Denne interesse viser sig også på andre områder end de egentlig litterære. Således har Benjamin Lundberg i sit speciale fra 2022 på kandidatuddannelsen i diakoni på Aarhus Universitet, “At have sin rod i egen jordbund”, taget udgangspunkt i Pontoppidans tre store romaner *Det forjættede Land*, *Lykke-Per* og *De Dødes Rige*. Diakonien består i omsorgsarbejde i en kristen tradition, og Benjamin Lundberg bruger skønlitteraturen til en diskussion af dette arbejde i

det moderne velfærdssamfund ud fra den tese, at skønlitteraturen kan omforme sindet og dermed ens tilgang til fagligheden. Christian de Thurah giver en kort omtale af specialet, der kan læses i sin helhed på www.henrikpontoppidan.dk.

I artiklen “Pontoppidan(sk) på skoleskemaet” undersøger Laura Kolborg Sørensen, der er kandidatstuderende i litteraturvidenskab ved KU, og i 2022 har været praktikant ved Pontoppidan Centret, brugen af Henrik Pontoppidans tekster i gymnasiets danskundervisning.

Henrik Pontoppidan har siden 2004 været på den obligatoriske kanonliste, men undersøgelsen viser bl.a., at det kun er relativt få og korte tekster af ham, der bruges i gymnasieundervisningen. Derudover ser undersøgelsen nærmere på betydningen af den stigende brug af digitale undervisningsmidler og diskussionen om fordele og ulemper ved hhv. litteraturhistorisk og temaorienteret litteraturundervisning i en tid, hvor eleverne har stadig større vanskeligheder ved at læse ældre litterære tekster.

Lykke Per som Velfærdsroman

Jakobe Salomons Asyl som Forventningshorisont for
den Nordiske Velfærdsstat

SØREN BLAK HJORTSHØJ

Henrik Pontoppidan skrev *Lykke-Per* (1898-1904/05) i den mest intensive del af perioden, hvori det moderne Danmark blev bygget, fin de siècle-perioden. Her tog demokratiet og kapitalismen de sidste skridt til at blive de dominerende samfundsstrukturer. Diskussioner om velfærd og hvordan et moderne samfund, hvor 'så mange som muligt er så lykkelige som muligt' (som Jeremy Benthams velfærdsmoral lyder i en parafraseret form¹), var også allerede på dette tidspunkt et markant debattemne og et udbredt litterært emne i både en dansk og europæisk sammenhæng.²

I denne artikel³ vil jeg forstå titlen på Pontoppidans berømte roman bogstaveligt som netop knyttende sig til begrebet 'lykke' samt synonymet 'velfærd,' også i forhold til den store bevågenhed disse begreber har haft de senere år. I Ordbog over det danske Sprog er lykke/velfærd i øvrigt opdelt i fire underbetydninger: Lykke/velfærd kan forstås henholdsvis som individuel og/eller kollektiv lykke og velfærd. Yderligere kan lykke/velfærd forstås både som åndelig og spirituelt betinget, men også som økonomisk og materiel lykke/velfærd (herunder som "ejendele, ejendom, formue (rigdom), velstand"). I Pontoppidan-forskningen er emnet lykke/velfærd primært blevet undersøgt i forbindelse med hovedkarakteren Per Sidenius' udvikling, gerne ud fra den litterære romantradition.

1. Se Jeremy Bentham, "A comment on the commentaries and a fragment on Government" in Burnsand & Hart (ed.), *The collected works of Jeremy Bentham* (Oxford: Oxford University Press, 1977), 393
2. Fx havde Harald Høffding og Georg Brandes en stor offentlig debat om velfærd og hvad et ideelt velfærdssamfund var i 1889, efter at Brandes havde offentliggjort sit berømte introduktions-essay om Friedrich Nietzsche, "Aristokratisk Radikalisme".
3. Analysen af romanen bygger videre på den analyse af *Lykke-Per*, som er i min bog om Brandes, *Son of Spinoza. Georg Brandes and Modern Jewish Cosmopolitanism*; dog ud fra en anden vinkling og hypotese.

Her har hovedspørgsmålet været, hvorvidt Per som en mandlig borgerskabs-helt i denne dannelsesroman bliver 'sig selv' og finder lykke. For til fulde at kunne belyse romanens lykke/velfærds-tematik er det imidlertid nødvendigt at inddrage den anden hovedkarakter, Jakobe Salomon. Det er nemlig gennem hendes opbygning af et børneasyl i et arbejderkvarter, at vi finder et, for denne tid, innovativt bud på en multifunktionel velfærdsinstitution, der har mange ligheder med efterkrigstidens nordiske velfærdsstat. Jeg vil i forlængelse heraf fortolke kærlighedshistorien mellem Per og Jakobe ud fra den nyere *Reading for Democracy*-forskning. Inden for dette område undersøges 1800-tallets og det tidlige 1900-tals realistiske romaner i konteksten af demokratiets historie, og hvordan der blev skabt nationale demokratiske forventningshorisonter gennem romanverdenernes "imagined communities."⁴ Det kan bl.a. ses gennem romancefortællinger, hvor en mandlig og kvindelig karakter repræsenterer henholdsvis den traditionelle provins og den liberalt-progressive, kapitalistiske hovedstad (eller omvendt). Her bliver romancen et mikrokosmos for, hvordan en moderne demokratisk sammenhængskraft kan forestilles, inkluderende nationens forskellige trosretninger, egnspræg, klasser og kulturer.⁵

Jeg vil således i denne artikel i forlængelse af, hvad Pontoppidan selv har omtalt som "bogens plan,"⁶ fokusere på, hvad man kan kalde romanens to grundlæggende forskellige kulturer eller 'mentaliteter.' Som Klaus P. Mortensen og Elias Bredsdorff også lægger vægt på, kan man nemlig fortolke romancefortællingen, som tematiserende et kulturelt modsætningsforhold mellem en protestantisk-bunden provinsiel kultur eller 'mentalitet,' og på den anden side den, hvad jeg kalder moderne jødiske ånd, der fremstilles som særligt udbredt i København.⁷ Per er som den ene part rundet af en pietistisk præstegårdskultur i en østjysk købstad. Han tror sig i lang tid i stand til at kunne lægge denne traditionelle Sidenius-arv bag sig, men som romanen skrider frem, erkender han gradvist, at det ikke er muligt. Den moderne jødiske ånd synes omvendt at være en tidsånd, der har spredt sig over hele Vesteuropa med karakteristika af demokratiske emancipationskampe, globalisering, kapitalisme, industrialisering, rationelle videnskabelige forklaringsmodeller, rodløshed, fremmedgørelse og urbanisering. I romanen er hverken den moderne jødiske civilisation eller den

4. Se fx Isobel Armstrong & Leonard Tennenhouse, *Novel Politics: Democratic Imaginations in Nineteenth-Century Fiction*. (Oxford: Oxford University Press, 2016); Nancy Armstrong: *Novels in the Time of Democratic Writing*. (Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2018); Craig Carson: *The Aesthetics of Democracy: Eighteenth Century Literature and Political Economy* (London: Palgrave Macmilan, 2017).

5. Se fx denne klassiske artikel: Dorris Sommer, "Irresistible romance: the foundational fictions of Latin America," in Homi K. Bhabha, *Nation and Narration*, Routledge, London 1990.

6. Se "Bogen er ingen Selvbibliografi. – Forfatteren siger: Jeg aspirerer ikke til optagelse i de Litterære Rangklasser." *Politikken* 19/12 1905. (Artiklen er anonymt skrevet, skal det siges, men på baggrund af et interview med Henrik Pontoppidan af Henrik Cavling. Pontoppidan undgik så vidt muligt den journalistiske interview-form).

7. Se Klaus P. Mortensen, *Ironi og Utopi* (København: Gyldendal, 1982), 146-191. Elias Bredsdorff: *Henrik Pontoppidan og Georg Brandes. En kritisk Undersøgelse* (København: Gyldendal, 1964), 137-165.

traditionelt-danske udelukkende betegnede som moderne eller traditionel. Der er overlap og sammenblandinger. Karakterer, som er danske og kristne, kan for eksempel godt blive en del af den urbane moderne jødiske ånd (jf. journalisten Dyhring). Omvendt er der også flere steder re-integration af elementer fra den ældre jødiske tradition i den moderne jødiske, og generelt i tematiseringen af jødiskhed virker Pontoppidan især til at være inspireret af Georg Brandes.

Som Dorris Sommer har beskrevet det, er det et udpræget træk ved romancefortællinger fra denne periode, at de ofte udviklede sig ud fra en syntese-forståelse af historisk udvikling. Den realistiske romans afdækning af denne kærligheds-historie mellem en mandlig og kvindelig hovedkarakterer følger således gerne et "tese-versus-antitese = syntese" forhold efter den tyske filosof G.W.F. Hegels måde at forstå historisk udvikling.⁸ Hvis der er tale om en vellykket romancefortælling, vil tesen og antitesen med tiden smelte sammen til en national syntese, hvor de forskellige klasser, trosretninger og egnspræg bliver del af samme enhed. I den hidtidige Pontoppidan-forskning er *Lykke-Per* dog ikke typisk blevet set som skabende en vellykket syntese – først og fremmest fordi Per og Jakobe afbryder deres forlovelse.⁹ Artiklens *hypotese* er dog, at *Lykke-Per* godt kan læses som skabende en syntese, hvis vi har et hovedfokus på Jakobe og det asyl, hun opbygger til sidst. Jakobe siger også sidst i romanen, at asylet er hendes og Pers fælles projekt – det bliver i en symbolsk forstand deres fælles barn efter Jakobes fødsel af et dødfødt barn.

Asylets formål beskriver Jakobe i et brev i romanen som det at skabe socialt tillidsfulde og selvstændige demokratiske medborgere med en "samfundsånd" snarere end modborgere, der som voksne ønsker at tage hævn i forhold til den autoritære behandling, som de lavere klasser blev udsat for på den tid i de klasseopdelte, ofte voldelige statslige formynderinstitutioner. Derved har asylet, i forhold til den nutidige velfærdsforskning, et interessant fokus på opbygning af social tillid og demokratisk orienteret social kapital som en nødvendig base for at skabe et velfungerende moderne demokratisk samfund. Før analysen vil jeg i forlængelse heraf skabe et overblik over de forskellige måder, som nutidens høje grad af sociale tillid i Danmark og Norden forklares på i den socioøkonomiske såvel som den humanistiske del af velfærdsforskningen. Denne teori skal senere bruges som perspektiver til analysen af Jakobes asyl.

SOCIAL TILLID OG VELFÆRDSFORSKNING

I sin bog fra 2015, *Political Order and Political Decay*, formulerede den berømte amerikanske historiker og politolog Francis Fukuyama "the problem of getting to Denmark" (s. 25-27). I bogen opstiller han Danmarks *nation building*-proces udi at blive et demokratisk velfærdssamfund som et universelt ideal for moderne nationsopbygning *per se*. Fukuyama blev oprindeligt tilbage i 1990'erne kendt

8. Dorris Sommer, "Irresistible Romance."

9. Se fx Bredsdorff, Henrik Pontoppidan og Georg Brandes; Mortensen, Ironi og Utopi: Hansen, "Fra Dannelsesroman til Udviklingsroman."

for sin *end-of-history* tese, hvor han – også ud fra Hegels historieforståelse – argumenterede for, at udgangen på den kolde krig havde vist, at den vestlige verdens udgave af liberalt demokrati og kapitalisme var det menneskelige civilisationshistoriske højdepunkt. Som sådan var historien slut, ikke i en kronologisk forstand, men ud fra denne Hegelianske måde at forstå vores civilisationshistorie som en progressiv historie, der dog havde dette slutpunkt i den vestlige liberale demokratisk-kapitalistiske orden. Sidenhen har Fukuyama erkendt, at de vestlige demokratiske samfund siden 1990'erne har stået overfor udfordringer, som ikke passer med hans *end-of-history* tese. Faktisk tyder udviklingen i flere lande i disse år på, at vestligt demokrati lige så vel kan udvikle sig henimod autokrati, despotisme og borgerkrig. Mange steder er der opstået meget polariserede, mistillids-prægede offentlige rum/samfund, hvor der hersker vidt forskellige opfattelser af, hvad det er for en slags samfund og nation, man som borger er en del af. Det er bl.a. i forbindelse med denne vestlige demokrati-krise, at Fukuyama særligt har kastet sig over *nation building*-området, da det at opbygge en konstruktiv national demokratisk sammenhængskraft står som en forudsætning for, at borgerne i et samfund har tillid til hinanden og til den stat, som regerer over dem. I denne kontekst er det da interessant at gå tilbage i tiden og udforske “the problem of getting to Denmark”-problematikken ud fra tekster og forfattere, der tidligt skabte forventningshorisonter om et moderne dansk velfærdssamfund baseret på social tillid.

Social tillid kan defineres som: “*The belief that most people with whom one could potentially interact will behave in a trustworthy manner (...). Social trust is an important resource in modern societies where citizens constantly interact with anonymous others whom they have no specific knowledge about (...)* (social trust) *acts like a lubricant that makes any group or organization run more efficiently.*”¹⁰ I vores moderne globale men også stadig i høj grad nationalt-orienterede tidsalder interagerer de fleste borgere således dagligt med mange andre borgere gennem arbejdspladser, børneinstitutioner, internettet, interaktion med fremmede medborgere i det offentlige rum, statslige institutioner, osv. En høj grad af social tillid gør disse processer – sociologisk som økonomisk – mere dynamiske og produktive. Det er således også begrebet social tillid, som er i centrum, når de velkendte sociologiske nationale målinger af ‘lykke’ bliver foretaget. Her har Danmark og Norden været placeret i toppen igennem en længere årrække. Samtidigt er det vigtigt at påpege, at disse målinger af social tillid som ‘lykke’ netop er foretaget ud fra sociologiske faktorer. Undersøgelserne måler fx ikke, om deltagerne ville svare ‘ja’ i forbindelse med om de ud fra eksistentielle, åndelige og psykologiske rammer føler sig lykkelige.

Inden for den sociologiske og økonomiske del af velfærdsforskningen har der ud fra disse målinger af social tillid primært været et stort fokus på selve opbygningen af velfærdsstaten, bl.a. fordi megen af denne forskning peger på, at det er de velfærdsinstitutioner, som blev opbygget efter Anden Verdenskrig, som har

10. Gert Tinggard Svendsen og Gunnar Lind Haase Svendsen, “Social Capital and the Welfare State” in *The Nation State in Transformation*, (Aarhus: Aarhus University Press, 2010), 319.

skabt den høje sociale tillid i Norden. Et eksempel herpå er artiklen af Kim M. Sønderskov & Peter T. Dinesen “Danish Exceptionalism: Explaining the Unique Increase in Social Trust over the past 30 Years” (2014) (se fx også: Kananen 2009; Tinggard & Svendsen 2010; Pedersen 2012 for lignende argumentation). I artiklen præsenteres data, der viser, at niveauet af social tillid er steget betydeligt i Danmark siden 1950’erne (fra 47 % i 1960 til 79 % i 2009) – og i øvrigt har den sociale tillid både i forholdet borger vs. borger og borger vs. stat også fortsat været høj siden 2009. Til sammenligning dokumenteres det, at niveauet af social tillid er faldet voldsomt i USA i samme periode (fra 58 % i 1960 til 33 % i 2009).¹¹ I den forbindelse er det naturligvis en pointe, at disse to lande har opbygget to væsensforskellige velfærdsstater i perioden.¹²

En artikel som Sønderskov & Dinesen viser da ud fra sociologisk data, at den høje nutidige grad af social tillid i Danmark primært synes at være blevet opbygget igennem de årtier, hvor de nordiske velfærdsinstitutioner har eksisteret i deres reformerede form. Sønderskov & Dinesen plæderer på baggrund heraf for, at det primært er igennem en større grad af forståelse af udviklingen af velfærdsstatens egne institutioner siden 1950’erne og deres samspil med borgerne, at vi nærmere skal forstå baggrunden for den nutidige skandinaviske ‘lykke’ og de høje målinger af social tillid. Men artiklen og lignende socioøkonomisk forskning kommer dog alligevel til kort, når det skal forklares, hvorfor andre lande så ikke har opnået lignende resultater ved at have opbygget institutioner modelleret efter de nordiske. Logikken burde vel være, at man overalt, via disse institutioner, i løbet af få årtier, ville kunne opbygge samme høje grad af social tillid. I denne sammenhæng har den humanistiske og historisk-orienterede del af velfærdsforskningen argumenteret for, at det er nødvendigt i højere grad at have fokus på begrebet “social kapital” og den bredere kulturelt-historiske baggrund for, at der både i Danmark og Norden allerede i tiden efter 2. verdenskrig blev delt en række almene værdier og/eller en forventningshorisont, som gjorde, at man generelt imødekom et særligt egalitært-rettet velfærdsrationale. For med disse reformeringer skulle man som borger i langt højere grad fremover indgå i et ligestillet forhold med ens medborgere i det tillidsbaserede nordiske velfærdssamfund for, at det fungerede – fx i forhold til uddannelsessystemet og de særlige privilegier og rettigheder, som borgerskabet og overklassen hidtil havde haft.¹³ Hvordan var denne forventningshorisont blevet skabt, kan man spørge?

11. Kim Mannemar Sønderskov & Peter Dinesen, “Danish Exceptionalism: Explaining the Unique Increase in Social Trust over the Past 30 Years” in *European Sociological Review*, Vol. 30 Issue 6, 2014. Oxford Academy, 787.

12. Göran Esping-Andersen definerer tre typer velfærdsstater: den liberalistiske, den kristent-konservative og den nordiske socialdemokratiske i, *The Three Worlds of Welfare Capitalism* (Princeton: Princeton University Press, 1990).

13. Social kapital kan defineres som: “An instantiated set of informal values or norms shared among members of a group that permits them to cooperate with one another. If members of the group come to expect that others will behave reliably and honestly, then they will come to trust one another.” Svendsen, “Social Capital and the Welfare State,” 320.

DEN HISTORISK-ORIENTEREDE DEL AF VELFÆRDSFORSKNINGEN

Francis Fukuyama har i den forbindelse selv bidraget til undersøgelserne af den danske moderne nation building ved sammen med bl.a. Ove Korsgaard og Ove Kaj Pedersen i *How Grundtvig Became a Nation Builder* (2015) at fremhæve N.F.S. Grundtvig som en altafgørende national faderfigur. Særligt fremhæves de af Grundtvigs ideer og initiativer, som ledte til demokratiseringen af det danske civilsamfund gennem de grundtvigianske højskoler og andelsbevægelsernes *empowerment* af bønderne.¹⁴ Der er ingen tvivl om, at Grundtvig er vigtig i denne sammenhæng, men som *Reading for Democracy*-forskningen har peget på i de senere år, er det også en stor forenkling af opbygningen af de moderne vestlige nationer op gennem 1800-tallet, at skabelsen af dem som “*imagined communities*” kan opsummeres som rene homogeniseringsnarrativer, hvor én mand får æren af at være den store samlende fader-figur. Inden for *Reading for Democracy* området har eksempelvis Isobel Armstrong og Nancy Armstrong pointeret, at skabelsen af vores vestlige moderne demokratiske nationer som “*imagined communities*”, bl.a. som set igennem 1800-tallets realistiske romaner, var en langt mere heterogen proces.¹⁵ Hvis man beskæftiger sig indgående med 1800-tallet og det tidlige 1900-tals danske *nation building*, så er det også tydeligt, at nok var grundtvigianismen en dominerende bevægelse, men den var samtidigt i stor konkurrence med andre politisk og religiøst-orienterede bevægelser, og mange andre aktører og bevægelser tog del i demokratiseringen. Grundtvig-narrativet inden for denne del af *nation building*-forskningen bliver på den måde som historisk analyse en noget skarpskåren vinkling af én form for politisk ideologisk kamp og én form for reformeret protestantisme som skabende grundlaget for det i virkeligheden meget pluralistiske demokratiske samfund, vi har i dag i Danmark. Langt fra alle højskoler var i øvrigt grundtvigianske: Som Jes Fabricius Møller har beskrevet det i *Grundtvigs Død* (2019), var flere af de første højskoler indremissionske. Det er også bemærkelsesværdigt, at vækkelsesprædikanten Rasmus Sørensen spillede en langt større rolle end Grundtvig, da de første højskoler blev diskuteret og planlagt i 1840'erne¹⁶ – det er som sådan nok mere et tegn på, hvor udbredt dette Grundtvig-narrativ er blevet, at de fleste forbinder den nutidige højskoleinstitution udelukkende med grundtvigianisme i dag. I den forbindelse leveres en af de mest rammende kritikker af grundtvigianismen faktisk af Pontoppidan i 1880'erne. Her anerkender Pontoppidan bl.a. i *Fra Hytterne* (1889) grundtvigianernes arbejde, men tillige kritiserer han

14. Se Francis Fukuyama, “Nation Building and State Building” (29-50) & Ove Korsgaard, “How Grundtvig became a National Builder” (192-212) in Korsgaard, Hall & Pedersen (red.): *Building the Nation. N.F.S. Grundtvig and Danish National Identity*. (Montreal: McGill-Queen's University Press, 2015)

15. Armstrong, *Novel Politics: Democratic Imaginations in Nineteenth-Century Fiction*; Armstrong & Tennenhouse, *Novels in the Time of Democratic Writing*.

16. Jes Fabricius Møller, *Grundtvigs Død*. (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2019), 83-90. Korsgaard, *Kampen om Folket*, 341.

bevægelsen for mest at have fokus på ejendomsbesiddende bønder, mens hverken velfærd og rettigheder for kvinder, børn, andre religiøse mindretal, det rurale såvel som urbane proletariat og ej heller husmændene var særligt meget i fokus hos grundtvigianerne dengang.

Der er omvendt ingen tvivl om, at den nordiske reformerede Folkeskole, skabt efter 2. verdenskrig, har et universelt sigte: For denne institutionstype orienterer sig mod alle børn og alle klasser. Inden for den sociologiske del af velfærdsforskningen viser Johannes Kananen, at en af de få fælles nordiske velfærdsinstitutioner, som faktisk har fulgt en parallel opbygning og reformering over flere hundrede år, er det skandinaviske skolesystem.¹⁷ Den nordiske Folkeskole har nemlig oprindeligt som en universelt-rettet, dannelsesorienteret skolegang sin baggrund i den protestantiske konfirmationseksamen og katekismus-undervisningen. Danmark og Norge er i øvrigt de første lande i Norden, som indførte konfirmationseksamenen, og et af hovedformålene var at give alle børn uanset deres sociale baggrund en basal skolegang, der havde et universelt-rettet oplysningssigte. Den første universelle skoleeksamen blev således indført som del af Christian VI's Anden Reformation i 1736, hvormed pietismen blev det dansk-norske riges officielle statskirkelige retning (Halle-pietismen). Få år efter Christian VI indførte katekismus-undervisning og konfirmationen fulgte Sverige efter med den danske-norske konfirmationsmodel som forbillede.

Men "oplysning" havde via denne første nordiske universelle eksamen en dobbelt konnotation, som man kan se i den første nordiske katekismus, Erik Pontoppidans pietistiske *Forklaring over Doktor Martin Luthers lille Katekismus* (1738). "Oplysning" henviste dengang som begreb på ene side til dannelsesmæssig oplysning. Men samtidigt havde "oplysning" en ligeså væsentlig konnotation af, at individet skulle finde frem til Guds lys og blive religiøst vækket.¹⁸ Den dansk-norske konfirmation er nemlig i første omgang skabt med det formål, at alle danske og norske børn skulle omvendes og gøres til pietistiske trosfæller – på den måde lærte alle danske børn fra 1730'erne et fundamentalt lighedsideal ift. det individuelle gudsforhold.¹⁹ Men Luthers to "regimenter" gjorde sig samtidigt gældende på den måde, at den samfundsorden, som blev dikteret af præsterne i undervisningen som udenadslære via katekismen, bestemt ikke var orienteret mod lighed. Velfærdsbegrebet benyttes faktisk flittigt af Erik Pontoppidan i denne sammenhæng, men det er mestendels i forbindelse med, at individet skal acceptere, at den bedste velfærd/lykke ligger i at acceptere sin plads i det autoritært feudale enevældesamfund, og den plads

17. Johannes Kananen, *The Welfare State in Three Eras*, (London: Routledge, 2009), 35-70.

18. Se fx her hvordan Erik P. bruger begrebet "oplysning" og idéen om en liberal oplyst progressiv historieforståelse sammen med specifikke pietistisk-puritanske værdier: "(...) det nye Menneskes Iførelse eller daglig Fremgang i det gode, som i Oplysning og (...) Kærlighed, Ydmyghed, Sagtmodighed, Taalmodighed, Fornægtelse." Erik Pontoppidan, *Forklaring over Doktor Martin Luthers lille Katekismus* (udgivet af skolerne i Øster Snede og Løsning, 1953), 151.

19. Se fx Henrik Horstbøll, "Pietism and the Politics of Catechisms" in *Scandinavian Journal of History* 25 (2): 143-160

var man født ind i.²⁰ Juridisk set fik konfirmationen også den betydning, at alle undersætter først fik borgerrettigheder med konfirmationen. Hvis et ungt menneske ikke blev konfirmeret, ville denne person fx ikke kunne få et rigtigt voksenarbejde, en læreplads eller ret til at blive gift. Og særligt ift. de lavere klasser blev konfirmationen og katekismus-indlæringen fra denne tid et udpræget autoritært kontrol- og opdragelsesmiddel, hvormed statskirkepræsterne fik en enorm magt ude i sognene. Samtidigt skal det fremhæves, at fra 1730'erne (og det er unikt i en europæisk sammenhæng) fik alle danske/norske børn basale læse- og skrivefærdigheder pga. konfirmationen. Det er blevet anslået, at 40 år senere havde næsten 90 % af befolkningen læse- og skrivefærdigheder på 4.-6. klasses niveau.²¹

I forhold til den plads som Pontoppidan giver den protestantiske pietisme i "bogens plan" kan det ud fra et nutidigt perspektiv da i første omgang godt virke malplaceret, at den gives så stor en plads i skabelsen af det moderne Danmark på bekostning af fx grundtvigianismen. Naturligvis er det her også vigtigt at påpege de biografiske tråde (Henrik Pontoppidan var søn af en pietistisk præst og Erik Pontoppidan var en del af stamtræet). Men det er bestemt ikke kun i *Lykke-Per*, at Pontoppidan tematiserer pietismen som en vigtig *nation building* faktor (jf. fx *Det forjættede land* og *De dødes rige*). Og via det grundlag, som konfirmationen har haft for udviklingen af Folkeskolen som rettet mod en universel etisk dannelse, har pietismen spillet en større rolle i vores *nation building*-historie end de grundtvigianske højskoler, der er forblevet en civilsamfunds-institution, som man frivilligt kan gå på (mange har/gjorde ikke). Det er samtidigt en anden vision om fremtidens Danmark, som *Lykke-Per* repræsenterer. For tanken med den grundtvigianske friskole/højskole var ikke, at bondebørn skulle have ligeså meget undervisning eller samme muligheder for videre uddannelse som borgerskabets børn. Den grundtvigianske højskole og friskoles pædagogik var rettet mod "fortællingen" som didaktisk værktøj og en ethnos-orienteret "folkevidenskab," hvormed unge mennesker, som kom fra landet, kunne få tilpas megen oplysning til, at de kunne indgå i et demokrati. Grundtvig mente heller ikke, at borgerskabets/overklassens børn skulle stoppe med at få en mere kvalificeret uddannelse gennem latinskole-systemet og den adelige eliteskole Herlufsholm. Men i *Lykke-Per* ser vi netop en, for denne tid, visionær idé om, at det klasse-opdelte uddannelsessystem skal tænkes helt om. For alle børn skal der være en demokratisk almindelse, hvor piger og drenge er ligestillede. Arbejderbørnene på Jakobs skole får undervisning på samme niveau som borgerskabets børn og lærer, at de er ligestillede.

DET MODERNE GENNEMBRUD OG VELFÆRDSSAMFUNDET

Inden for de senere år er Det Moderne Gennembrud – ligesom det er tilfældet med pietismen – heller ikke blevet fremhævet som en vigtig del af

20. Se fx Erik Pontoppidan, Forklaring over Doktor Martin Luthers lille Katekismus, 49-58.

21. Frederik Stjernfelt et al., Grov Konfækt – Tre vilde år med trykkefrihed 1770-73 (København: Gyldendal, 2020).

den moderne danske *nation building*. Men der kan ikke være tvivl om, at Brandes' ideal om, at litteratur sammen med offentlig debat skal spille en kontinuerligt bidragende rolle udi at demokratisere samfundet, har haft en stor indvirkning på, hvordan de nordiske demokratiske offentlige rum (eller "public spheres", som det hedder hos Jürgen Habermas) er blevet formet. Det var nemlig ikke kun danske forfattere, men også samtidens vigtigste norske og svenske forfattere, som blev inspirerede af Brandes' idéer vedrørende litteraturens rolle (fx Henrik Ibsen, Bjørnstjerne Bjørnson, August Strindberg, Selma Lagerlöf, Viktoria Benediktsson, Edith Södergran og Aksel Sandemose). De mest omtalte værker inden for den litterære del af velfærdsforskningen har i de seneste år har været Tue Andersen Nexøs *Vidnesbyrd fra Velfærdsstaten* (2016) og Lasse Horne Kjældgaards *Meningen med Velfærdsstaten* (2018). Heri bliver Det Moderne Gennembrud ikke fremhævet i særlig grad, men fokus i begge bøger er også primært på litteratur skrevet efter, at den nordiske velfærdsstat er blevet skabt. Men i forhold Det Moderne Gennembrud bruger Kjældgaard megen af sin indledning på at gennemgå den debat om velfærdsmoral, der var mellem Brandes og Høffding i 1889, efter Brandes havde skrevet sit essay om Nietzsche. Brandes var i det hele taget den, der først introducerede de, ude i Europa, allerede da vidtfavnende diskussioner af velfærdsmoral, som særligt nyttemorals-filosofferne Jeremy Bentham og J.S. Mill havde bidraget til. Bl.a. oversatte Brandes Mills bog om kvinders emancipation tilbage i 1870, og det er hos Bentham, vi finder den berømte velfærdsmoral: "*It is the greatest happiness of the greatest number that is the measure of right and wrong.*"²²

I forlængelse af fremhævelsen af Brandes' rolle udi at introducere de debatter om velfærdsmoral, som igennem de næste årtier blev taget op på forskellig vis, så vil jeg her inden selve analysen klargøre, hvordan jeg opfatter Pontoppidans forhold til Brandes. For inden for Pontoppidan-forskningen har der nemlig været stor uenighed om, hvor meget Pontoppidan var influeret af Brandes. Men grundlæggende ser jeg Pontoppidan som værende meget inspireret af Brandes i sit tidlige forfatterskab, uden at Pontoppidan dermed er at se som værende en loyal discipel. Men da Pontoppidan først kommer frem som forfatter, påvirkes han bestemt af de emancipatoriske værdier i Brandes' moderne gennembrudsprojekt. Det kan også siges, at Pontoppidan komplementerer de områder, som den urbant og europæisk-orienterede Brandes fokuserer på. Pontoppidan har nemlig i sine tidlige værker fokus på socialt uretfærdige forhold ude på landet i Danmark, og det var et område, som Brandes ikke havde et stort kendskab til. Danmark var på dette tidspunkt stadig et feudalt-præget samfund, symboliseret ved det despotiske *Høire*-regime, som autoritært holdt fast i magten. De magtfulde godsejere og det højere borgerskab vægrede sig ved at invitere de lavere klasser ind og følge de demokratiske principper, som var blevet nedfældet i *Grundloven*. Denne vægren handlede i bund og grund om, at der – set ud fra social tillids-begrebet – på dette

22. Jeremy Bentham, "A comment on the commentaries and a fragment on Government" in Burnsand & Hart (ed.), *The collected works of Jeremy Bentham* (Oxford: Oxford University Press, 1977), 393.

tidspunkt herskede en dyb mistillid imellem de forskellige klasser. Mistilliden gik begge veje: Det højere borgerskab og adelen foragtede de lavere klassers 'uciviliserede' væremåder, og de blev gerne anset for at være for uvidende og dumme til, at deres stemmer skulle vægte så meget som borgerskabets. Omvendt betragtede bønderne og de lavere klasser bestemt ikke de højere klasser som tættere på Gud og himlen ud fra deres udsyn og moralske opførsel. I *Det forjættede land* bliver det fx tematiseret, hvordan de lavere rurale klasser protesterer imod statskirke-præsterne og det autoritære formynderi, som *Høire*-regimet og statsinstitutionerne opretholdt i 1880'erne.

Men som årene går, bliver Pontoppidan efterhånden mere og mere kritisk overfor Brandes' idéer, og det virker til, at han også knytter dem sammen med den måde, Danmark moderniseres på. Det klareste eksempel er et digt, som Pontoppidan skriver i anledning af Brandes' 70 års fødselsdag i 1912, hvor han bl.a. skriver: "Det Kundskabens Træ, han har plantet i landet/ (...) Forgifter nu Folket med Ormstukne Frugter."²³ Det, som dog er særligt interessant i forhold til *Lykke-Per*, er, at Pontoppidan i denne roman endnu ikke endegyldigt har distanceret sig fra Brandes, som han – efter min mening – har i 1912. Brandes' Nietzsche-reception spiller også en stor rolle. På den måde er *Lykke-Per* ambivalent i forhold til arven fra Brandes. Som Bredsdorff har været inde på, kan det måske ovenikøbet siges, at hele repræsentationen af den moderne jødiske kultur i romanen er en lang diskussion af Pontoppidans forhold til Brandes.²⁴ Men samtidigt vikles tidens store forandringsprocesser og jødiskhedens rolle heri ind i skildringen af Brandes' arv, og indimellem bliver tematiseringen problematisk. Men i første omgang er det romanens tese, den pietistisk-prægede provinsielle kultur, som Per vokser op i, som vil blive behandlet i analysedelen.

ANALYSE

For i den første del af romanen følger vi primært Per Sidenius, og hvad angår romanens tese, står det klart allerede fra de første sider, at Pers far ikke repræsenterer den form for luthersk teologi, som den danske statskirke officielt fulgte på dette tidspunkt. Med hensyn til Pers far og de mange præster, der har været i Sidenius-familien, får vi derimod at vide, at mange af disse også var pietistisk-prægede præster. I deres præstegerning havde disse Sidenius-præster, efterhånden som årene gik, mere og mere hengivet sig til troen og introvert tænkning over dette og hint rundt omkring på store landligt-isolerede præstegårde i Jylland. Pers far er dog blevet en præst i en større dansk provinsby, der er i rivende udvikling her i perioden, hvor de danske bønder blev *empowered* gennem andelsbevægelsen. Så i stedet for at kunne slentre alene rundt i store, landlige præstegårds-haver langt væk fra andre mennesker, skal Pers far dagligt indtage en rolle som en af byens vigtigste embedsmænd, og familien bliver automatisk regnet for at være

23. Henrik Pontoppidan, Den 4de Februar: <https://www.henrikpontoppidan.dk/text/kilder/digte/brandes.html>

24. Bredsdorff, Henrik Pontoppidan og Georg Brandes, 137-165.

en central del af byens bedre borgerskab, selvom Pers far slet ikke bryder sig om denne rolle:

Det var en from og streng mand. I sin ydre fremtræden som ved sin hele levevis skilte han sig skarpt ud fra byens øvrige beboere, af hvem han derfor i mange år betragtedes som en besværlig fremmed, hvis særegenheder man afvekslende trak på skulderen af og forargedes over. Når han – hård og alvorlig – kom gående gennem byens krogede gader, klædt i sin langskødede, grå vadmelsfrakke, med store mørkeblå briller for øjnene og med hånden knyttet om grebet på en stor bomuldsparaply, som han for hvert skridt stødte med kraft mod stenbroen, vendte folk sig uvilkårligt om efter ham (...) Byens storhanser, de gamle bondekøbmænd og studeopdrætttere, hilste ham aldrig end ikke når han var i ornat. Skønt de selv viste sig på gaden i træsko og smudsige lærredsfrakker (...) betragtede de det som en skam og skændsel for deres by, at den havde fået en sådan stodderpræst, der gik klædt som en landsbydegn og vitterlig også havde møje med at skaffe føden til sig og sin redefuld af rollinger. (*Lykke-Per* s. 5)

Igennem farens tøjvalg (fx "hans grå vadmelsfrakke") kan vi se, at Pers far ikke anser Guds nåde og egen velfærd som værende afhængig af materialistisk rigdom. Han går heller ikke op i social status og anerkendelse på trods af, at han i sin funktion af at være den primære embedsmand for statskirken i byen ville være selvskreven til – som sin forgænger – at holde hof for de lokale spidsborgere. Pers far er snarere i opposition til de medlemmer af hans menighed, der er optaget af social status og materialistiske mål. Han er med sin pietistiske protestantisme optaget af en inderlig form for tro, der afspejler sig i en ydre minimalistisk og asketisk æstetik. I det næste citat beskrives det først, hvordan præstegården tidligere var et centrum for borgerskabet i byen:

Dengang havde den store, røde præstegårdsbygning været et gæstfrihedens hjem, hvor man, når man havde afgjort sine forretninger inde hos præsten, blev budt ind i dagligstuen til fruen og de unge frøkner for ved en kop kaffe eller (når det var bedre folk) et lille glas vin og en hjemmebagt kage at slå en passiar af om dagens og byens nyt. Nu betrådte folk ikke præstegården uden tvingende grunde, og aldrig kom man længere end til pastor Sidenius' gravkammeragtige studereværelse, hvor gardinerne gerne var rullet halvt ned, fordi præstens øjne ikke tålte genskinnet fra murene ovre på den anden side af den snevre gade. (5-6)

Pers far er som sådan ikke rigtigt en inkluderet del af lokalsamfundet. Karakteristisk siges det, at verden udenfor forstået som solskinnet, der skulle komme ind gennem vinduerne, blænder hans øjne, og han gør derfor alt for at skærme sig mod dagslysets indtrængen. Hans munke-agtige måde at forholde sig til den ydre verden med dens materielle muligheder gør ham til en særling blandt de lokale.

Pers far er samtidigt en stærkt autoritær figur, og de puritanske principper, han følger, er også beskrevet som nogle, som resten af familien *skal* følge. Man bliver som individ i familien straffet med skyld- og skam-strategier, hvis man træder udenfor hans kodekser. For eksempel rammer en livslang forbandelse Per, da han som barn som straf for en drengestreg bliver sammenlignet med Kain, der kastede ulykke over sin familie ved at slå sin bror ihjel, og som til evig tid blev forbandet af Gud til at arbejde som bonde uden at have held med at kultivere sin jord i de ørkenlignende, bibelske landskaber. Per vælger dog at forkaste denne forbandelse fremfor at rette ind. Han fortsætter sit oprør mod farens autoritære opdragelse og de værdier, han står for.

PERS VEJ IND I DEN MODERNE VERDEN

For fra en tidlig alder identificerer Per sig nemlig ikke med sin fars og familiens fromme, introverte religiøse fællesskab. Som teenager sætter Per sig et personligt mål om at besejre denne skyldbetonede baggrund. Pers endelige oprør mod sin far resulterer i, at han forlader provinsen og drager til København for at realisere sine drømme om at blive uddannet ingeniør. Om natten begynder Per at arbejde på en idé, der skal realisere hans allerstørste drøm. Han planlægger således at blive chefindeniør på et projekt, som skal etablere velstående handelsruter til engelske byer og USA fra vestkysten af Jylland. Projektet omfatter planer om, via de jyske å-systemer, at forbinde den jyske østkysts byer med en ny stor havneby, ved kysten ud til Nordsøen. Opførelsen af mange vindmøller vil forsyne denne nye by og en stor del af Jylland med elektricitet. I København bliver Per inspireret til at arbejde på projektet af den dansk-jødiske intellektuelle Dr. Nathans skrifter (et navn der nok særligt skal referere til E. G. Lessings “noble Jew” Nathan der Weise). Dr. Nathan beskrives som havende etableret sig som en slags uofficiel leder af en liberal oplysningsbevægelse i Danmark, beundret af mange, men udskældt og forhadet af flere endnu. Per bliver fascineret af Nathans skrifter, der kritiserer den samtidige danske kunst og litteratur for at være blevet anakronistisk. Ifølge Dr. Nathan er dansk kunst og litteratur efter flere års sårfeber siden nederlaget i 1864 blevet en nationalromantisk eskapisme fra den moderne verden, som Danmark nu engang befandt sig i. Per genkender straks Dr. Nathans emancipatoriske visioner som parallelle til sine egne frisættende teknologiske ingeniør-visioner. Men Dr. Nathan og Per udvikler aldrig et vedvarende forhold. Det er i stedet gennem Pers bekendtskab med familien Salomon og særligt Jakobe, at Per specifikt stifter bekendtskab med den moderne jødiske ånd.

DEN MODERNE JØDISKE ÅND

Portrættet af Jakobe Salomon i *Lykke-Per* repræsenterer således en af de første gange i en realistisk dansk roman, at en kvinde fremstilles som en rund og nuanceret hovedkarakter (af en mandlig forfatter). Herudover er Jakobes fyldige plads i “bogens plan” også bemærkelsesværdig. Salomon familien er beskrevet

som tilhørende det segment blandt vesteuropæiske jøder som Georg Brandes i flere skrifter, bl.a. hans essay "M. Goldschmidt" (1869), kaldte "moderne jøder." Hermed talte Brandes ikke om ortodokse jøder, for hvem judaismen stadig var omdrejningspunktet i tilværelsen. Sociologisk og historisk var moderne jøder som Salomon-familien del af en større gruppe af de vesteuropæiske jøder, som voksede i antal op gennem 1800-tallet, og som er karakteriseret ved, at de i stedet for den ortodokse jødedom begyndte at orientere sig efter liberale oplysningsværdier. Det klassiske, oprindeligt tyske, humanistiske *Bildung*-dannelsesideal kom for mange af disse til at blive det nye pejlemærke. Dermed ikke sagt, at denne gruppe af moderne jøder, eller "assimilerede jøder", som de også nogle gange kaldes, ikke stadig orienterede sig efter den jødiske religiøse tradition. Men som det ses i *Lykke-Per*, var det ofte mere i en kulturel forstand.

Jakobe Salomon er som karakter kendetegnet ved visse positivt tematiserede aspekter af den moderne jødiske ånd. Hun er en socialt orienteret, intellektuel kvinde, som i stigende grad engagerer sig i kampen for at etablere et mere demokratisk samfund med en anden forståelse af velfærd og lykke end den, der hersker på denne tid, og samtidigt inkluderende mange flere grupper end blot velhavende ejendomsbesiddende mænd. Hun beskrives også som værende fuldt ud jævnbyrdig med de mange højtstående borgerskabsmænd, der deltager i sammenkomster og diskuterer politik og kulturelle spørgsmål i Salomon-huset. Inden for jødiske studier er det blevet påvist (særligt af David Sorkin og Michael Stanislawski),²⁵ at disse "assimilerede jøder" ikke var så assimilerede eller integrerede endda i 1800-tallet. David Sorkin omtaler således de nordeuropæiske moderne jøder som et "parallelt borgerskab" i det 19. og første del af det 20. århundrede. I de fleste nordeuropæiske lande var de jødiske minoriteter på det tidspunkt, hvor *Lykke-Per* blev skrevet, blevet emanciperet og havde fået borgerrettigheder på lige fod med kristne borgere (I DK i 1814). Men som vi finder det tematiseret i datidens litteratur, også i anden dansk litteratur (fx Henri Nathansens *Indenfor Murene* (1912)), så var de dele af det danske-jødiske mindretal, der økonomisk tilhørte borgerskabet, oftest ikke socialt inkluderet i majoritetsborgerskabet (som det også var tilfældet i Tyskland, Frankrig, osv.). Integrationen af de danske jøder var således en lang historisk proces, hvor 1814 naturligvis repræsenterer det tidspunkt, hvor jøderne fik borgerlige rettigheder, men hvor den konkrete integration var en langt mere kompleks proces.

Nogle familier i dette parallelle borgerskab søgte heller ikke inklusionen, men der var mange, som gjorde. Disse inklusions-orienterede danske jøder blev ofte orienteret imod at være en del af og bidrage til det nationale fællesskab gennem forskellige former for handel og købmandskab men også i stigende grad inden for politik og kulturelle områder som Brandes-brødrene. Der udviklede sig samtidigt op gennem 1700- og 1800-tallet vidtforgreneede transnationale familierelationer blandt de nordeuropæiske jøder – særligt pga. giftemål – og denne

25. David Sorkin: *The Transformation of German Jewry, 1780-1840*. (New York, Oxford University Press, 1987); Michael Stanislawski: *Zionism and Fin de Siècle*. (Los Angeles: University of California Press, 2001).

‘kosmopolitisme’ blev i høj grad genstand for mange jødehadske stereotyper op gennem 1800-tallet. Reaktionen blev ofte strategier, som skulle signalere, at de jødiske borgerskabsfamilier skam var patriotisk-sindede og nationalt bidragende. Filantropiske aktiviteter blev således en udbredt praksis blandt mere velstillede jødiske familier, og Jakobes idé om at opbygge et børneasyl for arbejderbørn kan også godt læses ind i denne sammenhæng. Men denne filantropi havde flere ansigter. Et eksempel herpå er den tobaksproducerende Hirschsprung-familie, der som kunstmæcener bl.a. bevirkede, at Krøyer-ægteparret og flere andre Skagens-malere kunne leve som frie kunstnere. Samtidigt grundlagde familien datidens største private samling af kunst af danske malere (senere blev samlingen overgivet til staten som *Den Hirschsprungeske Samling*).

Første gang vi aflægger et besøg hos Salomon-familien står det dog klart, at denne familie stadig lever som en del af det parallelle borgerskab. De er endnu ikke helt accepterede af majoritetssamfundet, hvor de fortsat identificeres som “jøder” og ikke “danske.” Samtidigt er de via det frisind, der hersker i hjemmet, et populært bekendtskab blandt de mindre reaktionære dele af det københavnske højborgerskab (Pontoppidan kalder disse moderne jøder for det danske borgerskabs “mousserende element” i sin selvbiografi *Undervejs til mig selv* (1954)).²⁶ Det er særligt gennem beskrivelsen af hjemmet og bygningen, hvor Salomon-familien bor, at familien fremstilles som værende en del af det parallelle borgerskab. Set med Pers øjne er “paladset,” som bygningen kaldes med spot af de lokale, præget af en overflod af materialisme, luksus og dekadence, der gør, at det fremstår som et modbillede til den minimalistiske æstetik, der herskede i den pietistiske præstegård:

Fra portrummet kom man gennem en moderne glasdør ind i en forhal, der var så høj og stor, at den gav genlyd af ens skridt. Dens vægge var behængt med rustninger, gamle bronzesager og pragtfulde orientalske våben. Så man havde fornemmelsen af at betræde et museum. (...) Per slog sig ned i en læderbetrukken lænestol og så sig opmærksomt omkring. Svære, rødvinfarvede silkegardiner for vinduerne ... (...) Gyldenlæders tapeter Et ottekantet med sølv og perlemoder indlagt bord midt i stuen I reolerne kostbart indbundne bøger På væggene malerier Under loftet en gammel kirkelysekorne med indskrift Langs den ene væg en antik, rigt udskåren disk med en opstilling af gammelt sølv (...). (140)

Der hersker altså ifølge citatet en materielt overlæst og nyrig stemning i Salomon-hjemmet. Samtidig har huset udseende som et museum for Per. Som sådan virker interiøret og de æstetiske valg at være foretaget ud fra, at man har villet imponere de besøgende. Det er samtidigt svært at se spor og træk fra den ældre jødiske tradition ud fra den måde, som Salomon-familien bor på. Men gennem karakterer som Aaron Israel og Dr. Nathan tematiseres en anden side af denne moderne jødiske kultur, som Jakobe kommer til at kultivere i sin videre udvikling.

26. Henrik Pontoppidan: *Undervejs til mig selv*. (København: Gyldendal, 1954), 71.

Romanen er således også optaget af at beskrive denne moderne jødiske kultur som værende præget af kritisk åndelig/intellektuel virksomhed i kombination med et fokus på praksis og det at kæmpe for, at ens idealer bliver materialiseret. I den forbindelse vil jeg henvise til en række essays, som Brandes skrev i 1890'erne om tekster fra *Det Gamle Testamente*. Brandes er i disse tekster især optaget af, hvad han betragter som den jødiske traditions grundspørgsmål – 'spørgsmålet om retfærdighed'.²⁷ Desuden tematiserer han i disse essays, såvel som i "M. Goldschmidt," at det særligt var europæiske moderne jøder, som tog den store opgave på sig at opbygge en moderne verden baseret på politisk sekulært-rettet retfærdighed. I forhold til Lykke-Pers diskussion af, hvordan et moderne tillidsbaseret demokratisk samfund kan opbygges, er det tillige bemærkelsesværdigt, at Brandes bl.a. også skriver i disse essays om *Det Gamle Testamente*, at de første eksperimenter med demokrati ikke fandt sted i Grækenland og Athen, men i oldtidens Israel af jøder. I forlængelse heraf iagttager han, at der op gennem 1800-tallet var en overrepræsentation af europæiske jøder i forhold til skabelsen af de forskellige moderne politiske ideologier, som opstod her. Grunden var ifølge Brandes bl.a., at der i den jødiske tradition siden oldtiden havde været et fokus på, at jøderne i diaspora-sammenhænge havde skullet kæmpe mod undertrykkelse og for en mere retfærdig, ligestillet behandling af det jødiske folk. I sine essays *Jobs Bog* og *Kohélet* oplister Brandes mange europæisk-jødiske forfattere, politikere og tænkere som eksempel herpå, bl.a. Heinrich Heine, Benjamin Disraeli, Moritz Lazarus, Ferdinand Lasalle, Karl Marx, Ludwig Börne og Georg Jellinek.²⁸ Samtidigt anser han den hollandsk-jødiske filosof Baruch Spinoza som den, der først indvarsler denne moderne jødiske ånd. Da Jakobe bliver gravid, giver hun i forlængelse heraf udtryk for, at hun håber, at Pers og hendes barn kommer til at inkarnere den sociale praksis-kamp mod undertrykkelse, som den jødiske tradition også for hende er fuld af:

Hun ville håbe, at hendes barn i så fald måtte blive en havets ætling, en vikingenatur, besat af den kamplystne udve, der var i slægt med uroen i hendes eget jødiske blod, med vandredriften og denne hvileløse men målbevidste higen, der havde gjort så mange af hendes stammes mænd og kvinder til menneskehedens førere. (571).

Efterhånden vokser Jakobe da også ud af den luksuriøse og materielt overlæssede hjemlighed, som hun er vokset op i. I forhold til at forstå Jakobes udvikling som karakter, og det at se den som anderledes end Pers, så bliver denne praksis-fokuserede og retfærdighedsstræbende side af den moderne jødiske ånd den vej, som Jakobes udvikling mere og mere slår ind på. Hvor Per altså bliver mindre og

27. Georg Brandes, "Jobs Bog" i *Tilskueren*, Vol. 10 (1894): 661: "Det Spørgsmål der behandles i Jobs Bog er (...) Kærnespørgsmålet i Jødedommen. Og spørgsmålet er dette: Hvorledes gaar det til at under den retfærdige Guds Herredømme den onde hyppigt har Lykken med sig, medens den retfærdige ikke mindre hyppigt rammes af uforskyldte Ulykker? Det er Grundspørgsmålet for Israeliten. Kampen imod denne Vanskelighed er Judaismens hele indre Historie.

28. Georg Brandes, "Kohélet" i *Tilskueren*, Vol. 11 (1894): 827-830.

mindre praksis-orienteret mod samfundsforandring, som romanen skrider frem, bliver Jakobe det i stigende grad i forhold til startpunktet i det verdensfjerne “palads.”

Som Stefanie von Schnurbein har påpeget er der så flere mandlige jødiske karakterer i romanen, der kan ses som variationer af negative stereotyper, som var udbredte på denne tid, hvor den moderne antisemitisme grundlægges som ideologi og udbredes som kulturel kode.²⁹ Fx betragter onklen Heinrich Delft alt omkring sig som økonomiske anliggender, som han kan profitere af, såfremt der investeres rigtigt. Hans indvandrer-danske er fyldt med tysk og yiddisch-vendinger. Jakobes bror Ivan er tegnet som en feminiseret jøde. Han skildres som lille, tynd og nervøs; særligt har fortælleren fokus på, at Ivan snakker meget med en skinger/hysterisk stemme, hvilket bidrager til indtrykket af ham som feminin/barnlig. Desuden kommer entreprenøren Max Bernhardt til at repræsentere alle de negative aspekter af kapitalismen, grådig og brutal, som han er.

UOVERENSSTEMMELSER OM VELFÆRD

Bruddet mellem Jakobe og Per sker som sådan efter en central dialog i kapitel 16, hvor Per og Jakobe er uenige om, hvordan Max Bernhardts opførsel overfor Per skal tolkes, og hvordan hans kapitaliske entreprenørånd skal udlægges. Samtidig er det interessant at se, at det, som fører endegyldigt til bruddet mellem Per og Jakobe er uenighed om, hvilken form for velfærdsmoral, som det moderne danske samfund skal bygges på (ud fra deres forskellige fortolkninger af Bernhardt). I kapitel 16 er inspirationen fra Georg Brandes og Harald Høffdings debat om velfærdsmoral i 1889 tillige synlig, da Jakobe på dette tidspunkt tilsyneladende er tilhænger af det syn på velfærdsmoral, som Georg Brandes plæderer for i diskussionen. Bernhardt har på dette tidspunkt fået nok af Pers ikke-særligt-praksis-orienterede eksekvering af sit store visionære ingeniør-projekt. Bernhardt forlanger at blive den overordnede chef i projektet, bl.a. for at sætte skub i processen. Per opfatter Bernhardts opførsel som brutal og amoralsk – han mener på sin side, at Bernhardt udelukkende er ude efter profit og egen succes, og at han ingen skrupler har med at overtage andres idéer og projekter, hvis det kan komme ham selv til gode. Per spørger således Jakobe i denne velfærds-dialog i kapitel 16, om hun virkeligt mener, at det moderne Danmark skal bygges på en sådan form for *survival-of-the-fittest*- kapitalisme, hvor kun de mest brutale og grådige bliver vinderne. Herefter mimer Jakobe stort set Brandes’ grundlæggende synspunkt i debatten i 1889. Jakobe tilkendegiver nemlig, at hun betragter “Viljesmennesker” (385) (eller Nietzscheanske overmennesker) som nødvendige, når store samfundsforandringer skal finde sted. Brandes ytrer netop også i velfærdsdebatten med Høffding, at det mest progressive moderne samfund vil være det, som bygger på, at der gives plads til,

29. Stefanie von Schnurbein, “Literarischer Antisemitismus bei Knut Hamsun und Henrik Pontoppidan: Zwei Varianten mit unterschiedlicher Tendenz,” *European Journal of Scandinavian Studies*, 44, nr. 1 (2014), 90-102.

at 'store mænd' med store evner og talenter skal have en større grad af frihed end andre – deres heterogene personligheder skal have plads til at udfolde sig, fordi det, ifølge Brandes, er sådanne typer, der skaber de største innovationer i ethvert givent samfund, og som derfor driver historien frem progressivt.³⁰ Men samtidigt må det pointeres, at romanen her tolker Brandes' nietzscheanske velfærdsmoral på en noget anden måde, end Brandes nogensinde selv gjorde. For da Brandes debatterede med Høffding om velfærdsmoral, var det ingen steder omhandlende brutale, egoistiske kapitalister, spekulanter og bygherrer. Det kan ud fra en ideologisk forståelse godt siges, at Brandes ytrer liberale synspunkter i forhold til, hvilken slags velfærdsmoral, som det moderne Danmark skal bygges på. Men Brandes' liberalt-orienterede velfærdsmoral er fra en tid, før økonomi og den kapitalistiske ånd blev omdrejningspunktet i den liberale politiske ideologi. Når Brandes beskæftiger sig med 'store mænd', er hans eksempler skaberne af store verdensreligioner, moderne forfattere, som tør gå op imod herskende dogmatiske tankegange, og filosofiske/politiske tænkere, som udtænker visionære samfundsmodeller, hvor social retfærdighed er selve kernen i projektet. På den måde er romanens brug af hans synspunkter i kapitel 16 tolket over på områder, som Brandes aldrig selv perspektiverede til.

Men i kapitel 16, lige før bruddet mellem Jakobe og Per, er det dog ikke kun Jakobe, der ytrer synspunkter, som i nutidens nordiske velfærds-ører lyder skarpe. Per er nemlig lige ved endegyldigt at lukke sit forhold til Jakobe allerede her i kapitlet, da han skal bedømme Bernhardts plads i historien. Per er efterhånden blevet mere og mere overbevist om, at Bernhardts jødiskhed spiller en afgørende rolle for, hvordan han opfører sig: "(...) det undrede ham kun, at hun steg så højt til vejrs for at forsvare en fyr som Bernhardt, hvis formål var (...) forfængelig magtsyge eller (...) pengebegærlighed, og som i det hele havde vist sig som en endog ualmindeligt ondartet lille ... han var ved at sige "jøde" men tog det i sig og sagde "børsgrævling" (386)." *Lykke-Pers* jødiske tematikker skriver sig på den måde ind i sin tids mest populære kulturelle kode – den moderne antisemitisme – hvorigennem overgangen til den moderne verden blev diskuteret gennem jødiskhed. Den moderne antisemitisme bliver således, bl.a. af den anerkendte antisemitisme-forsker Shulamit Volkov, set som en på denne tid mere og mere udbredt kulturel kode, der fremstiller de europæiske jøder som dystopiske tegn for, hvad der kommer til at ske, hvis den gamle verdens europæiske nationer blev transformeret af periodens mange demokratiske emancipationskampe, kapitalistiske strukturer, rationalistiske forklaringsmodeller, urbanisering og fremmedgørelse. Men der var bestemt også stor variation i brugen af denne kulturelle kode. I *Lykke-Per* som i mange andre romaner fra perioden blandes antisemitiske og filosemitiske diskurser ofte i diskussionen af overgangen til den moderne verden. *Lykke-Per* er også, skal det siges, mere nuanceret i sine jødiske motiver end mange andre værker fra denne tid.

30. Det er særligt i Brandes' første indlæg i debatten, "Duplik," i afsnit III, at Brandes ytrer denne velfærdsmoral. Se "Duplik" her: https://www.henrikpontoppidan.dk/text/seclit/secartikler/brandes_georg/duplik_1890.html

Men set i historiens klare lys er denne litterære leg med det jødiske som tegn for de massive moderne forandringsprocesser en farlig leg, når man ved, hvad denne kulturelle kode som en politisk ideologi udviklede sig til. Den grunderfaring, som romanen formentligt først og fremmest ønsker at adressere, blev dog delt af mange mennesker dengang rundt om i Europa – for (ligesom i dag i øvrigt) oplevede mange dengang samfundsudviklingen som accelereret – og nærmest ustoppelig som et vildfarent lokomotiv. Eksempelvis blev mange håndværkere via deres fag “modernitetstabere” i perioden, hvis fx et helt håndværk blev industrialiseret og overflødiggjort på den måde. Men generelt frygtede mange, hvad denne enorme forandringsproces ville føre til eksistentielt som åndeligt – og forventningshorisonterne for den moderne verden blev på den måde ofte udtrykt gennem utopier og dystopier. Georg Lukács har skrevet, at den moderne vestlige romans vigtigste fælles erfaring er erfaringen af “den transcendentale hjemløshed”, og Lukács hylder faktisk i *Die Theorie des Romans* (1917) i særlig grad *Lykke-Per* for at repræsentere denne grunderfaring på en vellykket måde. Men indimellem bliver de jødiske motiver i *Lykke-Per*, særligt i forhold til de mandlige karakterer (også i portrættet af Brandes som Dr. Nathan), for stereotypiske i romanens sammenkædning af det jødiske med disse accelererede samfundsomvæltninger.

Videre kan det siges, at bogen ikke fremskriver nogen konkret kærligheds-syntese mellem Per og Jakobe, idet forlovelsen ophæves. Per forsøger at etablere en ny syntese med en reformeret protestantisme, da han bliver gift med Pastor Blombergs datter. Blombergs reformerede protestantisme ligner grundtvigianismen. I romanen skabes der på den måde et nyt eksperiment, hvor Per skal erfare, om han kan ‘blive sig selv’ i konteksten af den folkelige protestantisme, som Blomberg repræsenterer. Men Per finder fra starten af deres bekendtskab Blomberg for patriarkalsk-styrende, også i forhold til sin datter, og han finder Blombergs teologi naiv, som Per kalder det i sin allerførste samtale med ham – især idéen om, at det er de danske bønder og deres, for Blomberg, autentiske forhold til den nationale tradition og den danske natur, som det moderne Danmark skal bygges på. Per bliver således skilt fra sin kone og børn; han vælger selv denne løsning. Modsat Jakobes mere optimistiske vej ind i det moderne er Pers udgang ambivalent. Han finder ifølge sin dagbog fred med sig selv som landmåler ude på den jyske vestkyst og lever her et nøjsomt, selvdisciplineret liv ud fra de samme ikke-materialistiske og asketiske dyder som hans far. Men snarere end en skyld-og-skam fokuseret Gud er det naturen, som Per hengiver sig til. Det er til sidst en munke-agtig, men tillige natur-fokuseret tilværelse, formentligt også inspireret af Nietzsches filosofi, som Per udlever. Løsrivelsen fra den “bedsteborgerlige” Blomberg (som Per også kalder hans teologi) og vejen til det sidste stadi beskrives dog i første omgang som afstedkommet af, at Per studerer den danske pietistiske *nation building* historie:

Med sin uophørlig voksende trang til at komme til bunds i sig selv (...) tog han fat på en historisk undersøgelse af det religiøse liv i det tidsrum, hvorfra

størsteparten af disse skrifter stammede (fx “Liden gylden skatkiste” (SBH)). Han førtes (...) tilbage til pietismen under Kristian den Sjette og herfra atter fremad gennem oplysningstidens herrnhutiske separatisme, til den mærkelige lægmandsbevægelse i århundredets begyndelse, hvoraf samtidens store, folkelig-religiøse vækkelse langsomt var vokset frem. Skildringerne af hine fynske og jyske bondesønners og landsby-håndværkere og deres støtte og stædige kamp mod datidens rationalistiske rettroenhed fængslede ham stærkt. Disse ensomme, der på apostelvis vandrede fra by til by og vidnede, og som bespottedes af mængden, forfulgtes af præsterne og kastedes i fængsel af øvrigheden; disse små menigheder rundtom med deres evangeliske, fra verden helt bortvendte liv, – det var jo selve den hellige historie gentaget på hjemlig grund. (626).

JAKOBES ASYL

Samtidigt med Pers sidste stadier forløber i romanen, føder Jakobe deres fælles barn og etablerer asylet. Jakobe er blevet gravid lige før forlovelsen brydes og beslutter sig for at få barnet men skjuler graviditeten. Da fødslen nærmer sig, rejser hun til Breslau, hvor en veninde bor. Herfra rejser hun videre til det sydlige Schlessien, men barnet er dødfødt. Jakobe rammes af en stor sorg og er også mærket fysisk. Hun tilbringer således noget tid i den lille by Hirschberg for at komme sig, og hun sidder ofte og hviler sig i haven til det pensionat, hvor hun bor. Hun bemærker her fattige, beskidte og mishandlede arbejderklassebørn, der går forbi på vej til skole. Jakobes sorg bliver forvandlet til et lidenskabeligt ønske om at skabe sociale forandringer for disse børn. Som hun beskriver i et brev til sin veninde i Breslau, så forestiller hun sig allerede her, at hun kan skabe en velfærdsinstitution, hvor arbejderklassens børn gennem en reformeret skolegang vil få mulighed for at leve et liv i lykke i stedet for at fortsætte i den (dødfødte) livsbane, som de nu følger:

Har du nogensinde rigtig tænkt over, hvilken fortvivlet lod vor tid – vor store, virksomme tid! – har beredt børnene i fattige forhold, og hvor ubarmhertig lidt der fra samfundets side hidtil er gjort for at skabe dem en menneskelig (eller blot naturlig) tilværelse? Fra et tomt rum, der kaldes et hjem, og hvor de sjelden ser hverken mor eller far, drives de små stakler til en skole, der for de fleste står som en offentlig straffeanstalt (...). Samfundet, hvortil de skulde lære at se hen med tillid og fortrøstning som deres usvigelige forsorg og beskytter, møder dem overalt i sin mindst tiltalende skikkelse: som en ufordragelig skolemester, et brutalt politi, et nærgående fattigforstanderskab, en præst, der taler til dem om død og dom og helvede. Hvor skal der under disse omstændigheder kunne vækkes en samfundsånd i dem, hvoraf engang (...) en virkelig, borgerlig broderskabsfølelse kan udvikle sig? (...) Forældrehjemmet, der før var samfundslivets basis, er vistnok en institution, der er dødsdømt af udviklingen. Men hvad skal der

da sættes i stedet? -For de voksne har det offentlige sørget. De har kirke og varierte, foredragssale og ølknejper, teater og 111 bønnemøder. Men nu børnene? Sig mig, hvor skal de små stakler vende sig hen i deres hjælpeløshed? Jeg ser ingen anden løsning end den, at skolen efterhånden må træde i hjemmenes sted. (...) Skolen må da langsomt omskabes, må lidt efter lidt føres tilbage til sit udspring og blive noget af, hvad klostret i gamle dage var, et asyl, et fristed, en altid åben tilflugt. Men den må samtidig blive noget ganske andet. Den må ved sit blotte ydre, ved lokalernes udsmykning, ved undervisningens form virke på eengang hjemligt og festligt på det barnlige sind. For der skal her gives børnene det grundfond af lyse og frugtbare livsindtryk, som de senere hen kan have at tære på, og som kan gøre dem mere modstandsdygtige i tilværelseskampen end fortidens og adskillig af vor egen tids klosterligt optugtede ungdom, der straks ved enhver skuffelse mister troen til livet, taber tilliden til lykken og (...) søger trøst i skødet på deres gamle, gølge amme, kirken. (618-19).

I dette brev bruges begreberne “lykke” og “tillid” flere gange. I forhold til den nutidige velfærdsforskning er det interessant, at allerede i denne roman skrevet flere årtier før, at den nordiske velfærdsstat konkret skabes, ytres der en vision om, at det er igennem en demokratisk-orienteret social kapital, som alle deler gennem en fælles skolegang og en efterfølgende højere social tillid på tværs af klasserne, at ‘det gode velfærdssamfund’ kan skabes, borger til borger og borger til stat. Jakobe skriver således, at skolens primære formål er at skabe en ny “Grundfond,” der opbygger en anden selvforståelse hos arbejderbørnene end den, de lærer i de daværende autoritære, klasse-opdelte institutioner, hvor arbejderbørnene mister “tilliden til lykken.” Denne opbygning af en “Grundfond” skal som en demokratisk orienteret social kapital forstås som asyllets kerneprojekt, hvorved børnene lærer, at arbejderklassens børn er ligeså meget værd som borgerskabets. Børnene skal lære at være selvstændige, samtidig med at fokus også er på at udvikle “(...) en ægte følelse af borgerligt broderskab (...)” og en “samfundsånd” (eller: samfundssind – et ord, som ofte blev brugt under Corona-krisen). Det er samtidigt en central idé, at det er igennem en reformering af det bestående statslige skole-system og de autoritære principper, som stadig følges her, at disse arbejderbørn – og på sigt alle børn – får opbygget denne ligheds-orienterede sociale kapital. For som Jakobe bemærker, så regerer der på dette tidspunkt i Danmark en stor mistillid imellem de forskellige klasser, som forhindrer, at et ægte demokratisk samfund kan vokse frem. Processen skal igangsættes ved, at der kommer et større fokus på at give arbejderbørnene en ordentlig skolegang og en anderledes social kapital, så de kan bryde med deres sociale arv. Det vil gøre, at disse arbejderbørn udvikler sig til tillidsfulde (og tillidsvækkende) medborgere i stedet for mistillidsfulde modborgere, der hele deres voksenliv vil kæmpe mod staten og mod de højere klassers autoritære formynderi og udnyttelse af dem, så de ender med at blive hævngherrige.

Det, at asyllet kan ses som en syntese af tesen og antitesen kan bl.a. ses ved, at Jakobe har tilnærmet sig elementer fra den traditionelle tese-del. I brevet refererer

hun nemlig til klostret, som en institution fra den gamle verden, som hun vil lære af, når hun konkret skal opbygge asylet. Det kristne kloster var som sådan en før-moderne multifunktionel velfærdsinstitution. Mange middelalderlige klostre udbød skolegang og mulighed for hengivelse til datidens standarder for forskning (for munke). Herudover rummede klostret også elementer af nutidens apotek- og hospitalsvæsen foruden biblioteksvæsen. Munke/nonner udførte tillige ofte socialt arbejde for fattige og syge. Med henvisningen til klostret er det da ikke kun en Folkeskole, som Jakobe ønsker at bygge. Asylet virker i brevet snarere til at være et mikrokosmos af en hel velfærdsstat. Jakobes asyl skal lig klostret foruden et skolevæsen således også rumme elementer af et sundhedssystem, hvor de mest progressive videnskabelige standarder følges, og desuden skal asylet udgøre et kombineret refugium og socialt sikkerhedsnet for disse arbejderbørn. Jakobe beskriver det nemlig yderligere som et mål, at asylet på daglig basis skal få børnene væk fra arbejderhjemmene, der på denne tid var præget af uhygiejniske forhold, pladsmangel, sult, alkoholisme og vold.

Men når Jakobe sammenligner asylet med det kristne kloster og refugium, så er det en vigtig pointe, at det skal være "(...) noget helt andet," hvormed også arkitekturen og designet beskrives som spillende en vigtig rolle. Jakobe nævner i den forbindelse også de daværende statslige myndigheders autoritære opførsel, som den største hindring for udviklingen af en ny, forbedret social samhørighed i landet, præget af en større social tillid mellem klasserne og i forholdet til staten. Hun nævner de samtidige læreres pædagogik, politiets og kirkens adfærd (der var stadig katekismus-undervisning) og forudindtagede dommers afgørelser som levn fra det feudalt-kristne formyndersamfund, der får de lavere klasser til at miste "tilliden til lykken" fra, de er små børn. I modsætning til kommunismens, anarkismens og nationalismens revolutionære utopier, som i høj grad prægede periodens litteratur, så er Jakobe dog ikke orienteret mod at revolutionere og bygge helt nyt op fra grunden. Det bestående skolevæsen skal altså reformeres indefra. Målet er på sigt, at alle i samfundet skal dele demokratiske værdier, så en højere social tillid mellem alle borgere, top som bund, kan opbygges – og det er faktisk en, for denne tid, ganske visionær demokratisk velfærdsmoral, der først bliver materialiseret efter 2. verdenskrig i Skandinavien.

OPFØRELSEN AF JAKOBES ASYL

I sidste kapitel hører vi om selve skolen, efter at den er blevet opført. Vi bliver som læsere guidet rundt, fordi Pers bror Eberhard kommer for at informere Jakobe om Pers testamente og den anseelige sum, Per overgiver til asylet. Eberhard bliver overrasket over det, han ser:

I den ene ende af den store bygning lå en højloftet, lys og festlig spisesal, hvor den ene halvdel af børnene netop fik mad (...). Ved siden af var der et par systuer, hvor børnene – både drengene og pigerne -lærte at bøde deres tøj, stoppe deres strømper, lappe deres sko. Ovenover var en række badekamre.

Hver tredje dag – forklarede hans ledsagerske – fik børnene et bad. Lys, luft, vand og regelmæssige måltider var overhovedet de midler, hvormed skolen opdrog børnenes moralske sans og erstattede religionsundervisningen. Det var netop meningen, at de med deres rene kroppe, deres velholdte klæder og gode manerer skulle virke rundt om i hjemmene som små missionærer for troen på renlighed, orden og tugt. (696)

I samtalen med Pers bror beskriver Jakobe asylet som lige så meget Pers projekt som hendes, og det fremstår både via værdierne, som følges, og arkitekturen som en syntese. Asylet er nemlig ikke skabt ud fra en stil, hvor det er en materialistisk tung og dyr udsmykning, som præger interiøret, som det var tilfældet i Salomon-“paladset.” Det arkitektoniske element af en “højloftet, lys og munter spisestue” minder snarere om det store åbne rum i en lysfyldt katedral. Vi finder på den måde ud fra den minimalistiske æstetik snarere træk fra Pers pietistiske barndomshjem og klostret. Samspillet med naturlige elementer ude i verden – lys, glas og vand – er dog også i fokus. På den måde, ved at lukke verden ind og gå i samspil med den, betones asylets relation til den ydre verden, og den, for Jakobe, moderne jødiske kamp for at skabe social forandring i det omkringliggende samfund. Asylet er placeret i periferien af det eksisterende samfund, men via skolens arkitektoniske åbning ud mod verden formes eleverne til at blive aktive medborgere, som vil kæmpe for, at hele samfundet demokratiseres, og at de autoritære principper, som det resterende samfund stadig er præget af, reformeres. Jakobe har fra starten, som jøde og som kvinde, haft en lignende perifær position i samfundet, men hun bruger nu sine *outsider*-perspektiver til at skabe inkluderende forandring for en anden *outgroup* på denne tid, arbejderbørn.

I stedet for det klassiske tyske, men også højborgerskabs-rettede og privilegie-prægede *Bildung*-ideal er det i forlængelse heraf et demokratisk, ikke-kønsorienteret dannelsesideal, der er i centrum. Piger og drenge bliver anset som ligeværdige, og det at udvikle kønsroller er ikke i fokus – både drenge og piger lærer at sy, som det ses. Og i stedet for, at det skal være gennem dogmatisk katekismus-undervisning og på nåde af statskirke-præsterne, at arbejderbørnene får borgerrettigheder, er det her et mål at opbygge en sund “samfundsånd” gennem en reformeret demokratisk *Bildung*. Eleverne skal selvfølgelig også udvikle deres intellektuelle evner men hovedfokus er på at opbygge denne praktiske og nøjsomme sociale kapital, så de kan blive selvstændige borgere, der er forberedt på et demokratisk ‘almindeligt liv.’ Som sådan bliver eleverne dannet som “(...) små missionærer for troen på renlighed, orden og disciplin”. Men i stedet for at følge en æstetik, hvor persienserne altid er trukket ned for at undgå sollyset, da forvandler det katedral-lignende, lysfyldte rum i bygningen eleverne til sekulært-orienterede munke, der indgår i samspil med omverdenen, snarere end, det er størst mulig materialistisk velfærd, der er målet.

KONKLUSION

Artiklen har belyst, at Jakobes asyl kan betragtes som en syntese af den traditionelle pietistisk-prægede tese og den moderne jødiske antitese. I forhold til de senere års velfærds-forskning med det sociologisk-økonomiske fokus på social tillid og velfærdsinstitutionerne og det historiografiske Grundtvig-narrativ, er det samtidig vigtigt at huske, at *Lykke-Per* er en roman. Det er hverken via en historiografisk kildekritisk, en sociologisk kvalitativ metode eller økonomiske nøgletal, at *Lykke-Per* afdækker pietismens såvel som 1800-tallets dansk-jødiske kulturs andel i den moderne danske *nation building*. Men her er det vigtigt at pointere – som man gør inden for *Reading for Democracy*-feltet – at selvom skønlitteratur og den realistiske roman traditionelt set ikke er blevet anset som valide historiske kilder i sig selv, så spillede litteraturen og den realistiske roman en hovedrolle i 1800-tallets skabelse af nationale “*imagined communities*.” Benedict Anderson, som netop er skaberen af “*imagined communities*”-begrebet, brugte også realistiske 1800-talsromaner som sine primærkilder, da han skabte dette meget indflydelsesrige begreb. I *Lykke-Pers* udforskning og prognostisering af det moderne Danmark er det interessant, at Pontoppidan lader flere mulige veje ind i fremtiden være synlige. Her repræsenterer Jakobes asyl den i dag mest øjnefaldende, eftersom asyllet har mange ligheder med den senere nordiske velfærdsstat og tillige indeholder idéen om, at det er gennem en fælles opbygget demokratisk social kapital og heraf en højere social tillid borgerne imellem, at et velfungerende moderne velfærdssamfund skal opbygges.

Det er dog samtidig væsentligt, at repræsentationen af moderne jødiskhed i romanen indgår i et samspil med tidens mest populære kulturelle kode i Europa, hvormed jødiskhed generelt blev tegn for de massive forandringsprocesser, som fandt sted i perioden. På den måde deler romanen træk med mange andre europæiske romaner fra den tid, hvor fx Stefan Zweigs *Verden af I går* (1941) er et andet godt eksempel på en roman, der skildrer denne moderne jødiske ånd som inkarnerende en nærmest blind tro på et grænseløst ‘fremskridt’ ud fra den moderne liberale ordens forståelse heraf. Snarere end Stefan Zweig er det dog Brandes’ idéer og fremstillinger af denne moderne jødiske ånd, som er i centrum. Pontoppidans kritik af Brandes og hans moderne gennembrudsideal er som tidligere nævnt efter min mening for forvrængede, når Brandes’ tanker kædes sammen med en brutal *survival-of-the-fittest* kapitalisme, selvom denne kobling ikke findes nogen steder i Brandes’ skrifter. Pontoppidan skriver som sagt om Brandes i 1912: “Det Kundskabens Træ, han har plantet i landet/ (...) Forgifter nu Folket med Ormstukne Frugter.” Det som Pontoppidan hermed kritiserer Brandes for, er formentligt, at han, ifølge Pontoppidan, har været for naiv i forhold til at idealisere de frisættende liberale værdiers forandringsprocesser. Med Jakobes velfærdsutopi bliver romanens budskab, at der må tænkes en demokratisk velfærdsmoral og etik indover. Pontoppidan var selv rundet af præstegårdsmiljøet og har kendt til den store indflydelse, som statskirken igennem århundreder havde haft gennem katekismus-undervisningen. Det er på den måde ikke tilfældigt, at det

er igennem en reformeret skolegang, hvor de autoritære principper er skiftet ud med tillidsbaserede demokratiske værdier, at 'det nye samfund' ifølge romanen kan bygges op samtidigt med, at nogle af de pietistiske nøjsomme etiske værdier går igen.

Romanens fremstilling af asyltet som en moderne multifunktionel velfærdsinstitution er på den måde at se som en vigtig del af hele den forventningshorisont, som de forskellige Moderne Gennembrudsaktører skabte på denne tid i forhold til, hvordan det moderne Skandinavien først blev forestillet som demokratiske "*imagined communities*." Brandes' introduktioner til velfærdsdebatterne er nævnt tidligere i artiklen og ligeså hans velfærds-nietzscheanske standpunkt i 1889. Men også når man dykker ned i andre dele af Moderne Gennembrudslitteraturen, er tematiseringen af velfærd synlig hos andre væsentlige forfattere. Et eksempel er den rolle som begrebet velfærd spiller i Henrik Ibsens teaterstykke *En Folkefiende* (1882). Der er således stykket igennem en ivrig diskussion af, om Dr. Stockmanns planer om at afsløre forureningen af byens grundvand er den rette velfærds-moral at følge for byens bedre borgerskab. I forhold til den demokratiske, ikke-kønsorienterede moderne Bildung, som kom til at blive kernen i den nordiske Folkeskole, så var det først langt senere, at denne egalitære velfærdsdannelse blev omdrejningspunktet. I *Konkurrencestaten* (2012) beskriver Ove Kaj Pedersen, hvordan den skandinaviske Folkeskole fra 1960'erne blev reformeret med udgangspunkt i erfaringerne fra 2. verdenskrig og de autoritære regimer og magthavere, der på karakteristisk vis først var blevet valgt i demokratisk konstituerede nationalstater, bl.a. i Tyskland. Et demokratisk og anti-autoritært dannelsesideal blev således kernen i den reformerede nordiske Folkeskole. Uddannelse og forberedelse til arbejdsmarkedet var naturligvis også formålet. Men det overordnede mål var at opbygge selvstændige individer med en stærk "samfundsånd," som Jakobe formulerer det i sit brev.

ABSTRACT

This article examines how *Lykke-Per* discusses the major social changes of this period in a Danish national context through the concepts of "welfare morality," "welfare" and the synonymous term of happiness (lykke). The book's two main characters, Per and Jakobe, are seen as exponents of two different understandings of welfare/happiness. Per's introverted, ascetic preoccupation with finding his own identity and individual happiness, which is in many ways similar to the pietism from which he has been raised, is contrasted with Jakobe's modern Jewish secular-oriented social engagement. The romance between the two main characters of the novel is seen in the light of Reading for Democracy scholarly research of recent years by which 19th century and early 20th century realist novels are viewed as "democratic imaginations" and horizons of expectation upon which the later Western democratic welfare societies have been built. Søren Blak Hjortshøj interprets the ideas behind Jakobe's utopian asylum/orphanage for poor children that Jakobe sets up at the end of the novel as an early manifestation of welfare

ideas that only became reality much later in a Scandinavian context. Also, the article will argue that Jakobe's microcosmos of the later Nordic welfare state is born out of contemporary debates on Velfærdsmorale which particularly were sparked and initiated by the founder of the Modern Breakthrough Movement, the Danish-Jewish intellectual Georg Brandes.

Søren Blak Hjortshøj er postdoc ved Henrik Pontoppidan Centret, Syddansk Universitet. Han har tidligere skrevet PhD om Georg Brandes' jødiske tematikker, udgivet på Aarhus Universitetsforlag med titlen Son of Spinoza. Georg Brandes and Modern Jewish Cosmopolitanism (2021).

LITTERATURLISTE

- Ahnlund, Knut: *Henrik Pontoppidan, fem huvudlinjer i författarskabet*, København: Akademisk Forlag, 1956.
- Armstrong, Isobel: *Novel Politics: Democratic Imaginations in Nineteenth-Century Fiction*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Armstrong, Nancy & Leonard Tennenhouse: *Novels in the Time of Democratic Writing*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2018.
- Bentham, Jeremy: "A comment on the commentaries and a fragment on Government" in Burnsand & Hart (ed.), *The collected works of Jeremy Bentham* (Oxford: Oxford University Press, 1977), p. 393.
- Brandes, Georg: *Emigrantlitteraturen*, København: Gyldendal, 1971.
- Brandes, Georg: *Aristokratisk Radikalisme*. København: J. W. Cappelens Forlag, 1961.
- Brandes, Georg: "Duplik" in: "Duplik" her: https://www.henrikpontoppidan.dk/text/seclit/secartikler/brandes_georg/duplik_1890.html
- Brandes, Georg: "Jobs Bog" i *Tilskueren*, Vol. 10 (1894): 653-671, 737-754.
- Brandes, Georg: "Kohélet" i *Tilskueren*, Vol. 11 (1894): 817-838.
- Bredsdorff, Elias: *Henrik Pontoppidan og Georg Brandes. En kritisk undersøgelse*, København: Gyldendal, 1964.
- Bredsdorff, Elias: *Henrik Pontoppidan og Georg Brandes. En redegørelse for revvekslingen*, København: Gyldendal, 1964.
- Carson, Craig: *The Aesthetics of Democracy: Eighteenth Century Literature and Political Economy*. London: Palgrave Macmillan, 2017.
- Esping-Andersen, Göran: *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press, 1990.
- Fukuyama, Francis, *Political Order and Political Decay*. New York: Profile Books Limited, 2015.
- Fukuyama, Francis: "Nation Building and State Building" i Korsgaard, Hall & Pedersen (ed): *Building the Nation. N.F.S. Grundtvig and Danish National Identity*, Montreal: McGill-Queen's University Press, 2015, 29-50.
- Haugaard Jeppesen, Bent: *Henrik Pontoppidans samfundskritik, studier over den sociale kritik i forfatterskabet 1881- 1927*, København: G.E.C. Gad, 1962.
- Horstbøll, Henrik: "Pietism and the Politics of Catechisms" in *Scandinavian Journal of History* 25 (2) (2004): 143-60.
- Kananen, Johannes: *The Welfare State in Three Eras*, London: Routledge, 2009.
- Kjældgaard, Lasse Horne: *Meningen med velfærdsstaten*. København: Gyldendal, 2018.
- Kofoed, Niels: *Henrik Pontoppidan, anarkismens og demokratiets tragedie*, København: C.A. Reitzel, 1986.
- Korsgaard, Ove: *The Struggle of the People, Five hundred years of Danish history in short*, København: Danish School of Education, 2008.

- Korsgaard, Ove: "How Grundtvig became a National Builder" i Korsgaard, Hall & Pedersen (ed): *Building the Nation. N.F.S. Grundtvig and Danish National Identity*, Montreal: McGill-Queen's University Press, 2015, 192-212.
- Knudsen, Tim: *Storbyen Støbes, København mellem kaos og byplan 1840-1917*, København: Akademisk Forlag 1988.
- Levinsen, Klaus: "Social tillid og velfærdsstaten" i Jørn Henrik Petersen et al (ed.), *13 Værdier bag den danske velfærdsstat*, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2007.
- Lærke Hansen, Aage, "Fra dannelsesroman til udviklingsroman" i Kritik, nr. 8, 1968, p. 19-45
- Mortensen, Klaus P.: *Ironi og utopi, en bog om Henrik Pontoppidan*, København: Gyldendal, 1982.
- Møller, Jes Fabricius: *Grundtvigs død*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2019.
- Pedersen, Ove Kaj: *Konkurrencestaten*. København: Gyldendal, 2012.
- Pontoppidan, Erik: *Forklaring over Doktor Martin Luthers lille Katekismus*. Udgivet af skolerne i Øster Snede og Løsning, 1953.
- Pontoppidan, Henrik: *Lykke-Per*, Gyldendal, København 2006
- Pontoppidan, Henrik & Henrik Cavling: "Bogen er ingen Selvbiografi" 19/12 1905 i Politiken: https://www.henrikpontoppidan.dk/text/kilder/interviews/1905_politiken.html
- Pontoppidan, Henrik: *Den 4de Februar*: <https://www.henrikpontoppidan.dk/text/kilder/digte/brandes.html>
- Pontoppidan, Henrik: *Undervejs til mig selv*, København: Gyldendal, 1954.
- Schnurbein, Stefanie von: "Literarischer Antisemitismus bei Knut Hamsun und Henrik Pontoppidan: zwei Varianten mit unterschiedlicher Tendenz." *European Journal of Scandinavian Studies* 44, nr. 1 (2014): 90-102.
- Shantz, Douglas H., *An Introduction to German Pietism: Protestant Renewal at the Dawn of Modern Europe*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2013.
- Sorkin, David: *The Transformation of German Jewry, 1780-1840*. New York: Oxford University Press, 1987.
- Stanislawski, Michael: *Zionism and Fin de Siècle*, Los Angeles: University of California Press, 2001.
- Stjernfelt, Frederik, Ulrik Langen & Henrik Horstbøll: *Grov Konføkt – Tre vilde år med trykkefrihed 1770-73*. København: Gyldendal, 2020.
- Stidsen, Johannes Enggaard: "The Dynamics of Reform of Piety in Denmark, 1780-1920" in Anders Jarlert (ed.), *Piety and Modernity. The Dynamics of Religious Reform in Northern Europe 1780-1920* (ed.) Anders Jarlert, Leuven: Leuven University Press, 2012, 265-285.
- Svendsen, Gert Tinggaard & Gunnar Lind Haase Svendsen: "Social Capital and the Welfare State" in *The Nation State in Transformation*, Aarhus: Aarhus University Press, 2010, pp. 315-338.
- Sønderskov, Kim Mannemar & Peter Dinesen: "Danish Exceptionalism: Explaining the Unique Increase in Social Trust over the Past 30 Years" in *European Sociological Review*, Vol. 30 Issue 6, 2014. Oxford Academy,
- Volkov, Shulamit: *Jüdisches Leben und Antisemitismus im 19. und 20. Jahrhundert*. München: C. H. Beck, 1990.

Hun var heltinden i “Lykke-Per”

– Moster til Niels Bohr, og hendes skole revolutionerede den danske skoleverden – men i dag kender ingen hendes navn

BENT BLÜDNIKOW

Kosmopolitisk, fordomsfri og fremsynet. Sådan kender vi heltinden, Jakobe, i Henrik Pontoppidans hovedværk, *Lykke-Per*. Jakobe er en af dansk litteraturs mest markante kvindeskikkelser, hun er kæreste med Per, foregangskvinde for en ny reformpædagogik, og i romanen lader Henrik Pontoppidan hende pege frem mod en lysere fremtid uden skel mellem religioner og mennesker.

Men hvad mange læsere af Pontoppidans berømte roman formentlig ikke ved, er, at Jakobe er skåret over en kvinde, der levede i virkelighedens København i slutningen af 1800-tallet og første halvdel af 1900-tallet.

Hanna Adler var hendes navn, og i sin samtid var hun en af Danmarks bedst kendte kvinder, med holdninger, der pegede frem mod et moderne Danmark. Men i dag er hun så godt som glemt.

Ganske som Jakobe kom Hanna Adler ud af det jødiske borgerskab i København, som i anden halvdel af 1800-tallet aftegnede et tydeligt kosmopolitisk aftryk i det danske kultur- og åndsliv. Mange yngre jøder var som Georg Brandes internationale i deres udsyn, og mange delte Brandes holdninger.

Adlers far var en kendt bankmand og politiker, David Baruch Adler, og hun voksede op i en større børneflokk og var stærkt knyttet til sine to søstre, Ellen og Emma. Emma blev gift med den indflydelsesrige, radikale politiker Herman Trier, der var stærkt interesseret i pædagogik. Han har fået en plads opkaldt efter sig i København, og på den står en buste af ham, som nazisterne i 1944 begik hærværk imod. Ellen blev mor til nobelpristagerne Harald og Niels Bohr.

Hanna Adler selv valgte, ganske som Jakobe, at forblive ugift, og hun brugte sin formue og sit liv på sit skoleprojekt. Men inden da havde den unge, begavede Hanna Adler andre planer. Hun begyndte på en musikkarriere som pianist, men afbrød studiet og blev uddannet som fysiker fra universitetet – sammen med Kirstine Meyer de første kvinder i Danmark, der fik den uddannelse.

VILLE VÆRE “NEGERAGITATOR”

Hanna Adlers store lidenskab var pædagogikken. Hun mente, at det danske skolesystem med opdelt køn og en gammeldags opdragelse var ganske utidssvarende, hun var blandt de første til at gøre op med kønsopdelt undervisning og var bannerfører for en ny form for pædagogik og skoletilgang.

I 1892 drog hun til USA, hvor hun så kønsblandet undervisning og nye former for pædagogik. Hun observerede livet i USA og var begejstret for ligestillingen mellem kønnene, men forfærdet over behandlingen af sorte: “Hvis ikke skolen hjemme var nødvendig, blev jeg her og blev negeragitator.”

Hjemme igen i 1893 skred hun hurtig til handling. Hun brugte en del af sin formue på at købe en stor villa ved Søerne, dér hvor Sortedamsskolen nu ligger. Udgifterne var høje, og hendes mor, Jenny, født Raphael, trådte til med økonomisk hjælp.

Skolen åbnede 1. september 1893 med alle Hanna Adlers idealer som grundlag. Skolen skulle, som Jakobes, være konfessionsløs, altså for alle trosretninger og have blandet køn. Afstrafning blev forbudt, og skolen lagde vægt på leg i det fri. Lektier skulle laves på skolen. Hanna Adler lagde stor vægt på at kende hver eneste elev og deres forældre, og hun stod hver morgen og trykkede hver enkelt elev i hånden. Af skikkelse var hun lille og tynd og var ikke meget højere end de lidt ældre elever.

SKOLEN INDFØRTE EN MILD, MYNDIG, HUMØRFYLDT OMGANGSTONE.

En tidligere elev huskede hendes engagement således: “I de år, jeg gik på skolen, husker jeg kun én eneste dag, hun ikke stod der. Det skyldtes, at hun om morgenen på vej til skole var faldet af en sporvogn og havde fået nogle knubs. Men der skulle mere end en sådan oplevelse til at holde hende hjemme fra skole – hun arriverede da op ad dagen alligevel.” En anden elev fortalte: “Vi var aldrig bange for frk. Adler. Når man blev kaldt ind til hende, var det sjældent for det gode, men bange var man aldrig. Hun var alvorlig formanende, men egentlig ikke streng. Disciplin i ordets negative betydning var hende imod. Det var ikke nødvendigt. Det var tolerance og respekt, der prægede skolen.” Skolen fik snart stor søgning. Børnene kom hovedsagelig fra det bedre stillede borgerskab, og så var der en hel del jødiske børn. Men Hanna Adler var irreligiøs og fastholdt skolen som konfessionsløs. Der var ikke morgenbøn eller andagter.

I det hele taget var Hanna Adler ikke til ceremonier og møder. Hun holdt stort set ikke forældremøder, og hun talte næsten aldrig offentligt, men i kraft af sin

karismatiske karakter og sit ubestikkelige sind øvede hun alligevel stor indflydelse i sin samtid.

HANNA ADLER SOM FAMILIEMENNESKE

Hanna Adler var stærkt knyttet til skolen og dens elever, men hun var også et familiemenneske.

Hun fik ikke, ganske som Pontoppidans Jakobe, børn, men knyttede sig stærkt til sin familie.

Ikke mindst hendes søster Ellen og dennes to børn, Harald og Niels Bohr, blev hendes nære familie. Niels Bohr har selv fortalt om forholdet: "Fra min tidligste barndom har jeg levende erindringer om hendes aktive og kærlige deltagelse i alt, hvad der angik hendes søskende og deres børn. Selvom jeg og min broder, Harald, ikke direkte hørte til eleverne på skolen, delte vi med dem "Moster Hannes" opdragende indflydelse.

Når hun kunne frigøre sig fra skolearbejdet, førte hun os om søndagene omkring Københavns naturhistoriske og etnografiske samlinger og kunstmuseer og i sommerferierne på Nærumgård, hvor hun færdedes med os til fods eller på cykel i omegnens skove og enge, lærte vi både om naturen og om menneskelivet, mens hun i spøg og alvor talte med os om alt, der kunne fange vor fantasi." Harald Bohr var i øvrigt i en periode vikar på skolen i matematik, men da han havde en hang til cigarer, måtte Hanna gribe ind og forbyde ham at ryge.

I 1918 overgik mange private skoler til stat og kommune, og Hanna Adler skænkede sin skole kvit og frit til Københavns Kommune, ligesom hun tidligere havde skænket familiens store godsagtige palæ, Nærumgård, som børnehjem for fattige børn til kommunen. Hendes betingelse for overdragelse af skolen var kun, at fællesundervisning for kønnene bevaredes, og at den fortsat skulle være en lille skole med få elever i klassen. Hanna Adler fortsatte derefter som rektor for skolen, som kom til at hedde "Sortedam Gymnasium. H. Adlers Fællesskole". I 1929 fratrådte Hanna Adler, og en ny og truende tid ventede.

FANGE HOS NAZISTERNE

Som for mange andre jøder kom 1930'erne antijødiske kampagner og bevægelser som et mysterium for Hanna Adler. En nær slægtning, Paula Strelitz, har fortalt, at Hanna Adler i 1936 sagde: "Jeg kan ikke forstå det med den antisemitisme." Hun kunne simpelthen ikke begribe, at onskaben viste sit ansigt så tydeligt.

Harald og Niels Bohr havde i 1943 anbefalet hende at flytte fra sit hjem og bo på et kursted. Hun var ikke meget for at flygte, men den 84-årige Hanna Adler lod sig overbevise og flygtede sammen med en niece, Rigmor Adler. Imidlertid blev gruppen af jøder "stukket" og arresteret af tyskerne i Kastrup ved Syrefabrikken, hvorved 21 mennesker blev anholdt. Under aktionen blev en jødisk kvinde, Rena Pfiffer Madsen, skudt af en tysk soldat og døde.

Hanna Adler og de andre blev kørt til Vestre Fængsel, og Hanna Adler måtte dele celle med ni andre. Næste dag blev gruppen sendt videre til Horserødlejren. Paula Strelitz kom et par dage efter sammen med resten af de anholdte også til Horserød.

Ifølge Strelitz tog Hanna Adler situationen roligt og værdigt, og her mødte hun gamle elever og venner: “Der strålede en styrke ud fra denne, lille ranke skikkelse, fra denne 84-årige kvinde, som var af stor betydning for mange af de ulykkelige mennesker, der var samlet her.” De fleste jøder fra Horserød kom til kz-lejren Theresienstadt, også niecen, som hun var flygtet med, men Hanna Adler kom ikke afsted.

Der iværksattes en aktion, hvor flere af skolens tidligere elever henvendte sig til Udenrigsministeriets direktør, Nils Svenningsen.

Blandt de aktive var Merete Bodelsen, der var frihedskæmper og senere mor til Anders Bodelsen, og Inge Lehmann, der blev en anerkendt videnskabskvinde.

Man blev enig om at formulere en skrivelse til den tyske øverstbefalende, Werner Best.

En skriftlig henvendelse med 400 tidligere elever samt førende danske personligheder blev indsamlet, og Svenningsen afleverede personligt adressen til Werner Best.

A. Højberg Christensen, der indtil regeringens afgang 29. august 1943 havde været undervisningsminister, tog sagen personligt op med Best, der 8. oktober meddelte ham, at sagens endelige afgørelse lå i Berlin, men at han anbefalede en frigivelse.

Og sandelig blev Hanna Adler løsladt med en skrivelse fra Nils Svenningsen om, at hun kunne færdes frit i Danmark. Ude i Europa myrdede man rask væk ældre, jødiske kvinder. Og i Danmark var flere ældre kvinder blevet deporteret til Theresienstadt og ikke frigivet. Således var Clara Schultz, der havde været gift med en kommandør, sendt til Theresienstadt, og selv om førende danske personligheder, herunder Prins Axel, bønfuldt tyskerne om at løslade hende, skete det ikke. Sagen dokumenterer ikke Werner Bests “humanisme”, men i højere grad at tyske beslutninger ikke var konsekvente.

Hanna Adler døde i 1947. Hun blev begravet på den gamle jødiske begravelsesplads i Møllegade på Nørrebro i sine forældres grav. Man kan måske undre sig over, at den fritænkende og irreligiøse Hanna Adler, der ikke var medlem af den jødiske menighed, valgte den jødiske begravelsesplads.

Måske var det af kærlighed til sine forældre, eller også var det, fordi nazismens dæmoni havde slået skår i hendes idealistisk-optimistiske opfattelse af verdens fremtid.

Hun havde satset alt på en oplyst fremtid uden skel mellem mennesker, men fremskridtet bar på dæmoni. Måske var valget af den jødiske begravelsesplads en erkendelse af dette forhold.

ABSTRACT

Jakobe, the heroine of Henrik Pontoppidan's novel *Lykke-Per* (A Fortunate Man), can have been built on a real life model. Jakobe in the novel shares a lot of traits with Hanna Adler, a Jewish lady living in Copenhagen 1859-1947 who, after an MA in Physics from University of Copenhagen opened a private school in Copenhagen. In this article, Bent Blüdnikow describes the interesting life of Hanna Adler, also the aunt of later Danish Nobel prize winner, physicist Niels Bohr.

Kilder: Jens Vibæk: "Hanna Adler og hendes skole" (1959), Ib Katznelson: "Lad ham dø" (2017), og Silvia Goldbaum Tarabini Fracapane: "The Jews of Denmark in the Holocaust" (2021).

Bent Blüdnikow, f. 1954, er historiker og anmelder/kommentator ved Berlingske. Hans kronik om Hanna Adler, som vi her genoptrykker med tilladelse fra skribenten og avisen, stod at læse i Berlingske 25. december 2021

Den sande helt i *Lykke-Per* er Jakobe

LILIAN MUNK RÖSING

Jeg læste *Lykke-Per* første gang som 16-årig, i toget gennem Italien på min første interrail-rejse. Jeg fik gåsehud og hedeture af kærlighedsscenerne i Alperne med Jakobe. Jeg så hende lysende for mig, som hun stråler af kærlighedslykke: “Jakobes ellers så korrekt ordnede Tindingelokker flagrede hende på Zigøjnervis viltert om Ørene. Og hendes Øjne straaledede, og hendes Mund blussede af Elskovsfryd!” (I, 302) Det er fra Pers perspektiv, hun ser sådan ud, da hun har skænket ham “en ny Fødsel og en ny Daab” (I, 302), som var hun Jesus Kristus selv, eller måske en erstatning for den Jesus Kristus, som han på samme Alpevandring bespottet ved at skænde krucifikset. Men billedet af den strålende Jakobe er i færd med at blive erindring, så snart det præsenteres. Per svigter hende og rejser videre mod nye eventyr og nye kvinder. Deres fælles barn, som hun gemmer sig i Schweiz for at føde, er dødfødt. Aldrig har jeg tilgivet Per, at han kunne svigte Jakobe, at han kunne svigte kærlighedens åbenbaringsrus.

Per er en vindbøjtet; en person, der ændrer sig kamæleonisk efter de omgivelser, han befinder sig i. Så snart han har skiftet landskab fra Alperne til Rom, forandrer han sig fra romantisk kærlighedshelt til romersk strategiker og skifter Jakobe ud med Nanny. Med en lidt teknisk betegnelse kan man beskrive ham som en multipel karakter; en person, der synes at rumme vidt forskellige personligheder i sig. I Pers efterladte notat, hvor han spørger efter sit “sande Jeg”, tematiserer han selv denne flerhed af personligheder: “Har vi lige så mange Sjæle i os, som der er Brikker i en Gnavpose? Hver Gang Posen rystes, kommer en ny tilsyne; en Nar, en Hugaf, en Natugle ...” (II, 338) Det gælder i hver fald Per selv, at han snart er en nar, snart en hugaf, og snart en natugle. Han bevæger sig fra trodsig præstesøn og ærgerrig ingeniørspire over flammende elsker til iskold strategiker, Cæsar og forfængelig dandy. Fra Bakketrold over oprørske Kristus-bespottet til pligttopfyldende provinsborger og slutteligt den asketiske eneboer, der finder en slags orgastisk, masochistisk tilfredsstillelse i sine kræft-smerter. Gennem hele romanen undres man som læser over, hvordan han synes bestandigt at kunne lægge sine tidligere jeger bag sig, som om de aldrig havde

eksisteret, som om der ikke er nogen kontinuitet i hans personlighed. Og hver gang installeres det nye jeg med stor retorisk patos, som om det var det endelige, absolut gyldige. Mest grelt og provokerende, da han efter den altomstyrtende kærlighedserfaring og krucifiksskændsel med Jakobe i Alperne kan synke helt ind i romerske drømme om magt og nydelse, forgabe sig i Nanny og beslutte at gøre det forbi med Jakobe.

Per er en vindbøjtel. Og romanens sande helt(inde) er Jakobe. Den på én gang intellektuelle og lidenskabelige Jakobe, den jødiske rigmandsdatter, der krænkes af antisemitismen og insisterer på “det almenmenneskelige” (I, 329); et budskab, vi gerne kunne lægge øre til i disse identitetspolitiske tider. Jakobe er jødisk verdensdame, og gennem portrættet af hende og hendes familie giver romanen en tankevækkende skildring af jødernes status i Det moderne Gennembruds Danmark. Problemet med jøderne er her ikke, at de er særegent semitiske, men at de er en slags tyskere: kosmopolitiske borgere, som tager til Berlin hvert andet øjeblik. Oberst Bjerregrav, en af romanens antisemitiske bipersoner, ønsker eksempelvis Danmark befriet for “ynglen af jøder og andre halvtyskere” (II, 217). Fortælleren undlader godt nok ikke at opholde sig ved Jakobes særlige “semitiske energi” (I, 254), hendes jødiske næse og hendes fars store “negerlæber” (I, 149, 217), men dét blot med den lille pirring ved det særegne, som den ægte tolerance ikke fortrænger.

Romanen leverer et rent ud forelsket portræt af Jakobe, og mangt en læser har siden forelsket sig i hende, en af de første var Georg Brandes, der skriver om denne “fornemme og faste unge jødinde”, at hun trods eller med sit “papegøjenæb” forbliver “uforglemmelig i sin særegenhed. Slank og fin. Overstrømmende i sanselig Betagethed”. Per har Brandes derimod ikke meget tilovers for: en tilsyneladende “bamse”, der viser sig at være “et menneske uden lidenskaber, uden stærk selvopretholdelsesdrift, eller rettere: han besidder kun lidenskabens natside, ikke dens hærdnede og lutrende flamme”. (Brandes 1971: 134)

Hvad ser dog den fornemme og faste jødinde i Per, om han så er vindbøjtel eller bamse? Ved første øjekast ser hun en “glasøjet Hest” med “Gløjne” og slagterblik: “Jeg ved ikke, hvorfra Nutidens Herrer har faaet den slagteragtige Maade at betragte Kvinder paa. Det er som om de med Blikket vejer, hvor mange Pund Kød vi har paa Kroppen.” (I, 144) Denne karakteristik af Per præsenteres i Jakobes direkte tale, hvilket inviterer læseren til at *lytte* til hende, måske ligefrem som Dr. Freud ville have lyttet til kvinden på briksen, det vil sige med øre for, at afvisning kan dække over et uerkendt begær. Det er muligt for os at høre Jakobes *forkastelse* af det mandlige slagterblik, der klæder hende af med øjnene, som et *begær* efter selv samme blik. Denne mulighed bekræftes af det portræt, der bygges op af Jakobe som en kvinde, der kæmper for at undertrykke et stærkt begær efter kødfulde mandekroppe. Som når det skildres, hvordan hun søger tilflugt hos sin lille, stilfærdige, glatkæmmede bejler Eybert, fordi hun hos ham ikke finder noget af den “bredskuldrede maskulinitet”, der virker “afskrækkende” på hende – og fortælleren tørt bemærker: “Rigtignok var der saa heller ikke noget som helst hos ham, der vakte det kvindelige Driftsliv i

hende.” (I, 161). Eller når vi hører om, hvordan hun ligger og vrider sig søvnløs om natten, holdt vågen af “urolige og lidelsesfulde Tanker, fremkaldt af et nedværdigende, sanseligt Begær” (I, 196)

Jakobes begær efter kødfuld mand kulminerer i den kostelige scene på hestevognsturen i Dyrehaven, hvor Per for at udfordre sin medbejler og imponere Jakobe springer af vognen og løber i forvejen. Hele Jakobes højborgerlige familie finder Pers opførsel dybt upassende, det gælder også Jakobe, der føler sig på én gang “dybt nedværdiget” og samtidig “underlig befriet”. (I, 217) Nedværdiget af hans tåbelighed, befriet for at være tiltrukket af ham. Da vognen når hjem, viser det sig, at Per ligefrem er *besvimet* af udmattelse – det kan ikke blive mere latterligt. Lige derefter indtræffer et af romanens helt vilde omslag: Den totalt latterliggjorte Per opsøger Jakobe på hendes værelse, tager hende i sin favn, spørger om hun vil være hans – og hun svarer – ja! “Ja, ja, hviskede hun, gjort vild af svedlugten fra hans endnu ophedede Legeme, og hendes Hoved sank ned på hans Skulder.” (I, 219) “Gjort vild af svedlugten fra hans endnu ophedede Legeme”! Da Per er gået, er Jakobe igen forfærdet: “På en saa forsmædelig Maade, i et saadant Vrægebillede skulde hendes Ungdomsdrøm om en Helte-Elsker virkeliggøres!” (I, 221)

Men i den for romanen karakteristiske bevægelse, hvor Pers karakter bestandig omtolkes, af ham selv og af andre, får Jakobe efterhånden forvandlet vrægebillede til idealbillede. I et brev fra Berlin fortæller hendes tyske ven Professor Pfefferkorn hende, at han har mødt Per og omtaler ham som “en Prototype for det tyvende Aarhundredes handlesterke Menneske”. (I, 254) Den formulering griber Jakobe med kyshånd: “Det tyvende Århundredes Menneske! Ja, *det* var netop Ordet, der belyste de store Modsigelser i hans Væsen, undskyldte dets Skrøbeligheder, forklarede dets Kraft. Han var som det første Udkast til en kommende Gigantslægt [...]” (I, 254)

Man kan bemærke at Jakobe her forsones med sin forelskelse i Per via en slags litterær karakteristik – hun bliver en læser af et litterært portræt af Per, i form af professorens brev. Hvordan skal vi forstå det? Skal vi forstå det lidet flatterende portræt af Per som Jakobes forsvar mod en voldsom tiltrækning? Eller skal vi forstå det flatterende og litterært formidlede portræt som en idealisering, der skal legitimere, at hun er tiltrukket af en vulgær slagtertype? Det giver romanen ikke noget svar på. Men den giver os oplevelsen af Per som en kamæleonisk skikkelse, der består af en række portrætter, som ikke hænger sammen. En person, der ikke har nogen kerne, men er et lærred for egne og andres projektioner.

Ambivalensen i Jakobes blik på Per modsvares til en vis grad af ambivalensen i Pers blik på Jakobe. Skildret gennem hans perspektiv forvandler hun sig fra mager, bleg jødinde med kroget næse (I, 143) til metonymisk skildret fascinationsobjekt. Per får øjnene op for “Skønheden i hendes lette og dog saa sikre Gang med dens ejendommeligt rovdysagtige, lydløse Fodskifte” – “den betagende Maade, hvorpaa hun kunne synke ned i en Lænestol – ja, om det saa var hendes hastige Maade at pudse Næsen paa” (I, 170). Her har vi forelskelsen blik ikke som det, der samler den elskede til et idealiseret helhedsbillede, men som det der opløser hende i små

fascinerende detaljer: måden at gå på, måden at sætte sig i en lænestol på, måden at pudse næse på. These foolish things.

Pontoppidan er kendt for at operere med en fortæller, der ved mere end sine personer og ofte nedgør dem med hvas ironi. Det kan være temmelig morsomt, som når fortælleren i *Lykke-Per* kalder østjyderne for “grøftegravere og møgspredere, der sidder og gumler andægtigt på deres fedtebrødsmellemad.” (II, 117) Eller når det om litteraturhistorikeren Balling hedder: “Trods sin fabelagtige Længde og sin interessante Mavekatars-Blegthed havde han her som i litteraturen det uheld at forblive ganske upåagtet” (II, 48)

Over for sine protagonister er fortælleren knap så grov, men markerer dog tydeligt sin bedreviden. I scenen, hvor Per frier, er Jakobe helt bedøvet af den “stærke Mandsklang” i Pers stemme. Og så kommenterer fortælleren:

Til trods for, at han i sine sidste Udtalelser havde været mere aabenhjertig, end han selv vidste af, gik det ikke op for hende, at han i Grunden hele Tiden havde været mere opfyldt af sig selv end af hende (II, 205)

Her er det både i forhold til Per og til Jakobe, at fortælleren markerer at vide noget, som de ikke selv ved: Per ved ikke af sin egen åbenhjertighed, Jakobe ved ikke, hvor selvoptaget han er, men fortælleren ved. Hvor der i distancen til Per ligger en antipati, en kritik af hans selvoptagethed, er der ikke noget dømmende ved distancen til Jakobe.

I forhold til Jakobe handler fortællerens bedreviden generelt om hendes store erotiske begær, som hun ikke er sig bevidst eller støder fra sig. Da hun i forelskelsens første tid tøver med at læse Pers breve, markeres et skarpt skel mellem hendes egen forklaring (frygten for “Hentydninger til de Øjeblikke, hvor hun under Samværet med ham modstandsløst gav sig sine Sanser i Vold”) og fortællerens (at hun faktisk frygter at brevene slet ikke rummer sådanne hentydninger). Jakobes egen forklaring udråbes af fortælleren ligefrem til at være “et halvt bevidst Selvbedrag”. (I, 227) Også da hendes forhold til Per bevirker, at hun “med hele sin semitiske Energi” kaster sig over studiet af naturvidenskaberne, markerer fortælleren sin indsigt i en erotisk drivkraft, som hun ikke selv ved af: “Endnu havde Kærligheden en større Part i hendes Iver, end hun rigtig selv vidste af.” (I, 255) Fortællerens bedreviden i forhold til Jakobe kan således ligne Dr. Freuds i forhold til kvinden på briksen. Den uvidenhed eller manglende bevidsthed, som Jakobe behæftes med, får hende ikke til at fremstå som dum eller hyklerisk; snarere udviser fortælleren en empatisk indsigt i hendes kun halvt bevidste erotiske længsel.

Anderledes når fortælleren markerer sin bedreviden i forhold til Per. Da fremstår Per netop som dum eller hyklerisk. I frieri-scenen er det fortælleren, der kan se, at Pers angivelige kærlighedserklæring er en selvkærlighedserklæring. Og da Per sidder og læser journalist Dyhrings artikel om hans store kanalprojekt, er diskrepansen mellem fortællerens viden og Pers uviden regelret ironisk: “At Artiklen var holdt i en spøgefuld Tone, mærkede han endda slet ikke.” (I, 187)

Jakobe har en højere plads i udsigelseshierarkiet end Per. Det bevirkes dels af, at fortællerens bedrevenen ikke er dømmende eller latterliggørende, når det gælder hende. Dels af, at der er steder, hvor hun næsten stiger helt op på hans plads i udsigelseshierarkiet. Da Per har brudt med hende, glider hendes perspektiv næsten sammen med den auktoriale fortællers i en meget overblikssagtig sammenfatning af Pers karakter: “Det var det egentlige sideniuske ved ham, at hans naturlige Følelser absolut skulle udsmykkes. Som i sin Tid hans Fremtidsideers nationale Betydning havde skullet pynte hans egenkærlighed, sådan skulle nu Religionen tjene som dække for hans Forsagthed, hans fattige Hjemlængsel.” (s. 203)

Det er, som om Pers sammensathed udstiller ham som en tom størrelse, der kan behæftes med skiftende prædikater, mens Jakobes sammensathed gør hende til menneske, til forelskelsens genstand, den som vi ikke kan udtømme ved at opremse karaktertræk, prædikater. Et sted i romanen fortæller Onkel Heinrich en lignelse om bondeknolden, som alle forgaber sig i “formedelst en kleines Ding, han bar skjult paa sig, med noget Troldskab i, forstaar sig.” (II, 62) Det skal være en allegori på Pers uforklarlige tiltrækningskraft, hans x-faktor. Men for læseren forbliver denne tiltrækningskraft et postulat; det er svært for læseren at forgabe sig i Per. Til gengæld er det ikke vanskeligt at forgabe sig i Jakobe. Her fremstiller Pontoppidan en person, så hun fremstår som én, der har dette “mere” i sig, dette “lille a” – she’s got *it*, et mystisk x, som ikke kan indfanges ved, at vi opremser hendes karaktertræk (intellektuel, sanselig, jødisk, krænket etc.).

Tolkningen af *Lykke-Per* afhænger i høj grad af, hvordan man tolker dens slutning. Per ender sit liv som asketisk eneboer i det nordjyske, hvor han hengiver sig til sine kræftmerter og dør. Det fremstilles, som om han har en egen nydelse ved smerten: “naar man bagefter [efter et anfald af smerter] kom ind til ham, lå han med et Udtryk i sit Ansigt som en, der har haft en rig og dyb Nydelse.” (II, 333) Den gængse tolkning af slutningen er, at Per ender hvor han begyndte, i den barske kristendom, som hans præstefar stod for, blot i en endnu barskere og mere selvpinerisk variant. Med Pers egne formuleringer kunne slutningen se ud som om, det her lykkes ham “at finde sit naturlige Voksested, at blive sig sit eget selv fuldt og klart bevidst”. Men det skal bemærkes, at disse formuleringer er fremsat i en passage, hvor det er den lokale skolelærer, der bærer synsvinklen og erindrer, hvad Per har sagt. Og samme skolelærer Mikkelsen sidder til allersidst i romanen og har svært ved at danne sig et samlet billede af Per, da han læser hans efterladte optegnelser, blandt andet den om at have lige så mange sjæle, som der er brikker i en Gnav-pose. Skolelærerens læsning af optegnelserne spejler læserens læsning af Pontoppidans roman: Mikkelsen kastes på disse få sider, ligesom læseren hen over romanens mange, fra det ene billede af Per til det andet.

Måske finder Per virkelig “sit sande jeg” i nydelsen ved kræftsygdommens smerter. Måske gør Jakobe det som reformpædagogisk forstanderinde for sin fattigskole. Måske skulle de virkelig begge gennem kærlighedens møde lære at finde sig selv i eremitisk ensomhed (Per) eller næstekærlig selvstændighed (Jakobe). Men det er en barsk lære, og over den rejser sig det billede, hvor jeg som ung fandt romanens egentlige nåde: Billedet af Jakobe på kærlighedsvandring i Alperne, med

opkiltet kjole og strålende øjne; Jakobe, som Per ser hende, da hun har skænket ham “en ny Fødsel og en ny Daab”. Jakobe med viltre lokker, blussende mund og elskovens styrke i sit spinkle legeme.

ABSTRACT

Per Sidenius, obviously, is the protagonist of *Lykke-Per (A Fortunate Man)*, Henrik Pontoppidan’s novel. The heroine of the novel is, no doubt, Jakobe, the Jewish lady Per is engaged to. In this article, Lilian Munk Rösing, focuses on the erotic attraction between the main characters of the novel. Jakobe is, at the same time, attracted and repelled by the brute, “butcher-like” Per. Per, on his side, is fascinated by the Jewish lady of the world. Munk Rösing argues that his complex character exposes Per as “empty”, where as her complex character makes Jakobe the attractive object of love, not easily grasped and simplified.

CITERET LITTERATUR

Brandes, Georg 1971: “Henrik Pontoppidan” (1911) in Ahnlund, Knut: *Omkring Lykke-Per*, København: Hans Reitzels Forlag

Pontoppidan, Henrik 1964: *Lykke-Per I-II* (1898-1904), Gyldendals Bibliotek Bd. 20-21, København: Gyldendal

Artiklen er uddrag og sammenskrivning af tre tidligere artikler:

“Jakobe”, i *Den store karakterbog*, red. Erik Skyum-Nielsen & Anne Marie Mai, Aarhus Universitetsforlag 2012

“Lykke-Per som multipel meta-karakter”, tidsskriftet *Spring*, nr. 39, 2016

“Den sande heltinde er kæresten Jakobe”, *Politiken* 25/8-2018

Lilian Munk Rösing, f. 1967, er lektor i litteraturvidenskab ved Københavns Universitet og litteraturkritiker ved Politiken

Morgendug og #MeToo

Et møde med en af Henrik Pontoppidans mindre kendte krøniker

NILS GUNDER HANSEN

Henrik Pontoppidan skrev mange korte tekster i den tidlige del af sit forfatterskab. En vis del af dem kaldte han for "krøniker". De adskiller sig klart fra de af hans noveller som er genre-mæssigt realistiske tekster, som regel med socialt indhold (*Fra hytterne*) eller politisk indhold (*Skyer*). Krønikerne ligner mere eventyr, fabler, sagn – og så alligevel ikke helt. For selv om nogle af dem udspiller sig i et "mytisk" landskab, foregår ganske mange også i en realistisk beskrevet verden. De synes at have en ambition om at formulere et generelt udsagn, et stykke ordsprogsagtig visdom, selv om det ikke nødvendigvis bliver ekspliciteret. De er dog ikke højtidelige. Der er også parodier iblandt og eksempler på ret brutal satire. Krønikerne er med andre ord en blandet landhandel. Nogle er blevet meget berømte som *Ørneflugt*, der af mange er blevet læst som en signatur-tekst for hele forfatterskabet; andre er mere ukendte. Trods den samlede genrebetegnelse er det altså meget forskellige og også kvalitetsmæssigt ganske uegale tekster.¹

Jeg læste krønikerne for første gang for nogle år siden og kendte kun *Ørneflugt*. Den tekst, der gjorde uforholdsmæssigt størst indtryk på mig, var *Morgendug*. Jeg lå fredsommeligt på min seng med en pude i ryggen, og da jeg nåede til en bestemt passage i den korte tekst, blev jeg grebet af en desorientering og uro, der havde svært ved at slippe mig igen. Siden da har jeg brugt *Morgendug* i undervisningen til tre forskellige hold af studerende, og jeg har også anvendt den til eksamen. Måske er en vis normalisering af mit forhold til den ved at indfinde sig.

Men hvad var det, der skete dengang? Jeg læste krøniken på toppen af en af #MeToo-debattens første bølger, og det var grangiveligt, som om teksten og fortiden talte direkte ind i nutiden og greb mig om struben med sin beskrivelse af en situation, der balancerer på kanten af et overgreb eller en overskridelse af en ung piges grænser. Nu findes der andre overgrebsfortællinger i Pontoppidans værk, så det er ikke i sig selv et usædvanligt motiv for ham. Men man er som læser ofte rimeligt godt forberedt på, hvad der vil ske. Det er man ikke i *Morgendug*.

1. Om udgivelseshistorikken bag Pontoppidans krøniker kan man læse nærmere på <https://www.henrikpontoppidan.dk/text/kilder/boeger/kroeniker/> Mellem førsteudgaven og de senere udgaver sker der en vis udskiftning af tekster.

Situationen er uventet; den virker umotiveret og akavet. Og det er, som om teksten har svært ved at tilvejebringe en kontekst for situationen, som om den eller forfatteren også selv bliver mystificeret. I det følgende vil jeg parafrasere teksten og iblande parafrasen forskellige analytiske iagttagelser.²

TO UNGE MÆND DRAGER UD EN MORGEN

Morgendug handler om ungdom, forventning, livsappetit. To unge og unavngivne mænd kører ud en meget tidlig sommermorgen fra et landligt gæstgiversted. De skal til marked med telte, boder, lirekasser, dans, drik og al slags lystighed. Og de glæder sig, især den ene. Med ham som "følelses-rør" (snarere end talerør) formidler teksten den særlige følelse, man har som ung, når man skal til en fest, man har set meget frem til. Man er så glad og forventningsfuld, at det er, som om festen allerede er i gang. I vore dage hedder det, at man holder "warm up". Nogle gange kan der ske det, at den bedste del af festen viste sig at ligge før festen. Sådan bliver det i en vis forstand i denne historie.

Et marked var en stor begivenhed på landet: Den helt store afbrydelse af hverdagens trummerum. Det var ikke bare en lokal fest i sognet, hvor man så alle dem, man kendte i forvejen. Nej, man mødte en masse mennesker fra andre sogne, samt alle mulige gøglere, handelsfolk, farende svende. Der var muligheder for dramatik: slagsmål, kærlighed, død, overskridelse, epifani. Markedet er da også et yndet motiv i litteraturen. I dansk sammenhæng kan man nævne *Sanct Hansaften-spil* af Oehenschläger og *Midsommerfesten* af Martin A. Hansen.

Når man begynder at læse teksten, er man spændt på, hvad der mon skal ske. Mon de når frem til markedet? De vil nok komme til at opleve et eller andet på vejen. Something Happened on the Way to Heaven, som Phil Collins synger ...

Vi læser altid tekster i en anticipation af, hvad der vil ske. I dette tilfælde er vi muligvis forvirrede af den latente modsætning mellem tekstens motiv – markedet, hvor så meget kan ske og blive udfoldet – og så tekstens korthed. Hvad kan der overhovedet nå at indtræffe? En ulykke, måske ligefrem en tragedie, eller en komisk udgang, en punktering, noget bittersødt? Et eller andet skal pointeres snarere end foldes ud, for det sidste er der ikke plads til. Pointering passer også meget godt til krønike-genren, som Pontoppidan praktiserer den.

Ungdommen og forventningen bliver natur-metaforiseret i titlen *Morgendug*. (Teksten hedder i en tidligere udgave *Svend Morgendug* af grunde, vi skal komme tilbage til). Det er tidlig morgen ved tekstens begyndelse, det er tidligt i livet hos de to hovedpersoner. Der er en friskhed og en sprødhed over alting, det hele skal først lige til at begynde. Selv om den fortalte tid i teksten kommer til at strække sig over næsten et helt døgn (og næsten et helt liv), er det gennem titlen morgenstemningen, forventningen, der er afgørende i teksten.

2. Som bekendt skrev Pontoppidan ofte flere versioner af sine tekster. På https://www.henrik-pontoppidan.dk/text/kilder/boeger/kroeniker/morgendug_sml.html kan man finde en synoptisk oversigt over de tre forskellige udgaver af "Morgendug", der findes. Jeg holder mig i nærværende artikel til den seneste udgave.

Er der ånd i naturen? Der bygges kraftigt op til det, da vognen kører gennem landskabet i den tidlige morgen; der udfolder sig et vældigt natursceneri, som er lidt tvetydigt: Der er kulde og tåge, en fortroldet stemning, ingen elverpiger, men sølvhvid bølgende engdamp; solen dukker bloddryppende op af tågehavet, det er, som om de rider på en frådeskummende sø, hvor skove og landsbyer dukker op som små øer.

ANTI-ROMANTISKE KRÆFTER PÅ SPIL

Pontoppidan er efter-romantiker, både af temperament og i litteraturhistorisk forstand. Den er ham dog i kødet båret, romantikken, sagde hans gamle mor om ham.³ Han er romantik-skeptiker, men det er han også, fordi den drager ham så meget, at han må uddrive den igen og igen. Han elsker at lege med den. Det gør han i den vældige naturbeskrivelse, og spørgsmålet er, om det også sker på et mere overordnet tematisk niveau i *Morgendug*.

Allerede på det konkrete plan i teksten er der dog modgående, anti-romantiske eller realistiske, kræfter på spil. Det er så koldt, at selv den loppe, som den ene unge mand, den mere nøgterne af de to, har erhvervet sig om natten på gæstgiveriet, begynder at fryse på ryggen af ham. Der er den gamle kusk, der skalkagtigt foreslår de unge mænd en opstrammer på vejen, hvorefter en gråhåret mandsling bruger et helt kvarter – man tager sig god tid derude på landet – til at rumstere med flasker og glas inde i sit hus, hvorpå han til sidst kommer ud og serverer en mørkebrun væske og også et par stykker kandissukker, som han dog først med håndbagen renses for fnug og gamle skråtobaksblade. Ikke så lækkert, ikke så romantisk, demonstrativt realistisk.

Men der er piger, ikke elverpiger, men bondepiger i deres bare særkeliv. De kigger ud af vinduerne. Ungersvenden bliver meget opstemt, kysser på fingeren og lægger hånden på hjertet. Pigerne skoggerler efter ham, da vognen kører ud af landsbyen igen.

Det stemningsmæssige univers i *Morgendug* er ikke udelt. Den yngste af de to mænd er den forventningsfulde og begejstrede. Han karakteriseres som en “uforbederlig Galgenfugl”. Han er overdreven indtil det maniske. Det er en naturlig del af hans person og charme, fornemmer vi. Den lidt ældre af de to er den fornuftige og observerende. Kusken, den gamle mand, pigerne, der ler, køerne, der kigger undrende efter den unge mand, da han begynder at synge, er kontrastindslag med en komisk tone. Det signaleres dermed, at tekstens særlige stemning, forventningen, ikke gælder for alle. Det er en følelse, der kan tilhøre en særlig livsfase. Oven i købet gælder den mere den ene hovedperson end den anden. Det antydes dermed også, at “ånd” og stemninger i naturen kan være projektioner af subjektive følelser. Måske er det den unge mands særlige stemning, der er ånden

3. Formuleringen falder i et brev og lyder: ”Realismen er ham i Klæderne skaaret, mens Romantikken er ham i Kjødet baaret. Jeg haaber, han snart bliver kjed af at løbe i de fremmede Klæder.” https://www.henrikpontoppidan.dk/text/seclit/secbreve/oxenboell_marie/1886_12_17.html.

i naturen og ånden i teksten. Måske kan følelser være så stærke, at man tror, der er et “modsvar” derude, selv om der kun er én selv.

Hvor stemningen i *Morgendug* er delt, virker det også, som om fortællingens rum er scenisk eller perspektivisk opdelt. De unge mænd bevæger sig gennem naturen, dagen, landskabet, de små landsbyer, og nyder det som et sceneri, fuldt af potentielt tjenende ånder. Mens naturen er tvetydig, indtil solen får magt, er de små bondehuse skildret meget idyllisk. Der er noget vaudeville-agtigt over dem. Vi er fjernt fra de faldefærdige rønner i Pontoppidans indignerede noveller. Bønderne morer sig på deres “tilskuerpladser” omvendt også over de tilrejsende. Der er på den måde en klasse-dimension i teksten, en dobbelt-scenisk effekt. De unge mænd drager igennem landskabet til underholdning og beskuelse, pigerne skogrer, køerne kigger. Den unge mand er romantikken, køerne er realismen, og disse litteraturhistoriske paradigmer er også klasse-positioner. Romantik er noget, man skal have overskud eller livsstil til.⁴

TO STEDER, HVOR TEKSTEN TØVER

Morgendug er som nævnt en mærkelig tekst. Det er, som om handlingsforløbet tøver og foruroliger to steder, der ligger lige efter hinanden. På et tidspunkt stormer den unge mand ind i et ensomt beliggende lille hus, på skrømt for at spørge om vej, reelt fordi han har set glimt af et blondt pigebarn bag ruden. Det er skjult for os, hvad der foregår inde i huset. Det er det eneste sted i teksten, hvor de to hovedpersoner er adskilt, og den bærende synsvinkel dermed er delt eller rettere forbliver hos den sekundære af de to. Vennen snakker fornuftigt med kusken, imens hans ven er inde i huset. Men hvad sker der derinde? Der går fem minutter, der går ti minutter, hans ven begynder at blive urolig ...

Vi taler ofte om “huller” i moderne tekster, hvor vi selv skal lægge til og regne ud, og i mange tilfælde er det teksten selv med sine implikationer eller vores kulturelle forventninger, der leder os med hensyn til, hvordan vi skal fylde hullerne ud. Men det her er mærkeligt. Det er mere, som om den fortalte tid bare er gået, uden at vi kan finde noget meningsfyldt at putte i den. Da de to, den unge mand og den unge pige, kommer ud af huset, virker det, som om de først lige har mødt hinanden, som om han intet ved om hende, som om den tid, der er gået inde i huset, er passeret spørløst hen over dem begge.

4. Jf. Pontoppidans kritik i *Ung Elskov* af de romantiske kærlighedsidealiser, som kultur- og embedsborgerskabet gerne vil præge eller fortolke bondestanden med. Man mærker også i *Morgendug* en genklang fra andre tekster i forfatterskabet, hvor forfatteren satiriserer mere grumt over kulturborgerskabets grundtvigsk inspirerede idyllisering af almuelivet på landet. Det vil de velaflagte borgersønner gerne gæste, udforske og måske fortabe sig i som i romanen *Vildt*. Der er også en seksuel natur, kvinderne på landet, der byder sig til for deres udforskning. Vi finder som nævnt overgrebsmotivet flere steder i forfatterskabet: gårdejersønnerne der tager for sig af retterne ved landarbejderdøtrene (f.eks. i *Idyl*) eller borgerdrengen, der gerne vil fornøje sig med pigen fra landet, som er kommet til byen, men ikke har seriøse intentioner og slet ikke ifølge sin mor (*Sandinge Menighed*).

Den anden gang, hvor teksten foruroliger, er så netop her, hvor hun er kommet med ham uden for huset for at vise vej, og hvor han ikke kan slippe hende og er lige ved at blive nærgående for at få hende med til marked. Her er vi til stede og kan observere, hvad der foregår. “Jeg vil så gerne danse med Dem hele natten. Dersom De ikke kommer, så hænger jeg mig”. Det er overkådt kurmageri og bejlen. Men der er også en foruroligende eskalering. Hvornår tipper det overstadige og sjove over i noget grimt? Er han lige ved at begå overgreb? Tænker man i en nutidig kontekst. Men måske ikke bare her, for vennen bliver også urolig. Det er, som om den unge mand og pigen begge er forvandlede eller mærkede. Hvorfor giver han ikke op? Hvorfor er han så opkørt og desperat? Og hvorfor er hun så mærkelig? Er hun “frosset”, som det hedder nu om dage? Hvad er der mon foregået inde i huset? Han bliver ved og ved med en stemme, et minespil, en bevægelse, der slet ikke ligner ham. Hvad pokker havde du gjort ved pigebarnet? Spørger vennen, da den unge mand endelig sætter sig op på vognen igen for at køre videre med uforettet sag.

Så kommer der et antiklimaks. Markedet bliver slet ikke, hvad de havde håbet. Det skildres meget kort. Otte linjer bruger teksten til at afhandle det, der skulle have været kulminationen. Men der kommer uro igen, da de på tilbaketuren på vognen om natten nærmer sig huset og nu kører forbi det den anden vej. Vognsædet formelig ryster under galgenfuglen, der ikke er så lystig mere.

Det er ikke en ny mærkelig scene, men vel mere et lidt fjernere ekko af de andre. De kører som sagt forbi. Den unge mand nævner da “eventyret om Svend Morgendug”, som vist nok er en reference opdigtet af Pontoppidan. Svend Morgendug rejste forbi sin lykke uden at kende den. Hvordan skal vi fortolke det udsagn? Beroliger han sig selv gennem denne reference? Han har ikke været på grænsen til at forløbe sig, han har ikke ødelagt dagen for sig selv og sin ven, for det var sit livs potentielle lykke, som han mødte, og som han nu rider forbi, men han kan vel ikke mene det. Det er mere et forsøg på at undskylde og forklare sig. Det er, som om han har været i en trance, bjergtagen, under indflydelse af en anden magt. Nu trænger de vist til en cigar.

Pontoppidan kan godt lide at opdigte referencer, men hvorfor mon? På det fortalte plan får personen givet dybde til det, han har foretaget sig eller oplevet; det er ikke tilfældigt eller primitivt, det resonerer med et dybere, overleveret og anerkendt meningsunivers. Forfatteren kan synes at gøre det samme: Det motiv, han lige har fundet på og udfoldet, får et større vingefang, en større flyvehøjde. Men når læseren finder ud af, at referencen er opdigtet, fremstår forfatteren mere, som om han vil punktere det oppustede. Det er igen satire over romantikken, både den litterære romantik, der dyrker folkeeventyret, og den dagliglivets romantik, hvor man besmykker sin drift med anelser og sammenhænge. Ikke uden grund kaldte Paul V. Rubow krønikerne for “ironiske eventyr”.⁵ Men nu skal vi selvfølgelig huske på, at Pontoppidan også altid kæmper med romantikeren i sig selv.

5. Det gjorde han i sin artikel om Pontoppidan i Dansk Biografisk Leksikon https://biografiskleksikon.lex.dk/Henrik_Pontoppidan.

TO GAMLE MÆND SER TILBAGE PÅ DERES FJERNE UNGDOM

Morgendug findes i tre versioner. Den første er fra 1888 og stod i en *Julekalender*. Omarbejdet og nu under titlen *Svend Morgendug* kom den i 1890 i *Folkelivsskildringer*. Den tredje og definitive version, som er den, jeg har læst og paraphraseret i det ovenstående, kom i 1899 i *Fortællinger*. Den store og dramatiske forskel på denne tredje og de to foregående versioner er, at der i den sene er vedføjet en slutning. Mange år efter sidder de to mænd som gamle og ser tilbage, hvor de to tidligere versioner begge slutter med, at de tager en cigar ude på vognen.

I epilogen er de blevet "satte mænd og lykkelige Familjefædre". Den ældre har været præst på landet, den yngre er pensioneret toldembedsmand og etatsråd. Med mellemrum opsøger de hinanden og ser tilbage på studenterdagene, mens de ryger deres lange piber.

"Ud paa Natten, naar de endelig begyndte at blive trætte, og Piberne var gaaet ud, sagde da regelmæssigt den yngre efter nogen Tids tankefuld Tavshed: "Og kan du saa huske den Morgen derovre paa Fyen ... da vi kørte til det Kildemarked?" "Ak ja, ja vist," svarede Præsten lige saa regelmæssigt og rokkede smilende med sit store Hoved. "Jeg havde faaet en Loppe paa mig i Gæstgivergaarden, kan jeg huske." "Kan du ogsaa huske, at vi standsede udenfor et lille Hus for at spørge om Vej, og at vi der saae en ung Pige -" "Ja, javist ... Hun var smuk, ikke?" "Ja - hun var smuk," gentog Etatsraaden stille efter en ny, tankefuld Tavshed; - han sad med det fine Hoved støttet paa sin hvide, velplejede Haand og saae drømmende ud for sig. Saa lykkelig og forelsket han end som Ægtemand havde været, og saa højt han ogsaa paa andre Maader var bleven begunstiget af Skæbnen - han kunde aldrig slippe Forestillingen om, at hans sande Lykke hin dugbesprængte Sommermorgen havde krydset hans Vej."

Hvad betyder det, at slutningen, hvor de to sidder som gamle mænd, er tilføjet? Hvad giver det til fortællingen? Nogle fortolkere mener, at det er uheldigt. Pontoppidan overtydeliggør sin pointe, og hvad er det lige for en pointe? Er det ikke bare noget sentimentalt bavl? Sådan noget gamle mænd elsker at snakke om: hvad nu hvis ... Og bliver det hele ikke lidt forlorent: den uforpligtende leg med forspildte muligheder, samtidig med at man har klaret sig umanerligt godt i livet, og gu' ved, hvordan det gik med Ane, som den unge pige hed. Hun fik måske ti børn og sled sig op. Retrospektiv romantisk selvbehagelighed. Er det den ætsende satire over den romantiserende og forfuskende livsholdning, som Pontoppidan fortsætter og forstærker med denne epilog?

Den mere positive udlægning vil være, at vi som læsere får vished for, at den flygtige begivenhed kom til at omspænde hele livet. Der *var* noget. Epilogen giver os garanti for det. Mindet *blev*. Ofte nok kan noget synes at gøre et stort indtryk på os, men inden for en overraskende kort tidshorisont er det væk igen. Hvilken økonomi, der er på færde ved disse ting, er ikke godt at vide. Nogle gange gør litteraturen en pointe ud af, at en oplevelse kan frisætte et minde som i James Joyce's novelle *The Dead*, hvor en sang pludselig fører den mandlige hovedpersons

hustru tilbage til en stor og tragisk tabt kærlighed i ungdommen. I *Morgendug* er der dog ikke tale om en sådan brat og associativ generindring. Den er tværtimod genkommende, i en tilsyneladende næsten rituel forstand, når de to gamle venner mødes. Det er altid det sidste, de taler om, når samværet har strakt sig til ud på natten, det yderste og mest ubundne, ungdommen generindret ved forventningens perspektiviske forsvindingspunkt, den kontrafaktiske anelse om et helt andet liv. Den lidt ældre kommer dog altid først i tanke om loppen, og sådan fortsætter Pontoppidan sin kontrast-teknik, også ind i epilogen.

Hvad skete der inde i huset de ti minutter? Som tidligere nævnt er det det eneste sted i teksten, hvor synsvinklen ikke er udelt de to venner imellem. Det er i sig selv bemærkelsesværdigt. Perioden inden i huset er som en sort kasse i teksten, noget der ikke lader sig gennemskue, noget der ikke melder tilbage. En profan udfyldning kunne være, at galgenfuglen bare snakker løs uden at sige noget videre i et forsøg på at charmere pigens mor, som befinder sig inde i huset. En anden mulighed kunne være, at Pontoppidan spiller på et romantisk fortryllesmotiv uden at føre det helt igennem. Den unge mand bliver *bjergtaget* inde i huset.⁶ Den almindelige tid og den almindelige verden suspenderes. Han bliver fanget i en stemning, han ikke kan komme ud af. Den forvandler ham og gør, at han er ved at forløbe sig, da de kommer ud i dagens klare lys. Den gør også markedet til en antiklimaks for ham og sætter sig i ham som et minde for livet.

ET SIDEBLIK TIL EN ANDEN KRØNIKE:

HAVFRUENS SANG

I en af de andre krøniker, *Havfruens Sang*,⁷ spiller Pontoppidan også på et romantisk motiv. Et selskab i en båd ude på havet ved aftentide bliver både fortryllede og urolige over en melodisk lyd, der ikke synes at komme nogetsteds fra. Det viser sig, at de er udsat for en spøg fra én af de tilstedeværende i båden. Pontoppidan lader således realismen punktere den romantiske stemning i krøniken. Alligevel er det som om realismen eller den profane forklaring ikke får det sidste ord. Der er noget fra fænomenet eller "atmosfæren", der på en eller anden måde svømmer med over i virkeligheden. Passagererne vover sig ikke mere ud på havet under deres ophold. I en af versionerne, dog ikke den sidste, gælder det sågar spøgens ophavsmand. Han kan heller ikke ryste en uro af sig, selv om han dog bedre end nogen kender sagens rette sammenhæng. Er det det samme "spill over"-effekt vi ser i *Morgendug*? Øjeblikkets fortryllelse følger med over i virkelighedens kontinuitet. Også selv om det er et trylleri, et illusionsnummer, man måske selv har tilvejebragt i kådhed og overstadighed. Eller er der alligevel ånd i naturen, noget, der svarer tilbage?

6. Professor Johnny Kondrup har analyseret dette motiv hos Pontoppidan i henholdsvis *Mimoser* og *Det forjættede Land*. *Morgendug* er dog ikke med i hans overvejelser. (Johnny Kondrup: *Bjergtaget. Illusion og forførelse fra Søren Kierkegaard til Karen Blixen*. Skive: Forlaget Wunderbuch 2019).

7. *Havfruens Sang* findes også i tre versioner som kan læses i synoptisk sammenstilling på https://www.henrikpontoppidan.dk/text/kilder/boeger/kroeniker/havfruen_sml.html.

Det ville i så fald blive ekstra pointeret af epilogen og det livslange perspektiv. Her veksles tider med tider. De ti minutter, hvor vi ikke ved, hvad der foregik, bliver i en vis metafysisk forstand vigtigere end de 40-50 års levet liv, vi går let hen over. Måske var huset portalen ind til et andet liv, måske gennemlevede de to unge det på de ti minutter inde i huset.

Da vi på et hold læste både *Morgendug* og *Ørneflugt*, påpegede en studerende, at begge tekster handler om længsel og anti-klimaks, en længsel der ikke indfries. I *Ørneflugt* må Klavs give op og skifte sin udlængsel ud med en hjemlængsel, blot for at blive skudt. I *Morgendug* forløber det på en noget anden måde; den unge mand møder på en måde længslens mål for tidligt og kommer derved uhjælpeligt forbi det. De to mødes et forkert sted på tidslinjen, deres møde savner den passende temporale indfatning.

Spørgsmålet om temporal indfatning kan lede os videre til den sociale og kulturelle indfatning. Flere af de studerende var inde på, at det anspændte og akavede i dialogen mellem ungersvenden og Ane kan forklares med klasse- og kulturforskelle. Hvad skal den unge pige egentlig sige til ham? Han har ikke nogle kulturelle koder, han kan nå hende med. Især ikke her, hvor de er ude af en relevant kontekst. Hvis hun var en ung borgerpige til et selskab i København, ville både kontekst og koder være på plads. Hvis han mødte hende om aftenen til markedet, ville i hvert fald konteksten være på plads. Hvis de var helt alene ude i en skov som den unge mand og fiskerkonen i *Vildt*, kunne han (hypotetisk set, for det tror vi ikke om den senere etatsråd) have prøvet at forføre hende eller tage hende med magt, men det går ikke her, for de er på ingen måde ude af en social og moralsk kontekst med moderen lige inden for døren og vennen og kusken på vognen. Det sociale øje er på dem. Han kan ikke gøre andet end at snakke, han siger alt for meget, og hun siger alt for lidt. Det kommer til at tage sig ud som en magnetisk frastødning, uanset hvordan de to unge ellers måtte se på hinanden. Det er denne afmagt, der får ham til at eskalere og tilsyneladende balancere på tærsklen til overgrebet. Kollisionen mellem eskalering og hæmning skaber den anspændte og pinagtige stemning i situationen, der også forplanter sig til læseren, i hvert fald til denne læser. Det er i virkeligheden ikke overgrebets mulighed, men situationens umulighed, der skaber uroen i teksten.

Kærlighedens (u)mulighed på tværs af kulturforskelle er et fremtrædende motiv i Pontoppidans liv såvel som i hans forfatterskab: Som ung forelsker han sig under sin rejse til Schweiz i en lokal bondepige, som voksen gifter han sig med en pige fra bondestanden, og de bliver senere skilt, da han forelsker sig i en kvinde fra sin egen stand. Romanen *Det forjættede Land*, hvor borgersønnen Emanuel Hansted gifter sig med bondepigen Hansine, kan ses som en kæmpestor udfoldelse af det møde, der i *Morgendug* forbliver punktuelt og uforløst. Krøniken lader sig dermed sagtens læse i såvel et biografisk perspektiv som i et forfatterskabsperspektiv.

Men man kan også vælge at læse den for sig selv. Den kan da læses på i hvert fald tre forskellige måder: som en satire over romantisk begejstring og livsfølelse, som en historisk tekst, hvor der bliver sagt noget om køn og klasse i perioden,

og endelig som en tekst med et esoterisk eller metafysisk anliggende, hvor den romantiske idé om den eneste ene tages alvorligt: Hun findes. Men det er også et spørgsmål om det rette øjeblik.

TILHØRER *MORGENDUG* OG *HAVFRUENS SANG* DEN FANTASTISKE LITTERATUR?

Lad mig afslutningsvis prøve at finindstille på det narrative forløb i *Morgendug* med et perspektiverende udblik til *Havfruens Sang*. Hvad sker der i disse tekster, hvor Pontoppidan leger med romantiske motiver eller indslag af noget uforklarligt? Til begrebslig og analytisk assistance kan man inddrage Tzvetan Todorovs beskrivelse af den fantastiske litteratur.⁸ Hos Todorov får den fantastiske litteratur læseren til at tøve: Han kan ikke afgøre, om han befinder sig i en naturlig eller overnaturlig verden. I mange tilfælde vil teksten til sidst afgøre sig for det ene eller det andet: det uhyggelige, dvs. den verden vi kender, eller det eventyrlige, dvs. det overnaturlige. Enkelte tekster formår at fastholde denne tøven hinsides det sidste punktum. De er dermed genuint fantastiske.⁹

Havfruens Sang følger et andet mønster, hvor et tilsyneladende overnaturligt eller uforklarligt motiv dementeres og finder sin naturlige forklaring. Den naturlige forklaring tilfredsstiller imidlertid ikke de implicerede, hvorfor krøniken ender med en tøven, der ligger hinsides den afgørelse, der burde have gjort en ende på den tøven, der går igennem det meste af sejlturen. Teksten er derfor næppe fantastisk i todorovsk forstand, fordi der afslutningsvis ikke er en "legitim" tøven hos læseren eller personerne; den udspringer i hvert fald ikke af noget objektivt i tekstens fiktive verden, men alene af personernes irrationelle følelser og stemninger efterlods.

Hvis man sammenstiller *Morgendug* og *Havfruens Sang* er der i begge tilfælde tale om, at atmosfæren fra det uforklarlige flyder med over i virkeligheden og sætter sig som en psykologisk eftervirkning. Der er dog ikke i *Morgendug* noget *eksplicit uforklarligt* analogt til havfruens sang. Man kan måske sige, at situationen inde i huset og mellem de to unge kun er implicit uforklarlig, dvs. mærkelig, og derfor bliver den da heller ikke eksplicit dementeret gennem en naturlig forklaring.

I *Havfruens Sang* er der en stærk længsel hos selskabet efter at intensivere naturoplevelsen, efter at få et "svar". Det er derfor, månen, med en ironisk pointering fra fortællerens side, skammer sig, da den lister hen over himlen; det er derfor, sangen kan virke så stærkt på selskabet, og det er derfor, spasmeren kan få sin idé: Han mærker længslen og udnytter den til sin spøg. Selv om Pontoppidan leverer en udfoldet naturbeskrivelse og naturstemning, gælder nok her, hvad Johan Fjord Jensen en gang har bemærket: "Over for naturen forholder han sig ironisk, hans

8. Se Tzvetan Todorov: *Den fantastiske litteratur – en indføring*. Randers: Forlaget Klim, 1989.

9. Man kan argumentere for, at *Den kongelige Gæst*, en af Pontoppidans små romaner, har denne karakter, fordi det ikke lader sig afgøre, hvem den mystiske gæst egentlig er og hvor han kommer fra.

naturbeskrivelser tilsigter kun sjældent at meddele en stemning, men udnyttes i reglen i handlingens satire.”¹⁰

I *Morgendug* er der også en stærk længsel hos ungersvenden efter livsopfyldelse, efter kærlighed, efter at få et “svar”. Her er det blot ikke fra naturen, med mindre man skal tale om den menneskelige natur, forstået som den mulige kærlighed mellem pigen og ham. Måske får han faktisk et svar, men ikke et, som han kan bruge til noget i situationen. Eller som han tør forfølge. Derfor sidder det livslangt i ham.

Hvorfor nævner ungersvenden eventyret om Svend Morgendug? Fordi han har brug for noget at beskytte sig med. Det er både en fortolkning af det, der skete, et forsøg på udfyldning af huller i teksten og en afskærmning imod det. Afskærmningen virker på kort sigt. De tager en cigar, og han løsriver sig fra stemningen. Men fortolkningen forbliver livet ud. Hvor personerne i *Havfruens Sang* ikke kan stille noget op med deres oplevelse og reaktionen på den – krøniken forbliver inden for den korte tidshorisont og arbejder ikke med nogen langtidsvirkning – etablerer ungersvenden i *Morgendug* et *fiktivt rum*, som han kan fastholde og bearbejde den i.¹¹

Er Pontoppidans krøniker ironiske eventyr? Gør han sig lystig over menneskenes børn, over, at de er så irrationelle eller menings-tørstende? Eller er han et eller andet sted solidarisk med deres romantiske længsler efter, at der dog må være mere mellem himmel og jord? Som så ofte ved denne forfatter, der er blevet fremhævet for sit *tvesyn*, kan det være svært at finde det endelige svar. De to krønikers narrative form viser dog, at tvesynet ikke behøver manifestere sig som et statisk uafgørlighedsperspektiv, der svæver over teksten som sådan. Det kan også melde sig i det narrative forløb som en psykologisk eftervirkning – kortfristet eller langfristet – hos personerne efter mødet med det uforklarlige, der måske ikke var noget, men så alligevel ...

ABSTRACT

Morgendug (Morning Dew), one of Henrik Pontoppidan’s early works, is a tale taking place in seemingly realistic set-up but actually containing an important and fascinating “mythical” element. In his article, Nils Gunder Hansen sets out to identify the “anti-romantic powers” on display in the short tale, focusing on

10. Se *Turgenjev i dansk åndsliv. Studier i dansk romankunst 1870-1900*. København: Gyldendal, 1961, s. 273

11. Begrebet om det fiktive rum har jeg lånt fra K. E. Løgstrup. Han introducerer det i sin metafysik. Det kan være en anelse gådefuldt, hvad han mener med det. Men det udspringer af hans tanke om, at vi kun kender tiden i en opstand imod den. Selv om tiden forstået som punktuelle øjeblikke hele tiden forsvinder for os, kan vi fastholde en tidsfølge ved at etablere den i et fiktivt rum, som når vi hører en melodi og kan eftergøre dens helhed i både erindring og foregribelse. Jeg vil udlægge Løgstrup således, at vi også gør opstand imod tilfældighed og meningsløshed ved at etablere ”fiktive rum”. Når vi benævner noget (kender du eventyret om Svend Morgendug?), der har overvældet os, skaber vi afstand til det og en forståelse for det på én og samme gang.

the short spells where one of two young men going to market is invited inside a farmer's house, clearly enchanted by one of the daughters of the house. Pontoppidan paraphrases a romantic theme of enchantment, suspending time, without clearly specifying the consequences of the event.

LITTERATURLISTE

- Fjord Jensen, Johan (1961): *Turgenjev i dansk åndsliv. Studier i dansk romankunst 1870-1900*. København: Gyldendal
- Kondrup, Johnny (2019): *Bjergtaget. Illusion og forførelse fra Søren Kierkegaard til Karen Blixen*. Skive: Forlaget Wunderbuch
- Løgstrup, K. E. (1983): *Kunst og erkendelse. Metafysik II*. Haslev: Gyldendal
- Todorov, Tzvetan (1989): *Den fantastiske litteratur – en indføring*. Randers: Forlaget Klim

Nils Gunder Hansen, f. 1956, er professor i tekst- og kulturanalyse ved Institut for Kulturvidenskaber, Syddansk Universitet. Han er leder af Pontoppidan Centret sammesteds.

En Pontoppidan-ledsager

– til både begyndere og øvede

Anmeldelse af Steen Beck, *Pontoppidans store romaner*,
151 sider, U Press 2022

CHRISTIAN DE THURAH

Henrik Pontoppidan har været fast inventar i folkeskolens og gymnasiernes danskundervisning i generationer, men i de senere år er det, som om den almindelige interesse for hans forfatterskab har været stigende. Af mere markante eksempler på denne interesse kan nævnes Bille Augusts filmatisering af *Lykke-Per* (2018), Flemming Behrendts monumentale Pontoppidan-monografi *Livsrusen* (2019) og oprettelsen af Pontoppidan Centret under Syddansk Universitet (2020).

Med den stigende interesse følger et behov for lettilgængelige og fagligt velfunderede indføringer i forfatterskabet. En sådan udsendte F.J. Billeskov Jansen i 1977, den hed *Henrik Pontoppidan – ledetråd for læsere*.¹ Det er en lille, men meget informativ sag på godt 100 sider, der trods sin korthed kommer ret godt rundt om det store og komplicerede forfatterskab. Den er nu ikke længere i handelen som bog, men kan stadig fås som e-bog – og kan naturligvis læses på Pontoppidan Selskabets netsted. Siden har der ikke rigtig været noget af den slags – før her i 2022, hvor lektor i uddannelsesvidenskab ved SDU og medlem af Pontoppidan Centrets task force Steen Beck byder ind med bogen *Pontoppidans store romaner*, der er ment som en introduktion og ledsager til læsere af Pontoppidans tre store romaner *Det forjættede land* (1892-98), *Lykke-Per* (1898-1904/05) og *De dødes rige* (1912-1916), men som også undervejs kommer ind på det øvrige forfatterskab.

Steen Beck indleder bogen med at fortælle, at han har været fascineret af Henrik Pontoppidans forfatterskab, siden han som 19-årig læste *Lykke-Per*, og at det, der fascinerer ham, er Pontoppidans “uforlignelige evne til at sammenkæde samfundsmæssige og mentale forandringer” (s. 7). Dernæst sættes Pontoppidan ind i en større dansk og europæisk kontekst, nemlig litteraturen om de europæiske samfunds transformering fra tradition til modernitet i slutningen af det 19. og begyndelsen af det 20. århundrede. Der redegøres yderligere for den udvikling, Pontoppidans forfatterskab gennemløber fra Balzacs samfundskritiske realisme

1. https://www.henrikpontoppidan.dk/text/seclit/secboeger/billeskov/kap_0.html

over Dostojevskijs psykologi og eksistentialisme til Rilkes *fin-de-siècle*-stemning og symbolisme. Det er med andre ord de helt store navne i verdenslitteraturen, Pontoppidan her – helt fortjent – kommer i selskab med.

Derudover tager Steen Beck i indledningen livtag med spørgsmålet om, hvor Pontoppidan egentlig selv stod. Snarere end til Vilhelm Andersens *tvesyn*, der angiveligt giver associationer til ambivalens og vankelmodighed (s. 12), hælder Steen Beck til Mikhail Bahktins begreb *polyfoni*, der betyder, at teksten taler med flere stemmer, emnet ses fra flere vinkler, og den endelige dom er op til læseren. Det giver da også rigtig god mening at betragte Pontoppidans værk under denne synsvinkel.

Det, at Pontoppidan spænder så vidt i sit forfatterskab og har så mange facetter, er også grunden til, at Steen Beck har valgt at illustrere bogen med værker af L.A. Ring – tolv i alt – der med perspektiverende undertekster er sat ind, hvor de passer ind i forfatterskabet. Begrundelsen er, at de to kunstnere, der kendte hinanden, ifølge Steen Beck havde meget til fælles:

De er begge realister med fokus på sociale typer på landet og også sociale forskelle, og begge er de optaget af naturen, ikke bare som en objektiv realitet, men også som et univers, der stemmer sindet på en særlig måde. (s. 15)

De arbejdede også begge "(...) i skæringspunktet mellem en realisme med sans for sociale problemstillinger og en psykologisk virkelighed med retning mod individets indre liv." (ibid.)

Ifølge Steen Beck havde de også begge radikale politiske holdninger, men her bør man nok føje til, at deres radikalitet ikke var af samme natur. Ring var overbevist socialist, det var Pontoppidan ikke.

Ideen med at bruge Ring som Pontoppidan-“illustrator” er oplagt, og med de perspektiverende undertekster fungerer billederne godt i sammenhængen.

I første kapitel, “Pontoppidan i tiden – tiden i Pontoppidan”, slås det indledningsvis fast, at et gennemgående træk ved de store romaner er “personlighedstemaet i tæt forbindelse med periodens sociale og kulturelle forandringer” (s. 17). Derefter får vi en kort Pontoppidan-biografi set i sammenhæng med den politiske og kulturelle udvikling i Danmark i anden halvdel af det 19. og begyndelsen af det 20. århundrede, og der illustreres med korte analyser af flere af Pontoppidans mindre værker. Blandt andet fremhæves det *forførelsesmotiv*, man finder i *Sandinge Menighed* (1883). Steen Beck kommer desuden i dette kapitel ind på det ret omdiskuterede omslag, der på et tidspunkt sker i Pontoppidans forfatterskab fra at være klart socialrealistisk til at antage en mere eksistentiel karakter, og her indsniger der sig desværre nogle unøjagtigheder i fremstillingen. Pontoppidan mødte ganske rigtigt sin anden hustru, Antoinette Koefoed, på en ferie i 1887; det var dog ikke i Skagen, det skete, men i Blokhús (s. 30). Det er også rigtigt, at Pontoppidan efter nogle år at have boet på landet efterhånden orienterede sig mere mod byen og i 1888 flyttede til København (Frederiksberg) (ss.29-30). Men det var ikke i denne sammenhæng, han skiftede sit journalistmærke Rusticus (Manden fra landet) ud med Urbanus (Manden fra byen) – det havde han gjort længe før, nemlig i slutningen af 1884, mens han

stadig boede i Østby – altså på landet. Og det var ikke i Politiken, som han skrev lidt til i perioden 1887-89, at han genoptog mærket Urbanus, men i Københavns Børs-Tidende, som han var ansat ved i 1889-91. At hævde, at det er romanen *Det forjættede land*, der markerer overgangen i forfatterskabet (s. 29), er således ikke holdbart. Skiftet lå efter alt at dømme længe før, nemlig i 1884.

Alt dette kan måske forekomme at være noget nørdet pedanteri, men det er ikke uden betydning for opfattelsen af Pontoppidans værker fra 1880'ernes anden halvdel og for bedømmelsen af, hvor "brandesiansk" han egentlig var op gennem dette årti.

Efter den lidt slingrende redegørelse for Pontoppidans position i 1880'erne følger en udmærket gennemgang af forfatterskabets udvikling herefter. Hvordan Pontoppidan gennem 1890'erne blev optaget ikke blot af Nietzsche og Kierkegaard, men også af symbolisme og middelalderlige tænkere som Mester Eckhart og Thomas à Kempis, men at han hele tiden holdt fast i, at mennesket også skulle forstås i en samfundsmæssig og historisk sammenhæng. Det er i denne sammenhæng positivt, at Steen Beck her også har blik for Johannes Jørgensens betydning for Pontoppidan (s. 34). De to havde langt mere til fælles og langt større indflydelse på hinanden, end man generelt har været opmærksom på.

Et tema, der fremhæves, er mandens forhold til kærlighed og ægteskab. Mændene hos Pontoppidan har ofte store ambitioner, men mangler til gengæld evner som ægtemænd og fædre. De er følelsesmæssigt forkrøblede og har selv en forkrøblende virkning på kone og børn. Mest radikalt undersøges dette problem i små romaner som *Det ideale Hjem* (1900) og *Borgmester Hoeck og Hustru* (1905).

Endelig kommer Steen Beck i dette første kapitels slutning ind på den kulturpessimisme og skuffelse over udviklingen, den lede ved tidens overfladiskhed, der præger Pontoppidans senere værker, som *De dødes rige* (1912-16) og *Mands Himmerig* (1927).

Således biografisk, historisk og tematisk rustet er læseren nu klar til at følge Steen Beck på hans vej gennem de tre store romaner.

Før kapitel 2, der handler om *Det forjættede land*, har Steen Beck indsat L.A. Rings "Høstscene. Frederiksværk" fra 1901, hvor man ser et par – sikkert mand og kone – der høster korn. Billedet er velvalgt, da det kan siges at anslå flere af de temaer, vi finder i romanen.

Kapitlet indledes med et resume af handlingen i *Det forjættede Land* (1891-95), der oprindeligt var planlagt i to dele, men endte med at få en tredje føjet til. Derefter ses nærmere på hovedpersonen, præsten Emanuel Hansted, der uden at have megen føling med virkeligheden drømmer store drømme om et virke i fællesskab med landalmuen. Emanuel mangler dog både selvindsigt og indsigt i de sociale, politiske og psykologiske kræfter, der i virkeligheden styrer tingene.

Emanuel anskues derefter i forhold til hver enkelt af de personer, han spiller sammen med og – især – op mod. Den vigtigste af disse er naturligvis husmandsdatteren Hansine, som han gifter sig med. Første del af romanen slutter med ordene "Nu kørte han med sin bondebrud ind i bjerget" (s. 57). Dette tolker Steen Beck sådan, at det er Hansine, der "bjergtages", ikke af en dæmon som i eventyrene,

men af en religiøs fantast. Hun giver slip på sin identitet og genvinder den først flere år efter, da de skilles. Men det er jo i lige så høj grad Emanuel, der bliver bjergtaget, ikke af en elverpige, men af en husmandsdatter (som vel for ham er næsten lige så eksotisk), og som i folkeviserne og eventyrene ender det i sindssyge og død. Når det går så galt, er det, fordi Emanuel fra starten er en splittet person, som Steen Beck ser som personifikationen af en tendens i tiden: "Borgerskabets forsøg på at blande sig i almuens liv og mulige frigørelse kan kun ende galt, da de ikke forstår den verden, de indlader sig med" (p. 69).

Derefter ses Emanuel i forhold til en række af romanens andre personer, der hver for sig belyser sider af Emanuel og repræsenterer tendenser i tiden. Det virker som en hensigtsmæssig måde at gøre det på, da det kan hjælpe læseren til at overskue romanen samtidig med, at det henleder opmærksomheden på væsentlige detaljer.

Med reference til Pontoppidans lille selvbiografi *Undervejs til mig selv* (1943), som i øvrigt er den eneste af forfatterens selvbiografiske bøger, der benyttes, peger Steen Beck også på de erfaringer, Pontoppidan selv gjorde i sine yngre år, hvor han giftede sig med en bondepige og slog sig ned på landet, som en vigtig inspirationskilde til romanen: "Set i lyset af disse ungdomsdrømme hos den vordende forfatter kan *Det forjættede land* i visse henseender forstås som en kritisk analyse af hans egne mentale investeringer i den danske bondekultur" (s. 61).

Heldigvis tillægger Steen Beck ikke disse selvbiografiske træk større vægt, end de kan bære. Det kan man ellers let komme til, især i den anden af de tre store romaner, *Lykke-Per*.

Steen Beck tager på ss.80-81 diskussionen om, hvorvidt *Lykke-Per* (1898-1904) er en maskeret selvbiografi eller ej, op og ender med at slutte sig til Flemming Behrendts vurdering i *Livsrusen*, nemlig at forfatterens egne erfaringer "mere inddrages som sætstykker og inventar i en vellignende dekoration end som et egentligt forlæg" (Beck, s. 81). Derefter følger en grundig gennemgang af Pers visioner som et opgør med hans religiøse og kulturelle baggrund og en nietzscheansk inspireret dyrkelse af overmennesket. Per er dog, lige som Emanuel i *Det forjættede land*, uden selvindsigt og uden forståelse for de kræfter, der i virkeligheden styrer udviklingen (s. 87), og han kommer til kort, når det handler om kærligheden, som han har et forkrøblet forhold til. I det hele taget er Steen Becks holdning til personen Per ret kritisk, ikke blot, når han stilles op mod bogens kvindelige hovedperson, Jakobe, der med Lilian Munk Rösings ord beskrives som "den eneste person i *Lykke-Per*, som har forfatterens uforbeholdne sympati" (Beck, s. 90), men også f.eks. i forholdet til Inger og børnene, som Per forlader, angiveligt for deres egen skyld: "Men det ligner unægtelig også historien om en kryster, der ikke formår at forholde sig til tilværelsens udfordringer og flygter fra ansvaret" (s. 100).

Romanpersonen Per Sidenius er svær at sætte i bås, og mange læsere af *Lykke-Per* har oplevet, at deres vurdering af Per har ændret sig, efterhånden som de selv er blevet ældre. Også romanens slutning er omdiskuteret: Finder Per den lykke, titlen nævner, eller er det ironi, og er Per i virkeligheden en tragisk figur? Steen Beck synes at hælde mod en positiv fortolkning (s. 106), men mener, at Pers subjektive

og individuelle tydning af tilværelsen ikke står alene ved romanens slutning. Pontoppidan hiver nemlig det samfundsmæssige og kulturelle frem igen, idet Per testamenterer sine penge til det skoleprojekt, Jakobe har kastet sig over efter bruddet med ham, og som repræsenterer en ganske anden måde at forholde sig til tilværelsen på (s. 108).

Som i det foregående kapitel om *Det forjættede land* indleder Steen Beck kapitlet om *Lykke-Per* med et maleri af Ring, der skal anslå væsentlige temaer i romanen: "Elletrunter. Susåen ved Næstved" fra 1893. Det er et af Rings mest markante billeder, der, selv om det er helt igennem realistisk, ved sin blotte beskæring skaber en mystisk stemning. Der er ingen horisontlinje, himlen er væk, og alt søger ligesom nedad i dybet. Billedet er igen velvalgt, da det sammenfatter Pers endelige position, der afviser den fædrene tro og i stedet søger ned i sindet og i naturen.

Den sidste af de tre store romaner, *De dødes rige*, adskiller sig fra de to første ved at have en anderledes struktur. Som Steen Beck skriver:

Det er en kollektivroman, hvor en række personer, hvis tilværelse er knyttet til forskellige aspekter af tiden, bevæger sig ind og ud af hinandens liv. (s. 112)

De dødes rige er dermed ikke så overskuelig som de to tidligere store romaner, så da man ikke kan følge en hovedperson gennem en nogenlunde enstregen handling, vælger Steen Beck at inddele romanen i en række "temakredse", der hver har deres hovedpersoner.

De tre temakredse er 1. Politik og ideologi, 2. Den menneskelige psyke og livsevne, 3. Kristendom og præster. Da der ikke er noget overordnet plot, udfolder de tre temakredse sig relativt uafhængigt af hinanden men bindes alligevel sammen ved relationer mellem personerne på kryds og tværs og, kunne man sige, af romanens overordnede undergangsstemning.

Det er fristende at se Torben Dihmer som romanens hovedperson, men skal man endelig tale om en hovedperson i *De Dødes Rige*, må det ifølge Steen Beck blive Jytte Abildgaard, der optræder i flere scener end nogen anden person i bogen og har relationer til næsten alle bogens andre personer (s. 131). Jyttes skæbne sættes i forbindelse med tidens individualisering og deraf følgende selviagttagelsesformer. Jytte fortaber sig i sit eget sjæleliv, og selv om hun er en skarp og klog person, gør det hende uegnet til at leve. Ifølge Steen Beck får Pontoppidan gennem skildringen af Jytte øje på noget, som Freud senere – som følge af verdenskrigen – nåede frem til i *Hinsides lystprincipper* (1920), nemlig at den menneskelige psyke har en anden drift ved siden af livsdriften (Eros), en døds- og destruktionsdrift, som han kaldte Thanatos (s. 137). Det er angiveligt denne anden drift, som skræmmer Jytte, og som hun ikke kan acceptere hos sig selv. Her kan man dog stilfærdigt indvende, at denne erkendelse af dobbeltheden muligvis var ny for Freud omkring 1. Verdenskrig, men den var ikke ny for Pontoppidan. Det kan man overbevise sig om ved at læse den lille roman *Vildt* (tr. i *Natur*, 1890).

Torben Dihmer spiller dog en vigtig rolle i romanen som en af de få personer, der reagerer mod den moderne tids åndløshed og som den eneste, der gør et forsøg

på at opstille en alternativ utopi til slut. Denne består i et landligt kollektiv bygget op omkring lægen Poul Gaardbo og hans kone Meta og nogle få andre, der er parate til at tage tilværelsen, som den er på godt og ondt, og ikke jager efter falske værdier og medicinske fix som deres samtid. De skal være grundstammen i en ny slægt, en ny kultur. Men før denne utopi kan realiseres, må der en undergang til, en "verdensbrand", og denne "brand" er verdenskrigen.

Denne utopi om en rousseausk "Noas ark" er blevet diskuteret intenst. Mener Pontoppidan den alvorligt, eller er han ironisk? Steen Beck gør udmærket rede for denne diskussion i kapitlet "Noas ark" og ender med at hælde til, at Pontoppidan faktisk mener den alvorligt, ikke mindst på baggrund af hans egne udtalelser om bogen. Steen Beck karakteriserer Pontoppidans holdning sådan: "Det lyder rigtignok som *hard core* konservativ kulturkritik – og det er det også!" (s. 112). Man kunne tilføje, at forestillingen om den store katastrofe, der skal til for at lutre verden, spøger fælt i det, Pontoppidan skrev efter *De dødes rige*, især i romanen *Mands Himmerig* (1927) og den meget kontroversielle artikel "Et Nytaarsønske" fra 1929, så det tyder på, at Pontoppidan i det mindste mente den del alvorligt.

Slutningen i *De dødes rige* er dog ifølge Steen Beck ligesom slutningen i *Lykke-Per* tilstrækkelig åben til, at der er plads til forskellige tolkninger (s. 144).

I slutkapitlet "Pontoppidan i nutiden" opsummerer Steen Beck de tre store romaner og argumenterer for, at Pontoppidan også er aktuel for nutidens læsere. Ikke mindst fremhæves *Lykke-Per*, som Steen Beck ifølge indledningen blev så fascineret af som 19-årig, og som han betragter som den bedste danske roman i det 20. århundrede. Dens tidløse budskab er angiveligt, at vi ikke kan frigøre os fra vores fortid, men vi kan lære at forstå det, der formede os, og dermed "nå frem til større selvindsigt i vores måde at arve os selv på" (s. 147). Der kan absolut argumenteres for Steen Becks synspunkt, selv om mange nok vil være uenige, hvad angår rangfølgen af danske romaner i det 20. århundrede.

Alt i alt er Steen Becks *Pontoppidans store romaner* et rigtig godt bud på en ledsager til den, der giver sig i kast med de tre store romaner – og Pontoppidans forfatterskab i det hele taget – hvad enten det drejer sig om lykkelige begyndere, der endnu har dette forfatterskab til gode, eller mere øvede, der skal have udfordret og nuanceret deres tidligere læsning. De fleste vil kunne finde noget her, de kan bruge. Der er faktisk – lige som hos Billeskov Jansen – presset rigtig megen information sammen på få sider (knap 140). Desuden er bogen smukt udstyret og behagelig at læse. Skulle den blive så stor en succes, at den skal genoptrykkes, og det fortjener den, bør man dog lige tage en tårn mere med korrektur og faktatjek forinden. Det fortjener den smukke lille bog også.

Pontoppidan læst diakonalt

Omtale af “At have sin rod i egen jordbund”
universitetsspeciale af Benjamin Lundberg, 2022

CHRISTIAN DE THURAH

At Henrik Pontoppidans forfatterskab har en meget bred appel og interesse, ses bl.a. af, at der skrives universitetsopgaver om det på andre institutter end de litterære. Således har Benjamin Lundberg i sin specialeopgave i diakoni ved Aarhus Universitet, “At have sin rod i egen jordbund” (2022), valgt at tage udgangspunkt i Pontoppidans tre store romaner *Det forjættede Land*, *Lykke-Per* og *De Dødes Rige*. Diakoniuddannelsen er en kandidatuddannelse i omsorg for syge og udsatte i en kristen tradition og er en ret ung uddannelse ved Aarhus Universitet med sine kun ti år på bagen, men den står allerede nu til at blive nedlagt igen, og dette års optag af studerende bliver det sidste. Med sit speciale ønsker Benjamin Lundberg at undersøge diakoniens berettigelse i en velfærdsstat med udgangspunkt i litterære eksempler, idet det er en af speciallets teser, at skønlitteraturen “omformer sindet på en sådan måde, at det også får betydning for ens faglighed og tanker herom, herunder den diakonale faglighed”.

Specialet indledes med et citat fra Martin Andersen Nexøs roman *Ditte Menneskebarn*, der handler om, at hvert eneste menneske, der fødes, er unikt som en stjerne, hvorefter følger, at alle har samme krav på respekt og omsorg. Dette menneskesyn kan være en inspiration til at søge ind i diakonien for at kæmpe for retfærdighed, men denne kamp rummer også risikoen for at stirre sig blind på egne idealer, på egen godhed, og betragte de andre som onde. I speciallets sammenhæng tales der om “forrråelse”, hvilket betyder, at gode mennesker handler ondt.

Diakonien har ifølge den norske teolog Sturla Stålstett brug for tre dimensioner, inspiration, interruption og interpretation, og denne forståelse bruges som en slags skelet for specialet.

Inspiration betyder i denne sammenhæng det, der sætter et menneske i gang med at udføre diakonisk arbejde, altså motivation, mens *interruption* her består i kritisk at granske sine egne motiver og sin egen praksis for at undgå at gøre skade trods alle gode hensigter. *Interpretation* vil her sige at “forstå alting i vores egen

kontekst”, således at litterære tekster kan bruges til at få andre indsigter end dem, forfatteren måske oprindeligt har tænkt på.

Henrik Pontoppidans sidste store roman *De Dødes Rige*, bruges til inspirationsdelen, idet den fortæller om, hvor galt det kunne gå. Romanen ses som en kritik af et samfund, der tror at kunne måle og veje alt med ensomme og ulykkelige mennesker som resultat, og samtidig rummer den en rammende kritik af diakonien. Denne kritik kommer især fra Jytte Abildgaard, der ser den diakonale selvopofrelse som narcissisme.

Jytte Abildgaards kritik af diakonien bliver også interruption, idet den tvinger den, der vil arbejde diakonisk, til at overveje sine egne motiver.

Interpretationen tager udgangspunkt i et citat af Gadamer: “Enhver tekst overgår ikke kun lejlighedsvis, men altid sin forfatter”. Teksten lever sit eget liv uden for forfatterens kontekst og kan i dette tilfælde bruges til at belyse de motiver, der får én til at gå ind i diakonien.

Med udgangspunkt i Schopenhauers tese om, at man altid har sig selv med sig, at man, hvis man tager til Paris, ikke nyder Paris, men nyder sig selv i Paris, tager specialet fat på romanen *Det forjættede Land* om præsten Emanuel Hansted, der med inspiration fra Tolstoj ønsker at gøre det gode for almuen, men ikke har rod i egen jordbund, ikke erkender sine egne – narcissistiske, ville Jytte Abildgaard sige – motiver og den rolle, hans egen helt anderledes baggrund spiller. Dermed bliver hele hans diakonale projekt falsk. I slutningen af romanens anden del, *Det forjættede Land*, kommer Emanuel dog til en slags selverkendelse, og da det er dette aspekt, der er interessant i diakonal sammenhæng, slutter analysen her. Dog får Hansine det sidste ord med et citat fra romanens tredje del, “Dommens Dag”, om netop det at have rod i egen jordbund.

Som en slags antitese til Emanuel Hansted i *Det forjættede Land* inddrages Kaspar Colling Niensens roman fra 2021, *Frelseren fra Hvidovre*, hvis hovedperson, Allan Thornbum, absolut ikke ønsker sig en rolle som frelser, men tvinges til at påtage sig den.

Specialets hoveddel udgøres af en sammenlignende analyse af disse to romaner med inddragelse af adskillige andre litterære, filosofiske og teologiske tekster, herunder romanen *Lykke-Per*.

Specialets perspektiveringsdel handler om det onde og vores forhold til det. Det er let at hjælpe den, man kan sympatisere med, men hvad med den, man ser som ond, den dæmoniserede? Er det ikke disse “onde”, der er diakoniens kerneopgave? Eller som Benjamin Lundberg formulerer det med en reference til Pontoppidan: “Der vogtes aldrig på tvesynet, som beskrevet hos Pontoppidan – på, at ret og vrang kan bo i samme person – altså, at den, der har handlet ondt, samtidig kan være god – og at den, der er god, kan komme til at handle ondt”. Måske er det i nogle tilfælde sådan, med Dostojevskijs ord, at den, der har gjort ondt “dømmer sig selv for sin forbrydelse mere skånselsløs end den grusomste lovgivning”. Derfor bliver det vigtigt at lytte frem for at dømme.

I konklusionen vender Benjamin Lundberg tilbage til Martin Andersen Nexø og *Ditte Menneskebarn* med romanens refleksion over Dittes død og dens afsluttende

spørgsmål: “Næde hun at blødgøre hjerter?”. Det blødgjorte hjerte, sansen for det forarmede og den bevidste vogten på egen selvgodhed er måske det, der skal til for at undgå forråelsen.

Benjamin Lundbergs speciale kan læses i sin helhed på Pontoppidan Selskabets netsted – www.henrikpontoppidan.dk

Christian de Thurah

Pontoppidan(sk) på skoleskemaet

LAURA KOLBORG SØRENSEN

Pontoppidans litteratur er “kanon”, det har den altid været, men i 2004 blev den også *kanon*. Siden starten af 1990’erne har der været heftige debatter om, hvad for noget litteratur børn og unge skal møde i folke- og gymnasieskolen. Og i 2004 udmundede debatten sig så i en egentlig obligatorisk litteraturkanon, hvorpå Pontoppidan også er at finde. Fra da af har Pontoppidan altså været en fast del af den litterære dannelse i skolen. Af kanonudvalget er Pontoppidan udpeget som en del af kanon for sin rolle som kritisk realist og sin evne til at skildre alle samfundslag i “[...] et sprog, der på én gang er smukt og lige ud ad landevejen” (Kanonudvalget, 2004, s. 42). Om eleverne rundt omkring på skolebænkene også synes, at det er lige ud ad landevejen at læse Pontoppidan, vil jeg berøre med denne artikel. Som universitetspraktikant ved Pontoppidan Centret i efteråret 2022, har jeg nemlig foretaget en undersøgelse af brugen af Henrik Pontoppidan i danskundervisningen i gymnasieskolen.

I min undersøgelse af Pontoppidan i danskundervisningen i gymnasieskolen, har jeg været interesseret i at afklare, om der over tid er sket en udvikling i, hvilke af Pontoppidans tekster der bliver undervist i. Samtidig har jeg været nysgerrig på, om en evt. udvikling har været influeret af fremkomsten af digitale læremidler.

Som jeg indledningsvist var inde på, har det, siden Pontoppidan havnede på kanonlisten, bogstaveligt talt ikke været til at komme uden om ham i danskundervisningen. For at undersøge, hvorvidt digitale læremidler har været medvirkende til en evt. udvikling i repræsentationen af Pontoppidan-tekster i danskundervisningen, har jeg delt min undersøgelse op i to dele. Første del for et indblik i repræsentationen inden digitale læremidler, ved en gennemgang af 17 forskellige titler af undervisningsmateriale, hvori Pontoppidan er repræsenteret med en eller flere tekster. Disse 17 titler er udgivet i perioden 1922-2012. Årsagen til en periodeafgrænsning af materialet som sådan er, at det i det materiale, jeg har gennemgået, er i 1922, at Pontoppidan første gang er repræsenteret.

Begrundelsen for at slutte i 2012 er, at digitale læremidler her for alvor blev en del af undervisningen.¹

Undersøgelsens anden del består af en survey, jeg har udarbejdet. Surveyen er besvaret af 110 gymnasielærere, hvoraf 94 % har adgang til digitale læremidler. Et tal, der dog potentielt er højere. Det baserer jeg på, at det ikke var en forudsætning for at besvare surveyen, at man skulle være i arbejde. Af den grund kan respondenter have tilkendegivet, at de ikke har adgang til digitale læremidler, alene fordi de, på tidspunktet da de besvarede surveyen, ikke var i arbejde².

For at blive klogere på de tendenser, der tegner sig i surveyen, har jeg efterfølgende afholdt uddybende interviews med 8 af de 110 gymnasielærere.

Gennemgangen af det fysiske undervisningsmateriale og resultaterne fra surveyen adskiller sig fra hinanden, i måden hvorpå Pontoppidan-teksterne er repræsenteret. I gennemgangen af det fysiske undervisningsmateriale er der tale om en undersøgelse af, hvilke Pontoppidan-tekster, der er repræsenteret i selve undervisningsmaterialet og ikke i undervisningen. Dog har jeg tilladt mig at antage, at de hyppigst repræsenterede tekster også er dem, der hyppigst er blevet undervist i.

Hvad angår surveyen, har jeg ikke haft mulighed for at undersøge, hvilke Pontoppidan-tekster der er repræsenteret i undervisningsmaterialet på de digitale læremidler, men her er resultatet alene baseret på, hvilke tekster gymnasielærerne i surveyen giver udtryk for, at de hyppigst underviser i, når de skal undervise i Henrik Pontoppidan – altså afspejler surveyen, hvilke tekster der rent faktisk bliver undervist i.

Det er gennemgangen af de fysiske undervisningsmaterialer, surveyen og de uddybende interviews, der er baggrunden for de resultater, jeg om lidt vil præsentere her.

Inden jeg går videre til at en præsentation af undersøgelsesresultaterne, er det nok fint lige at gøre klart, hvad der her defineres som digitale læremidler. Når gymnasielærerne i undersøgelsen har tilkendegivet, at de bruger digitale læremidler i forbindelse med danskundervisningen, eller i forbindelse med undervisning i Henrik Pontoppidan, kan det være i form af baggrundslitteratur om eks. Det Moderne Gennembrud fra en lærebog, der er tilgængelig via digitale læremidler, det kan være en litterær tekst, der er fundet her, eller det kan være et færdigt undervisningsforløb, der er brugt direkte i undervisningen.

-
1. Beslutningen om at periodeafgrænse i 2012 er også taget på den baggrund, at det her bliver muligt for kommunerne at få medfinansieret op til 50 % af udgifterne til digitale læremidler: <https://www.uvm.dk/aktuelt/nyheder/uvm/2018/juni/180601-pulje-har-sat-skub-i-markedet-for-digitale-laeremidler>
 2. Samtidig var der kun en enkelt af de gymnasielærere, der ikke har adgang til digitale læremidler, der havde svaret 'ja' til gerne at ville deltage i et uddybende interview. Vedkommende vendte ikke tilbage, da jeg tog kontakt for at aftale nærmere, hvorfor det ikke har været muligt for mig i forbindelse med min undersøgelse at blive klogere på den gruppe af gymnasielærere, der ikke har adgang til digitale læremidler.

DEN ENES DØD

Hvordan det så egentlig ser ud med udviklingen i repræsentationen af Pontoppidan-tekster i danskundervisningen i gymnasieskolen, vil jeg løfte sløret for nu.

I det fysiske undervisningsmateriale nævnes på tværs af de 17 titler i alt 42 forskellige tekster af Pontoppidan. De tekster der optræder hyppigst er *Bonde-Idyl* (også *Idyl*) og *Naadsensbrød*, der udgør hver 10,5 % af de nævnte tekster. Lykke-Per lægger sig i slipstrømmen af dem og udgør 8 % af de nævnte tekster. Her er det tre tekster, der ud af de 42 nævnte udgør en tredjedel af repræsentationen af de Pontoppidan-tekster, eleverne bliver introduceret for i gymnasieskolen.

Kigger vi til sammenligning på resultaterne fra surveyen, har der med tiden været lidt udskiftning. Til spørgsmålet om, hvilken Pontoppidan-tekst gymnasielærerne hyppigst underviser i, svarer hele 44 % *Naadsensbrød*, og 25 % svarer *Ane-Mette*. *Naadsensbrød* er også efter fremkomsten af digitale læremidler på toppen, så den kan man vist efterhånden kalde en vaskeægte gymnasieklassiker. Men *Ane-Mette* – hvor kom hun fra? Faktisk stødte jeg på hende i gennemgangen af det fysiske undervisningsmateriale, men kun to gange. Første gang var det i forbindelse med Systimes udgivelse *Litteraturhistorien – på langs og tværs* fra 2012, og anden gang i 3. udgave af samme titel. At det er Systime, der har udgivet lærebogen, er ikke uden betydning. I dag råder Systime over en betydelig del af markedet af digitale læremidler. Også i surveyen er det tydeligt, hvor 95 % af de gymnasielærere, der har adgang til digitale læremidler, har adgang til Systime. Fremkomsten af digitale læremidler har i tilfældet *Ane-Mette* haft betydning for tekstens popularitet i klasseværelset.

Med fremkomsten af digitale læremidler ser det også ud til, at repræsentationen af forskellige Pontoppidan-tekster i undervisningen er blevet (endnu) mindre. Nu udgør *Naadsensbrød* og *Ane-Mette* to tredjedele af undervisningen i Pontoppidan i gymnasieskolen. Selv *Lykke-Per* er efterhånden ved at gå bagud af dansen. Surveyen kan afsløre, at det kun er 4 % af de adspurgte gymnasielærere, der har *Lykke-Per* som den tekst, de oftest underviser i. Årsagen hertil hænger dog ikke nødvendigvis sammen med fremkomsten af digitale læremidler. Det er der i hvert fald ikke noget i min undersøgelse, der tyder på. Men en årsag kan vi måske alligevel med en skelen til de uddybende interviews komme nærmere. Fælles for de gymnasielærere, der har deltaget i de uddybende interviews er, at de oplever, at eleverne generelt har sværere og sværere ved at forstå ældre litteratur og af den grund prioriterer at undervise i korte tekster. Når det kommer til en så fyldig roman som *Lykke-Per*, giver de bredt udtryk for, at det kan være problematisk sågar også med et uddrag. Fordi der er tale om netop et uddrag, er det svært at give eleverne et indblik i romanens hele sammenhæng.

AT BLÆSE OG HAVE MEL I MUNDEN

For at vende tilbage til start, tyder det på, at det måske ikke er helt lige ud ad landevejen at læse Pontoppidan. Eleverne har det anstrengt med ældre litteratur, som de synes er svær at læse, og det får indflydelse på Pontoppidan-undervisningen på den måde, at lærerne prioriterer at undervise i korte tekster, for at have eleverne med. Samtidig er det alene to tekster, der udgør langt størstedelen af undervisningen i Pontoppidan og indføringen i hans ellers meget rige forfatterskab.

I surveyen svarer 77 % af gymnasie lærerne, at de underviser i Pontoppidan i forbindelse med et litteraturhistorisk forløb om Det Moderne Gennembrud. Perioden ligger tidsmæssigt fjernt fra elevernes forståelseshorisont, hvilket forstærker sværhedsgraden af Pontoppidan-læsningen.

Vejen til Pontoppidan er snoet, og for nogle ender den blindt. Gode råd kan være dyre, men der tegner sig i de uddybende interviews en tendens til i højere grad at erstatte den litteraturhistoriske læsning med en tematisk som en løsning på at overkomme (om ikke hele, så) dele af forståelsesbarrieren, når der er ældre litteratur på programmet. Til et spørgsmål om, hvilke overvejelser en adspurgt gymnasie lærer gør sig, når denne skal vælge tekster af Pontoppidan til undervisningen, svarer vedkommende:

“Jeg vælger tematisk. Sådan er det faktisk med mange ældre forfattere. Jeg skal helst undgå, at eleverne bliver blokeret sprogligt. Det sker faktisk rigtig let. Tit går de i baglås, fordi de synes noget er svært at læse”.

Gymnasie læreren præsenterer her en tematisk læsning af Henrik Pontoppidan, som en mulig løsning på at overkomme forståelsesbarrieren. En anden gymnasie lærer giver ligeledes udtryk for, at det er bedre at undervise tematisk i Pontoppidan. Til et spørgsmål om, hvorfor det er bedre, svarer gymnasie læreren:

“Fordi jeg tror, det er meget svært at undervise i litteraturhistorie og gøre det relevant, og så kan man lidt bedre tage nogle temaer, der interesserer eleverne noget mere. Også selvom det er gamle tekster, som kan være svære at læse og svære at forstå, [...] hvis de synes temaet er interessant, så kan det forhåbentlig også vække deres interesse for teksten på den måde.”

Gymnasie lærerne præsenterer her selv tematiske læsninger på tværs af genrer, perioder og forfattere, som en mere spiselig måde at gå til læsningen af ældre litteratur på. Underligt kan det virke, når der, som jeg tidligere nævnte, i surveyen er 77 % af gymnasie lærerne, der svarer, at de underviser i Pontoppidan i forbindelse med et litteraturhistorisk forløb om Det Moderne Gennembrud. Forklaringer på det paradoks er der flere af.

Først og fremmest er Pontoppidan ikke den eneste forfatter på kanonlisten. Der er 14 af slagsen, og mange af dem har store forfatterskaber bag sig. Skal gymnasie lærerne omlægge den litteraturhistoriske undervisning til en tematisk variant, vil det kræve, at de sætter sig uhyre grundigt ind i alle de her kanonforfatterskaber for

at finde ud af, hvilke tekster der overhovedet findes og yderligere gør sig overvejelser om, hvordan teksterne på tværs af forfattere og perioder kan indgå i forskellige temaer med hinanden på måder, der også skaber meningsfulde undervisningsforløb. Måske det er lige rigeligt med lektier at give gymnasielærerne for hen over en jul eller en sommerferie. Et andet spørgsmål er, om litteraturundervisningen overhovedet skal gøres tematisk. Nok kan det lette besværet for eleverne og med det også gymnasielærerne, og nok er der også på tværs af læreplanerne for de forskellige gymnasier lagt op til, at undervisningen kan være tematisk – ja, nogle steder er det ligefrem et krav³, men hvad så med historien, med kronologien?

I stedet er det værd at overveje, hvad udbyttet af undervisningen skal være. Læser man den rapport fra kanonudvalget, hvori den fælles litteraturkanon for folke- og gymnasieskolen er at finde, bliver denne kanon præsenteret for at gøre op med en forkærlighed for at læse litteratur tematisk, de gør opmærksom på, har spiret lige siden 70'erne. Tematisk litteraturlæsning, erfarer man i rapporten, blev introduceret som en vej til at få eleverne til at læse af lyst og interesse. Det passede hånd i hanke med den nykritiske læsning, som var på vej frem. Måske blev der læst mere, men det var så på bekostning af litteraturhistorien (Kanonudvalget, 2004, s. 24). Det er nemlig som fortalere for litteraturhistorien, at udvalget præsenterer undervisningskanonen og om den skriver, at:

“Forfatterskaberne har ud over deres egen, individuelle sproglige og litterære kvalitet betydning ved at være særlig værdifulde vidnesbyrd om de historiske veje, ad hvilke vi er kommet til vores nutid. Her er stof, der er gået mod strømmen og med den. Samlet udgør de en fælles arv; de er ikke blot harmonisk overlevering af én bestemt tradition eller én kollektiv identitet.”

(Kanonudvalget, 2004, s. 69)

Med så omfattende et forfatterskab som Pontoppidans kan man diskutere, om det kanonudvalget, ifølge ovenstående citat, vil have ud af kanonlæsningen, ved at lade blot to tekster repræsentere Pontoppidans betydning for både sin sam- og eftertid, bliver indfriet.

Jovist bliver der undervist litteraturhistorisk i de to tekster, men er det gennem dem alene, at eleverne i gymnasieskolen gøres bevidste om både Pontoppidan, hans indflydelse og hans samtid.

I et uddybende interview med en gymnasielærer, der ikke er gået over til tematisk læsning af Pontoppidan, bliver der udtrykt skepsis over for en udelukkende tematisk læsning af de store danske forfatterskaber, som netop er på kanonlisten. Selv med et åbent sind, når det kommer til nye tematiske læsninger af Pontoppidan-tekster, der endnu ikke har set dagens lys i undervisningssammenhæng, har denne gymnasielærer alligevel sine betæneligheder:

3. De forskellige læreplaner for gymnasieskolen er at finde på undervisningsministeriets hjemmeside: <https://www.uvm.dk/gymnasiale-uddannelser/fag-og-laereplaner/laereplaner-2017>

“[...] én ting er, at jeg synes at det kunne være spændende, men eleverne møder måske kun en eller to tekster af Pontoppidan. Hvis man gerne vil have pointen med naturalisme og det moderne gennembrud og sætte problemer til debat, hvis det er det, de skal huske, som det der er vigtigt i perioden, så kan det godt være, at det ikke fremstår lige så tydeligt i den obskure tekst selvom den er fed, det er lidt et vilkår.”

Oversat skal obskur tekst forstås, som en (nok for mange) ukendt tekst af Pontoppidan, som måske ikke er den bedste repræsentant for den litterære periode, men som man har erstattet en af de mere kendte tekster, eller gymnasieklassikere om man vil, med, fordi man i stedet har prioriteret en tematisk læsning, og af den grund har valgt en tekst ud fra det kriterie, at den skal kunne indgå i et bestemt tema.

Falder valget på at holde fast i den litteraturhistoriske læsning, stopper problematikken ikke ved at eleverne bliver svagere læsere, for det er der ikke noget nyt i. Allerede i rapporten fra kanonudvalget er det en problematik, der tages op. Vi er med tiden nået til, at de generationer, der bliver uddannet til at undervise i litteraturhistorie, ikke selv har den nødvendige ballast med sig. En udfordring, Anne-Marie Mai gør opmærksom på i sin artikel “Identitet og litteraturhistorie” (Mai, 2012). På baggrund af en gennemgang af oversigter over specialer fra Københavns Universitet, Aarhus Universitet og Syddansk Universitet kommer Mai frem til, at “Kun mellem 6 og 10 % af danske universitetsspecialer omhandler litteratur før 1960” (Mai, 2012, s. 61-62). Tiden før 1960 er netop tiden for forfatterskaberne på den fælles undervisningskanon. Resultatet af den udvikling bliver ifølge Mai, at:

“[...] den danske litterære kulturarv går en vanskelig tid i møde, hvis der i realiteten kun er meget få specialister, der har lyst til at fordybe sig i det ældre stof, og hvis de undervisere, universitetsuddannelserne sender ud i verden for at undervise gymnasieelever og lærere i folkeskolen, konsekvent har fravalgt frivilligt at beskæftige sig med litteratur før 1960.”
(Mai, 2012, s. 62)

(Ære)frygten ved at beskæftige sig med ældre litteratur er noget, en af gymnasielærerne også genkender fra sin egen tid som gymnasieelev og senere universitetsstuderende: “Generelt har det været svært at undervise i litteraturhistorie i rigtig mange år. Jeg kan huske fra min egen gymnasietid, at det jeg var mest nervøs for, ved at skulle på universitetet for at læse dansk, det var ældre litteratur, så jeg tror altid det har været sådan”. Som Mai også i sin artikel gør opmærksom på, er det i læreplanerne indskrevet, som et formål med danskundervisningen i gymnasieskolen, at undervisningen i både ældre og nyere litteratur skal bidrage til elevernes almene dannelse. Den skal hjælpe eleverne til at udvikle en kritisk-analytisk sans, som igen skal give dem forudsætninger for at kunne indgå i vores moderne samfund. En pointe hos Mai er, at hvis de, i dette tilfælde, gymnasielærere, der skal hjælpe eleverne med at opnå det undervisnings-

også dannelsesformål ikke selv har kompetencerne, så bliver arbejdet med ældre litteratur i gymnasieskolen en stor mundfuld (Mai, 2012, s. 63).

Hvorfor skal man vælge mellem litteraturhistorisk og tematisk undervisning, kan man ikke gøre begge dele på én gang? Kan man ikke undervise tematisk og samtidig give en indføring i tekstens historiske kontekst og forfatterens betydning for sin samtid og eftertid? I virkeligheden er det nok ikke helt så lige til. Og til det spørgsmål vil min far nok svare, at man ikke både kan blæse og have mel i munden. Gymnasielærerne vil gerne elevernes bedste, men når der ikke rigtig er enighed i salen om, hvad der egentlig er bedst, så er det svært for dem at vide, hvilket ben de skal stå på.

Som en gymnasielærer udtaler: "De (eleverne) går døde i et for langt litteraturhistorisk forløb. [...] Og så er det selvfølgelig også nogle gange at få læst nogle af de der gamle tekster lidt spredt, så man ikke ender i et langt forløb, hvor man har mange af de her kanonforfattere, så er man ved at dø." (min parentes). Ved i stedet at gøre undervisningen mere tematisk vil man både med og uden velment litteraturhistorisk indføring gå på kompromis med hele ideen ved en kronologisk tilgang til litteraturundervisningen i gymnasieskolen. Det er en af gymnasielærerne også inde på. For gymnasielæreren kan man godt, hvis man i forvejen har et kendskab til litteraturhistorien, og hvordan det hele kronologisk hænger sammen, begynde at undervise i temaer, hvor man blander både forfattere og perioder, men pointerer, at det måske kan være svært for eleverne, der ikke i forvejen har den viden:

"For folk der kender litteraturhistorien, så kan du nemt begynde at lave de der diakroniske snit, men elever der ikke kan det, så bliver det bare et miskmask. Jeg ved ikke om det altid fungerer lige godt, jeg har i hvert fald lidt blandede erfaringer med det [...] problemet er, at det til eksamen stadigvæk er meget klassisk. [...] det er jo stadigvæk litteraturhistorien vi tester dem i, det er det vi forventer de kan, og så synes jeg, at det er sådan lidt at sælge en elev. [...] det er ikke fordi jeg har noget imod det, jeg tror bare ikke altid, at det er nogen kæmpe fordel at have de her tematiske forløb."

Pointen her er god. For til trods for, at der i læreplanerne er lagt op til mere tematisk og tværgående undervisning, og selvom en del gymnasielærere oplever, at de har langt lettere ved at engagere og undervise eleverne i ældre litteratur, når undervisningen er tematisk, så er det noget andet, eleverne skal kunne, når de sidder til eksamen. Her forventer censor altså stadigvæk at få en indføring i den litteraturhistoriske periode, når der står Pontoppidan på eksamensspørgsmålet.

Men hvad gør man så, hvis man er gymnasielærer og skal forberede sine elever til en eksamen, hvor de forventes at kunne redegøre for litteraturhistoriske perioder og kendetegn, men taber dem på halvvejen? Man kan forsøge sig med en tematisk undervisning og krydse fingre alt hvad man har lært for, at lidt introduktion til konteksten for de ældre tekster undervejs og i et virvar af perioder og forfattere

alligevel falder på plads i deres hoveder, inden de sidder til bedømmelse ved det grønne bord.

Undervisningskanonen er der, og den er obligatorisk, så der er altså ikke nogen vej udenom for gymnasielærerne. Kanonudvalget advokerer for litteraturhistorisk undervisning, der skal bidrage til elevernes dannelse og forståelse af den verden, de selv i dag er en del af. Læreplanerne stiller krav til blot et enkelt litteraturhistorisk forløb i undervisningen og lægger op til mere tematisk undervisning. Gymnasielærerne skal prioritere, og hvad der så bliver tungen på vægtskålen, står for så vidt den enkelte frit for. Kanonlisten har udpeget nogle obligatoriske forfatterskaber, men ingen krav til, hvilke tekster af de enkelte forfattere undervisningen skal tage udgangspunkt i.

ET KANONKOMPLEKS

Kanonudvalget vil af med den tematiske trend og have litteraturhistorien tilbage på banen, men med en undervisningskanon, der godt nok udpeger nogle, for kanonudvalget, centrale forfatterskaber til det formål, er det, fordi der ikke er udpeget nogle specifikke tekster, i princippet muligt at undervise i litteratur i gymnasieskolen uden at undervise i litteraturhistorie. I mere end det ene forløb der er obligatorisk, selvfølgelig.

Frihed lyder dejligt, men det med at forvalte den behøver ikke at være ligetil. Hverken for kanonudvalget eller for gymnasielærerne. Den obligatoriske kanon over forfatterskaber gør ikke nødvendigvis undervisningen mere litteraturhistorisk, men friheden til selv at vælge tekster, gør det heller ikke uvægerligt nemmere for gymnasielærerne at udvælge tekster til brug i undervisningen – heller ikke når denne er tematisk. Den saks oplever en gymnasielærer at have siddet i, da et tema om krig skulle skiftes ud med et tema om klima. De kanonforfattere, gymnasielæreren havde brugt til temaet om krig, gav det ikke mening at bruge i et tema om klima, og så blev det pludselig et større logistisk arbejde at få kabalen til at gå op – noget gymnasielæreren bebrejder kanonen for: “Så det er da et puslespil. Vi satser snart på, at den der kanon der, den bliver opløst.” Jeg spurgte i forlængelse af gymnasielærerens langten ud efter kanon, hvad den ultimative frihed til helt selv at tilrettelægge litteraturundervisningen skal bruges til, hvis gymnasielæreren får sit ønske opfyldt, og kanonen bliver opløst:

“[...] jeg er meget optaget af de kvinder der, alle de glemte kvinder. Det ville da være megasjovt at lave sådan et feministisk forløb med Agnes Henningsen og Michaëlis og så helt frem til feministerne 2.0 [...] Hvorfor SKAL jeg læse Tom Kristensen frem for Agnes Henningsen? [...] vi kan jo altid diskutere, om den ene er vigtigere end den anden, ikke.”

Flere af gymnasielærerne føler sig begrænsede af kanon. Fra en anden hedder det, at: “Pontoppidan er en del af et kæmpestort pensum. Jeg vil have plads til

andre forfattere, der ikke er på kanon. Jeg er ikke så glad for kanon, jeg synes den tager valgfriheden, og jeg synes det er en masse gamle mænd.” De to citater her indkredser også, hvad der herhjemme har været hele kanondiskussionens omdrejningspunkt i de senere år – kvinderne, eller mangel på samme. På listen over obligatoriske forfatterskaber, der i gymnasieskolen skal læses som vidnesbyrd om den historiske og kulturelle arv vi bærer med os, er det kun Karen Blixen, der som ene kvinde, har fået en plads. I en kronik i Information d. 3. maj 2021 giver forfatter og redaktør Elisabeth Møller Jensen liv til debatten om de manglende kvinder i den fælles undervisningskanon for folke- og gymnasieskolen. Hun kalder det en skandale, at helt centrale danske forfattere som Tove Ditlevsen, Inger Christensen og Leonora Christina ikke som minimum står på den liste. Ved at reducere kvindelige forfatteres bidrag til vores kulturelle arv til blot et enkelt forfatterskab på kanonlisten, mener hun at udvalget “[...] forlængede den patriarkalske tradition ind i nutid og fremtid” (Jensen, 2021). Kronikken er skrevet i kontekst af, at Dansk lærerforening sidste år fik afslag fra daværende undervisningsminister Pernille Rosenkrantz-Theil på en opfordring til at tage kvinderepræsentationen på kanonlisten op til overvejelse, eller om ikke andet give gymnasielærerne frit valg på hylderne ved at se bort fra kanonlisten, når de skal vælge, hvilke forfattere og tekster, der skal indgå i deres undervisning (Jensen, 2021).

Helt at afskaffe kanonlisten, eller i hvert fald ophæve dens obligatoriske status og gøre den til en inspiration, var gymnasielærerne i de to ovenstående citater også selv inde på. Mens vi i Danmark debatterer antallet af kvinder på kanonlisten og om helt at afskaffe den igen, er ideen om at oprette en obligatorisk undervisningskanon kommet til Sverige. Også her har den ide, som den i sin tid også gjorde i Danmark, skabt røre i andedammen. For nylig kunne man læse i Berlingske, at den svenske regerings plan om en kanon ikke vækker glæde alle steder. Først var det hos flere forfattere, der ikke synes, at en kanon, hvor en lille gruppe har bestemt, hvad en stor gruppe skal læse, hører hjemme i et demokrati. Og nu er det så storebroren, nobelprisuddeleren Det Svenske Akademi, der har udtrykt modstand mod en sådan obligatorisk kanon (Dannemand, 2022). Fra Mats Malm, der er permanent sekretær i Det Svenske Akademi, lyder det i et interview med Dagens Nyheter, at han ikke tror på ideen om en kanon: “Det är något annat än att säga att vissa verk har uppnått klassikerstatus. Det finns många väldigt kompetenta lärare i landet, de är själva bäst på att bedöma vilken litteratur de ska ta upp i sina klassrum.” (Ullgren, 2022). Årsagen til modviljen mod en sådan kanon er, at akademiet ser det som en udøvelse af magt, at regeringen bestemmer, hvad der bliver obligatorisk at læse, og det er ikke det, der er hensigten med akademiet. Fra Malm lyder det videre, at “Ingenting av det vi gör i Akademien är en anvisning om vad människor bör läsa. Vår roll är att visa vilka möjligheter som finns” (Ullgren, 2022). Spændende bliver det, om Sverige uden opbakning fra Det Svenske Akademi får sig en obligatorisk kanon. Forud for oprettelsen af den danske litteraturkanon går en lang og ophedet værdipolitisk kamp. Bertel Haarder havde allerede i 90'erne nedsat et kanonudvalg med lektor og forfatter Hans Hauge i front. Da Hauge og resten af kanonudvalget i 1994

forelagde en kanon med 100 konkrete anbefalinger, havde Danmark fået ny regering. Nu var det Ole Vig Jensen fra De Radikale, der sad på tronen som undervisningsminister, og han gjorde ikke mere ved den lange liste. 10 år skulle der gå, inden Torben Weinreich, professor i børnelitteratur, i et interview i Kristeligt Dagblad igen tog debatten op. Weinreich foreslår i interviewet en obligatorisk værktøjsliste til brug for lærerne i folke- og gymnasieskolen, fordi han var nervøs for “[...] den fælles litterære og sproglige dannelse” (Schjørring og Jannerup, 2018, s. 193). Kritikken han fremførte lugtede borgerlig, og selvom der i de mellemliggende 10 år nu var kommet en borgerlig undervisningsminister til i Ulla Tørnæs, var hun ikke klar til at hoppe med på kanonvognen. Klar til at hoppe med på den vogn var til gengæld konservativ regeringspartner Helle Sjølle, og herfra blev debatten heftig. En uge skulle der gå, før Tørnæs gav sig og nedsatte det kanonudvalg, der med sprogprofessor Jørn Lund som frontfigur har udarbejdet den litteraturkanon, der stadigvæk definerer litteraturundervisningen i gymnasieskolen herhjemme (Schjørring og Jannerup, 2018, s. 192-195).

AFSLUTNING

Henrik Pontoppidan, kan vi konstatere, er en del af undervisningen i gymnasieskolen. Det er han, fordi hans navn står på den obligatoriske undervisningskanon over forfatterskaber, der skal undervises i. Det er, for en Pontoppidan-elsker, en lidt nervepirrende tanke, om han havde været det, hvis ikke han stod på kanonlisten.

Hvilke tekster der bliver undervist i, når man på kanonlisten er nået til Pontoppidan, kan jeg med min undersøgelse konkludere, at der over tid har været lidt udskiftning i. Overordnet er det ikke mange tekster, der får lov at repræsentere forfatterskabet i undervisningen. Viften af Pontoppidan-tekster er endda med tiden blevet mindre. En gymnasielærer omtaler det på følgende vis:

“Jeg sad lige og snakkede med nogle kollegaer om, at det er jo meget er det samme, vi læser. Hvis jeg skal læse Henrik Pontoppidan, så går jeg efter nogle helt specifikke tekster, fordi de viser det gode i hans forfatterskab, og det han stod for, og hvis jeg skal læse Blicher, så er det noget andet. Og når man så kommer ud som censor, så har de læst det samme som mig. [...] men det er sådan lidt det samme, vi kværner rundt i alle sammen. Så det kan godt være svært at finde noget andet, for så er der pludselig ikke så meget. Heller ikke i de der ibøger, det er også lidt det samme, fordi vi ved, det virker.”

Når den obligatoriske undervisningskanon har udråbt bestemte forfatterskaber til repræsentanter for vores fælles kulturarv uden at slå ned på nogle bestemte tekster, der skal læses i den forbindelse, så risikerer man, som det her er tilfældet, at det bliver meget få tekster, forfatterskaberne belyses gennem. Tanken om også at pådutte lærerne nogle helt specifikke tekster fra kanonforfatterskaberne var også oppe i debatten om oprettelsen af kanon, men det kompromis man kunne blive enige om var listen over forfatterskaber (Schjørring og Jannerup, 2018, s. 193).

Om det er et problem, at så få tekster repræsenterer et forfatterskab, ved jeg ikke. Det kommer igen an på, hvad man gerne vil have ud af undervisningen. Som en af gymnasielærerne også gjorde opmærksom på, møder eleverne kun en eller to tekster af Pontoppidan, og hvis det skal være en tekst, der lærer eleverne om det centrale ved Det Moderne Gennembrud, så er det måske fint, at det er den samme, eller de samme få tekster, der kører i ring. Er det Pontoppidan-elskeren, der taler, så kan man ærgre sig over, at eleverne ikke bliver præsenteret for nogle flere facetter af så fantastisk et forfatterskab. Kanon i al almindelighed må være anledningen til den ærgrelse. 14 obligatoriske forfatterskaber skal gymnasielærere – og elever igennem, og hvis formålet er et litteraturhistorisk overblik, så må man bøje sig for, at det er et indblik i det for perioden centrale, eleverne skal præsenteres for, når de skal læse Pontoppidan.

En indgang til at få nogle flere af Pontoppidans tekster på banen i gymnasieskolen kunne være at gøre undervisningen tematisk. Skal man til at undervise i Pontoppidan under temaer som postkolonialisme, race, feminisme, klima eller teknik, så rummer forfatterskabet også tekster, der sagtens vil kunne det. Fra hoften kommer her nogle eksempler: *Isbjørnen*, *Den Sorte Aline*, *Morgendug*, *De Dødes Rige*, *Mimoser*, *Bonde-Idyl* og *Lykke-Per*. Ovenikøbet vil det ifølge flere af gymnasielærerne være en lettelse at kunne undervise tematisk i Pontoppidan, for på den måde at øge elevernes forståelse. Også selvom det er nye tekster, er de åbne, men de savner inspiration til nye måder at tilgå forfatterskabet på, både hvad angår tekster og temaer.

Gør man litteraturundervisningen i gymnasieskolen (næsten) udelukkende tematisk, vil der nok endnu engang blive pustet til ilden i den værdipolitiske kanondebat. Mens gymnasielærerne heller ikke stiller sig på den ene side af kanondiskussionen, som nu med års forsinkelse er kommet til Sverige, så giver det stof til eftertanke, om, hvor meget gods og hvor meget værdi debatten er ladet med. Skyller vi den obligatoriske litteraturkanon ud med badevandet, så kan man håbe på, at der sammen med de oversete kvinder, der med stor berettigelse ganske sikkert vil invadere litteraturundervisningen, stadigvæk vil stå Pontoppidan(sk) på skoleskemaet, når det ringer ind.

Laura Kolborg Sørensen, f. 1994, er kandidatstuderende i Litteraturvidenskab ved Københavns Universitet. Hun har i efteråret 2022 været universitetspraktikant ved Pontoppidan Centret på Institut for Kulturvidenskaber ved Syddansk Universitet.

LITTERATUR

Berlingske: "Det svenske akademi vil ikke medvirke til litteraturkanon: "Et Begreb gennemsyret af magt", 2022, <https://www.berlingske.dk/kultur/det-svenske-akademi-vil-ikke-medvirke-til-litteraturkanon-et-begreb>. Tilgået 19. december kl. 16.23.

Dagens Nyheter: "Mats Malm: "Svenska Akademien kommer inte att bidra till att skapa en kanon", 2022. <https://www.dn.se/kultur/mats-malm-svenska-akademien-kommer-inte-att-bidra-till-att-skapa-en-kanon/>. Tilgået 20. december kl. 12.18.

- Information: "Det er en skandale, at der stadig kun er én kvinde i den danske litteraturkanon", 2021, <https://www.information.dk/debat/2021/04/skandale-stadig-kun-kvinde-danske-litteraturkanon>. Tilgået 20. december 2022 kl. 11.36.
- Kanonudvalget (2004): "Dansk Litteraturs Kanon – Rapport fra kanonudvalget". Uddannelsesstyrelsens temahæfteserie nr. 11 2004.
- Mai, Anne-Marie (2012): "Identitet og litteraturhistorie". FOLIA SCANDINAVICA. VOL. 14. POZNAŃ 2012
- Schjørring, Esben & Jannerup, Michael (2018): *Værdikæmperne – Slaget om danskernes sjæl: VK-regeringerne 2001-2011*. Gyldendal.

Pontoppidan Selskabet

LITTERÆRT FOLKEMØDE I SKØRPING

DEN 1.-2. OKTOBER 2022

Første weekend i oktober var der indbudt til Litterært Folkemøde i Skørping – En festival for de klassiske danske forfattere. Arrangørerne var det lokale Herman Bang Selskab og en række andre lokale kulturelle initiativer og institutioner.

Som ét ud af i alt 16 litterære selskaber deltog Pontoppidan Selskabet i folkemødet. Vi havde egen bod på “markedspladsen” og bidrog i øvrigt med to selvstændige foredrag om Henrik Pontoppidan og hans forfatterskab.

Folkemødet – med over 40 selvstændige arrangementer og aktiviteter – blev et tilløbsstykke og en stor succes. Der blev “solgt” over 1500 billetter til de mange arrangementer.

Arrangørerne forventer at Litterært Folkemøde bliver en fast tilbagevendende begivenhed hvert andet år, næste gang i 2024.

Med Litterært Folkemøde som anledning og inspiration er der igangsat fornyede bestræbelser på at genoplive det tidligere samarbejdsforum for de litterære selskaber, LISE. Pontoppidan Selskabet støtter disse initiativer.

PONTOPPIDAN SELSKABETS ÅRSMØDE

OG GENERALFORSAMLING

Årsmøde og generalforsamling afholdes onsdag den 24. maj kl. 17.

Foredragsholder til årsmødet er Torsten Bøgh Thomsen, lektor ved H.C. Andersen Centret, SDU, der vil tale om Pontoppidans *Ørneflugt* og Andersens *Den grimme ailing*.

SOMMERMØDE 2023

Pontoppidan Selskabets traditionsrige sommermøde afholdes i 2023 i weekenden 18.-20. august på Tisvilde Højskole.

Program og tilmelding vil blive annonceret på selskabets hjemmeside og i nyhedsbrevet til medlemmer. Programmet vil også fra april være at finde i facebook-gruppen Henrik Pontoppidan Forum.

MEDLEMSKAB AF PONTOPPIDAN SELSKABET

Ønsker du medlemskab af Pontoppidan Selskabet kontakt da selskabet kasserer, Niels Christensen, email: nichr.chri@gmail.com. Medlemskabet koster 275 kr. i 2023. Med medlemskabet får du gratis entré til selskabets arrangementer, nyhedsbreve og annonceringer, samt ca. 20 % rabat på deltagelse i sommermødet.